नं० ४९५२

नाम - शारदातिलकटीका गूढार्थदीपिका

कर्ता - त्रिविक्रमशं० भट्टारक० रामभारतीशिष्यः

पत्रसंख्या - ४७ पत्राणि सं० —— ×

विषय० - तंत्रम्

शृगारदातिलकटीका गूढार्थदीपिका

धधपर

4952

Introduction = 2

F = 47+2 = 49

ॐ स्वस्ति श्रीगणेशाय नमः ॥ भवं भवानीतनुजं गणेशं विघ्नभञ्जनं । नमस्यामि तथा भक्त्या सर्वकार्यप्रसि-
द्धये ॥१॥ नत्वा विष्णुं इष्टविद्यां सर्वज्ञं नाम भारतीं । त्रिविक्रमस्तु मुनिना तत्क्षिप्रेणस्तु धीमता ॥२॥ शारदातिल-
काख्यस्य ग्रन्थस्य क्रियते मया । टीका बालप्रबोधाय नाम्ना गूढार्थदीपिका ॥३॥ प्रारिप्सितग्रन्थस्य
स्याविघ्नेन परिसमाप्तिप्रचयगमनाभ्यां शिष्टाचारपरिपालनाय च विशिष्टेष्टदेवतानमस्कारः क-
र्तव्यः ग्रन्थविषयप्रयोजनसंबन्धाधिकारिणश्च दर्शनीयाः प्रवृत्त्यंगत्वेन ते एवं सगुणनिर्गुणभेदेन दे-
वतानमस्कारेण तत्सर्वं दर्शयितुमाचार्य आह नित्यानन्देति ॥१॥ अयमर्थः तन्महो वो युष्मान् अव्यात्
दिति संबन्धः किं तत् येन महसा चराचरात्मकमिदं जगद्व्याप्तमनुस्यूतं चरं जंगमं अचरं स्थावरं तदुभ-
यात्मकं कथंभूतं जगत् शब्दार्थरूपं तदुभयात्मकमित्यर्थः कथंभूतं महः नित्यानन्दवपुः नि-
त्यश्चासावानन्दश्चेति नित्यानन्दः स एव वपुः शरीरं यस्य तत्तथा आनन्दैकरसस्वभावमित्यर्थः कै-
र्व्याप्तं निरन्तरगलत्पञ्चाशद्वर्णैः अनवरतमभिव्यक्तपञ्चाशद्वर्णैः अथवा निरन्तरं स्ववद्भिर्वा कथं क्र-
मात् एतदुक्तं भवति महसो मूलकारणात् जन्यत्वात्पञ्चाशद्वर्णानां तत्कार्यरूपं शब्दार्थरूपे जग-
ति तद्व्याप्तत्वात् व्याप्तिः सिद्धेति पुनः किं विशिष्टं यदेतदन्तर्गतं प्राणिषु चैतन्यं तदेव सुकृतिनस्तपोध-
नाः शब्दब्रह्मेत्यूचिरे अवोचन् कथं अनिशं सदा पुनः कथंभूतं शशाङ्कसदनं शशाङ्कश्चन्द्रमास्त-
स्य सदनमालयमधिष्ठानमिति यावत् पुनः कीदृशं वाचामधीशं वागधिपमित्यर्थः महा

१

र्थस्तु चित्यानन्दवपुरित्यनेन प्रयोजनं सूचितं चिरन्तरमलत्वच्चाशादर्शौ इति विषयो निर्दिष्टः एवंविध प्रयोजनार्थी अधिकारी त्यर्था सूचितः शास्त्रं तत्साधनं इति साध्यसाधनलक्षणसंबन्धोपि सूचितः इति प्रथमश्लोकस्यार्थः एवं शिवशक्त्यात्मकत्वात् सकलप्रपञ्चजालस्य सगुणत्वेन शिवरूपमभिधाय निर्गुणरूपेण शक्तिरूपमभिधत्ते अन्तःस्मितेति २ अस्यार्थः वो युष्माकं नवेन्दुमौलेरन्तःपुरं मंगलं कल्याणं दिशतु प्रयच्छतु करोतु वा नवश्चासाविन्दुश्चेति नवेन्दुः द्वितीयाचन्द्रमाः स मौलौ यस्य सः नवेन्दुमौलिः तस्य शिवस्यान्तःपुरं स्त्रीगारं तस्या भवपत्नी लक्ष्यते कथं आदरात् अनुग्रहात् कीदृशमन्तःपुरं त्रिलोकविभवस्य हेतुः त्रयाणां लोकानां विभवो विस्तारस्तस्य कारणं पुनः कथंभूतं इन्दीवरोदरसहोदरनेत्रशोभि इन्दीवरस्योदरमभ्यन्तरं तस्य सहोदरे सदृशे नेत्रे ताभ्यां शोभि विराजितं दीप्तिमद्वा पुनः कीदृशं इन्दुकलावतंसं इन्दोः कला इन्दुकला सैवावतंसः शिरोभूषणं यस्य तत्तथा कर्णभूषणं वा पुनः कीदृग्विधं अन्तःस्मितोल्लसितं ईषद्धासेन शोभितं यद्वा अन्तःस्मितवक्रभ्रूमित्यर्थः एवंविधा शुभ्रा सा भारती परमेश्वरस्य जगन्निर्माणदोषसहकारिणी शक्तिर्युष्मभ्यं कल्याणं प्रयच्छत्विति श्लोकार्थः यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ इति न्यायाद्देवतानमस्कारानन्तरं गुरुनमस्कारं करोति संस्सारेति ३ गुरून्नमस्यति प्रदधे वहे कथंभूतान् शिवस्वरूपान्देवरूपान् पुनः कीदृशान् संसारपयोधिं ध्रुवसिन्धुदुस्तरत्वात् तस्य तरणे लङ्घने एकहेतून्

शा॰ ति॰
टी॰ पू॰
२

न्साधारणाकारलम्भनानुपदेशाद्वारान् पुनः कथंभूतान् येषां गुरूणां पादपंकजरजांसि धूलयस्तीर्थ(
प्रभिषेकस्तस्य श्रीलज्जनितं पुण्यमावहन्ति स्वीकुर्वन्ति प्रयच्छन्ति चेति श्लोकार्थः ॥ गुरुदेवतानमस्को
रानन्तरं ग्रंथनामपूर्वकं प्रतिज्ञां कुरुते सारमित्यादिना तंत्राणां मंत्रशास्त्राणाम् उत्तरार्धेन प्रयोजन
माह ग्रन्थप्रतिपाद्यं संक्षेपतो दर्शयति शाक्तार्थेति ५ मुनिभिः ऋषिभिः संक्षेपतः शब्दसृष्टिं वक्ष्ये सगुणेति
गुणाभेदं परमेश्वरं दर्शयति निर्गुण इति ६ प्रकृतेरन्यः केवलः सकलस्त्वविद्यासंभिन्नः इदानीं सृष्टिमा
ह सच्चिदानन्देति ७ सकलो यः सूक्ष्मरूपेणाधाराविद्यासहितात्परमेश्वराच्छक्तिरजायत अयमर्थः सूक्ष्मरू
पेणाध्यस्ता या विद्या सैव पराशक्तिः तस्याः सूक्ष्मरूपपरिहाण्या घनीभूता गुणवैषम्ये स्थूलरूपेणावस्थानं
जननं नाम ततो नादः नदनं नादः तस्या एव सूक्ष्मोपयोगित्वं नकारादितः शब्दात्मिकावस्थानाद्बिन्दुः तस्या ए
व सत्त्वादिगुणत्रये कार्योन्मुखे सत्त्वरजस्तमसि वा उच्छूनावस्था भवति सैव बिन्दुरित्युच्यते परशक्तीति ८
स एव बिन्दुर्मूलप्रकृतिविकारः अत एव शक्तिमयः पुनस्त्रिधा भवति त्रैविध्यमेव दर्शयति बिन्दुरिति
केन प्रकारेण स्थूलसूक्ष्मपरत्वेनेति तदुक्तं प्रपंचसारे सबिन्दुर्भवति त्रिधेत्यादि ननु सर्वप्रपञ्च
स्य शिवशक्तिमयत्वात् कथं शक्तिमयत्वमेवेत्यत आह बिन्दुरिति ९ किं तत्र प्रमाणमित्यत आह तैरे
व बिन्दुनादबीजैर्यथाक्रमं रुद्रब्रह्मविष्णूनां रौद्री ज्येष्ठा वामेति तिस्रः शक्तयो जायन्त इत्याह रौ
द्रीति वक्ष्यमाणोपयोगित्वेनैषां रुद्रादीनां स्वरूपमाह तेज्ञाने छेति ११ इदानीं शब्दसृष्टिं कथ

२

2

प्रतिभिद्यमानादिस्पादितापरादिन्दोऽहंकृतलक्षणान्तर्वर्तिकालिकशक्तिमयादिदं सेत्यर्थः ननु
तिरं न तस्य स्वस्वरूपावस्थितस्य शब्दविशेषरूपेणाविभाव्यमानत्वेऽस्य स्वभावो यः स्वरूपत्वं तमेव निर्विशेषत्वेऽपि शा
ब्दमात्रं शब्दब्रह्मेति स्फुटीकरोति विद्वः सेगिरन्तदित्याह शब्दब्रह्मेति १२ स्फोटरूपतत्त्वनिर्णायकत्वार्थमाह श
ब्दब्रह्मेति शब्दार्थयोरिति किंरूपत्वादित्यतो भूषणं पर्यवेक्ष्य शेषरूपत्वं तदेवेत्याह नहि तेषामि
ति १३ अपृथग्भावः तेषां शब्दानां वा शब्दार्थानां वा शब्दब्रह्मेति वादिनां उभयोः शब्दतदर्थयोरभेदत्वा
त्वे अर्थावबोधकत्वायोगात् स्वमतमाह चैतन्यमिति अयं निरूढः अर्थावबोधान्यथानु
पपत्त्या कल्प्योऽप्यवेऽस्ति स्फोटोऽप्यर्थावबोधको न भवति शब्दतदर्थावपि बोधको न भवतः किं
तु स्वरूपमात्रविशिष्टे वर्णात्मकैः शब्दैरनुमीयमानमवश्यं शब्दतन्मात्रलक्षणमर्थचैतन्य
विशिष्टं शब्दब्रह्मेति विद्वांसो विदांचक्रुः अतस्तु परादिविशिष्टाः शब्देऽमन्मात्रानुमापकाः अ
थाह्यापर्यशब्दा चैतन्यसंदृष्टतया अर्थावबोधकाः शरीरतः शब्दोत्पत्तिप्रकारः संक्षिप्यो
च्यते तस्माच्चेति १४ तस्मादप्यचैतन्यं प्राप्य इदानीं स्वागमानुसारेण शिवादिपंचकोत्पत्तिमाह
अथेति १५ १६ बिन्दुः शिवरूपस्थस्य कालपादेन शिवशक्तेः संबन्धः स्वीक्रियते कलापादेन
शक्तिमतोरभेदविवक्षया कलात्मनः स्वतः स शक्तिकात्किवादेव शिवादीनामुत्पत्तिरिति
बोद्धव्यं इदानीमर्थसृष्टिमाह तत्मात्रादिति १७ तस्मादेव शिवादित्यर्थः तत्त्वान्तः करण

शा. ति.
टी. गू.
२

त्मकमिति गुणाः सत्वादयः अन्तःकरणवृत्तिरूपं तदात्मकं महत्त्वमासीदित्यर्थः तस्मान्महतत्वा
दहंकारो वैकारिकतैजसभूतादिर्भिन्नो जायत इत्याह अथ तस्मादिति १८ १९ कथंभूतादहंकारात्के
षामुत्पत्तिरित्यत आह क्रमेण वैकारिकादित्यादिना तन्मात्रक्रमयोगत इति शब्दादितन्मात्रक्र
मयोगत इति एवं भूतानामेवोत्पत्तिप्रकारमाह शब्दात्खमिति शब्दात् स्पर्शात् तन्मात्रादिति
एवमुत्तरत्रापि ज्ञेयं तेषां भूतानां वर्णानाह स्वकं वियदित्यादिना क्रमेण तेषां गुणानाह ।
शब्द इत्यादिना उत्तरत्र तत्तत्कार्योपयोगितया तेषां मंडलानि कथ्यन्ते इत्तदिव इत्यादिना २३ ।
तेषां मण्डलानां वर्णानाह ततद्वृत्तेति इदानीं तत्तद्भूतोत्थकलाः क्रमेण प्रदर्श्यन्ते धराद्वीति
तास्वनाद्जास्तेषाः एतत्कथनस्योपयोगमाह पंचभूतेति २७ इदानीमर्थसृष्टिं व्यनक्ति अ
चराइत्यादिना स्वेदाण्डजजरायुजाद्भिज्जकं तानेव विविच्य दर्शयति स्वेदजादित्यादिना कश्चिदि
त्यादिना कश्चिदित्यारभ्य अन्तःकरणमात्मन इत्यंतः स्पष्टार्थः अन्तःकरणवृत्तिरूपमाह म
नइति अष्टौ प्रकृतयः षोडश विकृतयश्च प्रदर्श्यन्ते दशेत्यारभ्याऽष्टाविंशन्तेन तन्मात्राह
त्यादिना प्रकृतिविकृतयः अन्ते षोडशात्मकमित्यारभ्य जायते यत्र वाड्मुखेद्दर्शतः शरीरव
र्तानपरोक्ष्यः स्पष्टार्थः जननानन्तरं भीत्या रोदिति मिश्रितीभुक्ते भयवैमनासो जन्तुभय
नितेत्यर्थं किमपि वक्तुमभिलषति तस्यैव हृदि बोधिविद्या वशेन शब्दो जायते ततो

२

मूलाधारे दैहिकवायौ विक्रिया भवति तया मूलाधारावच्छिन्ने शब्दब्रह्मणि कश्चिन्नादो जायते स भावः
पराख्यः स नाभिदेशं प्राप्य पश्यन्तीसंज्ञां लभते स एव हृदयं प्राप्तो मध्यमाख्यां प्राप्नोति वक्त्रे वैखरी
ति वक्त्रप्रदेशेन कण्ठादिस्थानान्यभिधीयन्ते स्वरादिक्रमविशिष्टरूपेण वर्णाभिव्यक्तिरूपेण वक्त्रे वैख
रीत्युच्यते तेन तेन तत्तत्स्थानस्पर्शकधेत्यन्तः प्राकृतेन गुम्फितेन कुण्डलिनीस्वरूपं वर्णयति त्रिधाम
शब्देनाग्नीषोमसूर्यात्मकमुच्यन्ते कुमारस्य शरीरे सुषुम्णाख्ये परमेश्वरेणानुबद्धा परा शक्तिः कुण्ड
लिनी मूलाधारान्निर्गच्छन्ती मन्त्रजालानि तदनुबद्धानि चान्यानि वहन्ती नियन्त्रालि सुसूक्ष्म
रूपेण लोलायमानेत्याह एकधा गुणिता शक्तिरित्यादिना तत्स्वरूपमकार्यानुगुणेन यया सुषुम्णा
ख्येन परमेश्वरेण योऽसौ संसर्गः यथा वीणातन्त्र्यां गुणितं संयोगः परस्पराः शक्तेः स एव गुणितशब्देनो
च्यते वेदादिबीजं प्रणवः स्पष्टार्थमपरं गुणत्रयं सत्त्वादि धामत्रयमग्नीषोमसूर्याः वेदानां त्रयं ऋ
गादयः वर्णत्रयं अकारउकारमकाराः त्रिपुष्करं तीर्थस्थानविशेषः स्वरा उदात्तादयः वह्नित्रयं दक्षि
णाग्निगार्हपत्याहवनीयं शक्तित्रयं प्रभुमन्त्रोत्साहशक्तयः अथवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वराणां शक्त
यः वृत्तित्रयं अध्यापनयाजनप्रतिग्रहाः नाडीत्रयं सुषुम्णादि त्रिवर्गं धर्मार्थकामाः पद्मिनीबं
न्धोः सूर्यस्य देवी तत्त्वानि वस्पति सूक्ष्मादिभावाः परापश्यन्त्याद्याः त्रिलोमूर्तिं च तत्त्वं वासुदे
वादिचतुष्टयं पीठमिति ओड्याणजालंधरपूर्णगिरिकामरूपाणि धर्मादीनामिति धर्मस्तानवैरा

शा॰ति॰
टी॰स॰
४

म्येश्वर्योदि गणाकमकारस्यो वक्ष्यमाणाः सर्निपंचकमीशानादिकलाश्रुतत्रैव वक्ष्यंते पंचब्रह्म सद्यः
ईशानः सर्वविद्यानामित्यादयः षडाधारान् मूलाधारनाभिहृदयकंठभ्रूमध्यद्वादशान्तान् शक्ति
तत्वादीन्यष्टौ सूक्ष्मप्रवृत्ते शास्त्रे सूत्रे रूपमयी विभूतिर्मतः शाक्तं नोग्र्यन्यः स्पष्टार्थः पवमर्धेस्त्र्यंशिं प्रवेष्यण
कृतः शिवप्रपञ्चयति शक्तितत्वमित्यादिना शक्तिर्नाम सकलकारणस्य शब्दब्रह्मणस्तत्वीकरणावस्था
ततो ध्वनिः तदनन्तरं नादः शब्दस्यावस्था अमनन्तस्त्वमनिरोधिकाली तांस्त्वरूपं त्वय मे वा गेक
यियिष्यति ततः सर्वीत्पर्वीपश्यंतीत्यादिक्रमेण वर्णमालिकां सृजतीत्यर्थः कथंभूतां वर्णमा-
लिकां नपुंसकान्विहाय अकारादिक्षकारान्तमितीकः पतेः पंचाशद्वाररसुमितां कुंडलीं अकारा
दि पंचाशद्वर्णमालिकां सृजत्तदस्ति परः एषमुख्यः उत्तरत्रयो योगिपयोगितया वर्णानामग्नीषो
मात्मकत्वेनसूर्याग्निरूपत्वं च सन्निभिर्त्तं दर्शयति जातमित्यादिना इति श्रीशारदातिलकटी-
कायां सर्वार्थदीपिकायां प्रथमः पटलः १ ॥ संक्षेपतो वर्णानामुत्पत्तिमभिधायेदानीं तेषामेव
स्पष्टतयोत्पत्तिं कथयितुं कालोत्पत्तिं च कथयितुं द्वितीयः पटल आरभ्यते ततो व्यक्तित्यादि
ना तत्र सोमसूर्याग्निरूपत्वं क्रमेण स्वरस्पर्शव्यापकानां दर्शयति एषु स्वरा इत्यादिना तत्वात्मा
नमिति वर्णविंशति त्वेस्वरूपाः यतो मकारः सूर्यस्वरूपः पुरुषः अंद्र इति बिन्दुः शिवस्वरूपो तेपः
अः इति विसर्गः शक्तिस्वरूपः अतः शक्तिसहितात्परमेश्वराज्जगदुत्पत्तिरीयेते तस्मात्क्विवश

४

तथात्मकाद्वर्णसमुदायात्पंचभूतानामुत्पत्तिरिति वक्तुं भूतानां वर्णभेदमाह तत्रोऽभूतात्मका
इति इत्याइति अइउऋऌ दीर्घाइति आईऊॠॡ संधिविकृताः एऐओऔ अं विसर्गस्सर्वेका
शात्मानस्पर्शः गएपाते पंचशः कादयः यकारादयः पंचवत्वलसहान्ताः पंचभूतानां दशदशवि
शेषाः तत्रोक्तानष्टकारस्वरोर्वत्सते सोमसूर्याग्निभेदेन त्रयस्त्रयाणामेकरूपान्मातृकारूपसमु
दायाद्यथाक्रममष्टात्रिंशत्कलानामुत्पत्तिमाह मन्त्रतामानदेत्यादिना अत्र त्रयोर्योगेनयो
गितया इदानीं पंचाशद्वर्णैः श्रीकंठादिमूर्तीर्यत्र तदुक्तपञ्चविष्णुमूर्तीर्यत्र तदुक्त
पश्चान्निरूप्यन्ते श्रीकंठइत्यादिना कलशादिन्यासादिषु वोपयोगितया इदानीं मन्त्रतां
मन्त्रविद्याविभागं सोमसूर्याग्निभेदेन तेषामेव वृषपादिकमेस्तमामथ्र्येचक्रमेणदर्शयति ।
मंत्रविद्याविभागेनेत्यादिना ग्रंथुनामंत्राणांप्रबोधकालएवफलदायकत्वात्तद्दर्शयति स्वापे
यादित्यादिना निर्दुष्टाएवमंत्राः फलदायकाः इत्येवंमंत्राणांदोषं तन्निराकरणोपायंचक्रमे
णदर्शयति छिन्नादिदुष्टाइत्यादिना प्रत्येकं तेषांछिन्नादिदुष्टानां लक्षणमाह मनोरित्या
दिना अग्निनेवायुबीजं यकारः संयुक्तं ककारादिना वियुक्तं केवलं स्वराक्रान्तं दीर्घस्वराक्रान्तं
भूबीजेलकारः माया ह्रींकारः त्रितत्वंब्रह्मविष्णुमहेश्वरतत्त्वेरावः ऐंकामबीजं क्लीं अंकुशः ।

शा॰ति॰
टी॰नू॰
५

क्रौं हकारः शम्भुः सकारो वा बिन्दुसंयुतः वान्तफले हूंस्त्रं फट् ॐ इंदो लकारः शिवः बिंदुः शक्ति विं
सर्गः क्रोधो हूंकारः इत्यादि दुष्टमंत्राणां दोषापगमनं तरेण फल [illegible] जनकत्वाभावात् नदोषा
पगमोपायमाह दोषदुष्टानित्यादिना स्वराशि कोष्ठानामनुकूलान्मन्त्रान्जपेदित्युक्ते तत्र वर्णे
भ्यः पवनतत्राणां मन्त्राणां त्वा केभ्यो वर्णेभ्यः कस्य नक्षत्रस्योत्पत्तिरित्याशंक्य नक्षत्र वर्णविभा
गमाह प्रापत्नो भेति अत्रग्रन्थकारस्याकारादयः स्वराः केनाभिप्रेताः तथा कटपयवर्गभवैरिह
पिण्डान्त्यैरक्षरैरंकाः इत्येतत्संप्रदायेन षास्वरे केवले कथितमिति अत्र कटौ नववर्गौ पःपंचार्णैः
यो यस्त्वष्टार्णैः शान्तः पिण्डस्य पुरस्तात् नत्र अन्त्यो नोकः अयंभावः प्रा २ भरणी आभ्यां अश्विनीन
क्षत्रं जातं प १ इत्येतस्मात् कृत्तिका ४ रू रोहिणी ५ च भ्यो रोहिणी
त्य १ प एतस्मात् मृगशिरः ३ः १ प एतस्मादार्द्रा २ ओओ आभ्यां पुनर्वसुः ५ १ क एतस्मा
त्पुष्यः ह २ [illegible] आभ्यां अश्लेषा ३ २ ड मघा ५ १ च एतस्मात् पूर्वा २ [illegible] आभ्यामुत्तरा
ह २ [illegible] आभ्यां हस्तः ह २ टठ चित्रा ४ १ ड स्वातिः ५ २ ढण विशाखा ला २ तथद पभ्यो
नूराधा क १ ध ज्येष्ठा ला २ नपफ पभ्यो मूलं प १ ब पूर्वाषाढा प १ भ उत्तराभाद्रपदा धो ४
श्रवणः लेन्तः पभिः रेवती इति श्लोकार्थः नक्षत्रगणनप्रकारमाह जन्मेति राशीनामपि वर्णे

५

स्थ५वोत्पत्तिः अत्रापि वर्णभेदप्रकारमाह वालेगोरमित्यादिना अयमर्थः वा ८ अआइई
मेषः लं ३ उऊऋॠवृषः मौ २ ऌॡमिथुनं १ २ एऐकर्कः खु २ ओऔसिंहः १ २ अंअः अ
षसहलंक्षः कन्या शो ५ कवर्गः तुला ण ५ चवर्गः वृश्चिकः श ५ टवर्गः धनुः मी ५ तवर्गः
मकरः शो ५ पवर्गः कुंभः भ ४ यरलवा मीनः इति राशिषु भेदिना वर्णा इति श्लोकार्थः रा
शीनां फलमाह लग्नइत्यादिना सिद्धसाध्यादिनिरूपणप्रकारमाह चतुरस्रे इत्यादिना
तेषां फलमाह सिद्धादीति सिद्धादिवर्णानां बान्धवादिनामान्याह सिद्धार्णा इति कूर्मचक्रले
खनप्रकारं तत्फलं चाह चतुरस्रमिति मंत्रजपस्थानान्याह पुण्ये क्षेत्र इत्यादिना जपकालस्या
हारनियममाह भैक्ष्यमित्यादिना इदानीं गुरुशिष्यलक्षणमाह मातृत इत्यादिना शिष्यस्य गु
रोः गुरुसेवाविधिमाह एकाहेनेत्यादिना ॥ इति गूढार्थदीपिकायां द्वितीयः पटलः २ ॥
अथेदानीं वास्तुपूजां मंडपकरणं कुण्डादिनिर्माणं च यथावद्वक्तुं तृतीयः पटल आरभ्यते तत्रैव
क्ष्यामीत्यादिना तत्र प्रथमं वास्तुमंडलनिर्माणप्रकारस्तत्पूजाप्रकारश्च कथ्यते कृतेनेत्यादिना
मंडपरचनप्रकारमाह ततो भूमितल इत्यादिना अंकुरारोपणप्रकारं तन्मंडलरचनप्रकारं पुरःस
रं कथयति प्रागेवेत्यादिना अंकुरपात्रनामान्याह पालिकेति सुधाबीजं वकारः बीजान्याह
शालीति आंध्रभाषायां कंडुल कान्यकुब्जभाषायां .... आन्ध्रभाषायां कोललु भाषां
तरे कुद्रू कीलङ्कु २ तरभाषायां कंगुणी करंभाश्चेति यवाः पूर्वादिक्रमेण कुंडानां रचनाप्रकारमा
ह कर्त्रेति मानान्तरमाह यवानामिति चतुरस्रे पञ्चधा विभक्ते तस्य पुरस्तात्कोणार्धार्धमा

शा॰ ति॰ टी॰ दू॰ ६

नेनैकमंशं लाञ्छयेत् ततः पश्चिमरेखामध्यादारभ्य नैर्ऋतकोणपर्यन्तं दक्षिणरेखामध्यपर्यन्तं चान
येदुभयतः ततो ऽग्निकोणस्य सूत्रहृदयमारभ्य पूर्वलाञ्छनपर्यन्तं दक्षिणे नैर्ऋतः सूत्रहृदयं दद्यात् ततोऽग्नि
त्रिभिर्भक्तं कृतं स्मरं भवति अधोवक्त्रं दर्शयति चतुरस्त्रीति चतुरस्त्रीकृते क्षेत्रे दशधा विभक्ते च अधऊर्ध्व
मेकैकमंशं त्यक्त्वा अग्नेरारभ्य सूत्रं तेन संदद्यात् तथा नैर्ऋतमारभ्य दक्षिणकोणपर्यन्तं पश्चिमकोणद्वय।
पार्श्वयोः दक्षिणोत्तरविभक्तयोः अधोवक्त्र इति भक्तं कृतं भवति चतुर्धा विभक्ते क्षेत्रे चतुरस्र पश्चिमकोण
द्वयपार्श्वयोर्दक्षिणोत्तरयोः चतुर्भागमध्ये एकमेकं भागं यावत्तावल्लाञ्छयेत् एकमेकमपनीय ला
ञ्छयेत् पूर्वलाञ्छनात् पश्चिमलाञ्छनपर्यन्तं सूत्रद्वयं कोणयोः पश्चिमरेखां यावत् पश्चिमलाञ्छनद्व
यं वर्धयेत् पद्मकृते स्यात् त्रिकोणं कृतं भवति अष्टादशधा विभक्ते क्षेत्रे बहिरष्टदिक्ष्वेकमंशं ला
ञ्छयेत् आग्नेयोन्नतमानेन वर्तुलं कृतं वृत्तं भवेत् अष्टधा विभक्ते क्षेत्रे मध्यसूत्रस्य दक्षिणतः
पूर्वपश्चिमपार्श्वयोरेकैकं लाञ्छयेत् क्षेत्राद्बहिः पूर्वपश्चिमसूत्रद्वयमध्येऽप्येकैकमंशं न्यसेत्।
पूर्वलाञ्छनान्मध्यसूत्रपार्श्वलाञ्छनपर्यन्तं तथैव दक्षिणतः पश्चिमलाञ्छनपर्यन्तं सूत्रद्वयं दद्यात्
अनेनार्धमध्यसूत्रदक्षिणोत्तरपार्श्वद्वयलाञ्छनयोर्मध्ये पूर्वपश्चिमायतं सूत्रद्वयं न्यसेत् एवं षट्सूत्रपा
तेन षडस्रं स्मरमन्दिरं यदुक्तं तदाकारं कृतं निष्पद्यते अष्टादशधा विभक्ते क्षेत्रे बहिरेकं भागं न्यस्य च
तुर्दिक्षु तेन मानेन भ्रामयेत् पुनर्वेतल्लक्ष्य कृत्वा केसराणि परिकल्पयेत् तदुपरि वर्तुलं कृत्वा प

सर्वे॰

६

ग्राणि तदुपरि वर्तुलं भ्रामयेत् एवं कृते पद्मानि भंकुदं भवति चतुर्विंशतिधा विभक्ते तु वेदित्वं बहिव
दिकैकैकं भागं विन्यस्य पूर्वलांछ्य मादक्षिणलांछनपर्यंते तस्मादुत्तरलांछनपर्यंतं तस्मात्पश्चि
मलांछनपर्यंतं तस्मात्पूर्वलांछनपर्यंतं सूत्रचतुष्टयं कृते चतुरस्रादक्षिणुतुरस्रं भवति ततन्त
रमध्यस्य चतुरस्रकोणधृग्धीमानेन बाह्यचतुरस्रस्य एकैककोणपार्श्वयोरेकैकांशं लांछयेत्।
दिशं प्रतीत्ययमर्थः पूर्वकोणदक्षिणपार्श्वलांछनात् दक्षिणस्य पूर्वलांछनपर्यंतं आग्नेयसू
त्रं तस्माद्दक्षिणपश्चिमदक्षिणलांछनपर्यंतं नैर्ऋतिसूत्रं पातयेत् तस्मात्पश्चिमोत्तरलांछ
नपर्यंतं वायव्यसूत्रं पातयेत् ततः पूर्वोत्तरलांछनपर्यंतमीशानसूत्रं पातयेत् तस्मादनंतरं द
क्षिणलांछनपर्यंतं पूर्वसूत्रमित्येवं दिशं प्रत्यष्टसूत्राणि पातयेत् एवं कृते ष्टास्रं कुण्डं रमणी
यं भवति उक्तरोयमन्यः स्पष्टः वस्र अष्टौ तर्कः षट् युगं चत्वारि भानि द्वादश पंक्तिः दश मनुश्च तदे
ण स्थलारभ्येति द्वितीयमेखलासंदष्टा मारभ्येति यावत् नालं योन्याधारं मूलमग्र
धीकारं कल्पयेत् सत्प्रथके मेखलानालमध्ये परिधिस्थाणं पीठरन्ध्रं कल्पयेत् शाखोक्तवि
धिना वक्ष्यमाणप्रकारेण तमेव प्रकारं दर्शयति पद्मे तद्यस्येति संधिस्थस्थाने केसरं धिस्थाने
पदानि त्रीणीति चैकजस्थाने षट्त्रिंशत्पदमध्ये कोणत्रितिदिनानि त्रीणि अवशिष्टचतुष्कोणभं
तरालपदानि पीठगात्राणि द्विचतुष्कोष्ठकैः क्रमेण भंतर्बाह्यपंक्तिकोष्ठानीत्यर्थः त्रिभिरभ्यं

नरैरेकेन वह्निः एकेन त्रिभिरभ्यन्तरबाह्ययोः वर्णानां व्यत्ययमाह हरिद्रेत्यादिना स्पष्टमपरम्
इति गूढार्थदीपिकायां तृतीयः पटलः ॥ ३ ॥ इदानीं दीक्षाप्रकारं वक्तुमारभते अथेति दीक्षाश
ब्दार्थमाह ज्ञानमित्यादिना प्रथमं क्रियादीक्षां निरूपयति देशिक इत्यादिना दर्भमुष्टिना मान्त्रिक
रानेकत्र शोभाढ्ये शिवाग्न्यासनाय स्थापयेत् वह्नीनां नाम अग्रतो मंत्रदेवता मध्ये पुरतः वामदक्षिणतः परितः ॥
वामदक्षिणे निजवामदक्षिणे तमेवंभूतं शुद्धिप्रकारं दर्शयति स्वमुद्धेत्यादिना परमात्मनि द्वाद
शान्तस्थिते चिन्मन्त्रेण सोऽहमिति परमात्ममंत्रेण कारणे परमात्मनीति संबंधः व्युत्क्रमेणेति
आकाशवायुवह्निजलपृथिव्यादीनां व्युत्क्रमेण यथा पृथिवीं जले जलमग्नौ इत्येवंप्रकारेण देहं
संशोषयेत् केन प्रकारेण नाभिमंडलस्थितेन वायुं वायुबीजेन यकारेणोद्दीप्य तेन वायुना देहं
शोषितं ध्यायेदित्यर्थः तेनैवेति वह्निबीजेन रकारेणेति यावत् विश्लेषयेत् दहेत् अमृतेन
अमृतबीजेन वकारेण अमृतांभसा वकारस्थाविनांभसा द्वादशान्तस्थितपरमात्मनि लीनानि
तस्मिन्नेव लीनं जीवात्मानं हंस देवस्य जीवस्य हंस इति मंत्रेण जातिभिश्चतुर्थी विभक्तिसहितैः
कोटिकाभिर्नाराचमुद्राभिः सर्वेष्वेवमेव षडङ्गानीत्याह पंचाङ्गानीति स्वैनैव मन्त्रेणेति
पूजा द्विविधा आभ्यन्तरा बाह्या च तत्राभ्यन्तरपूजाप्रकारमाह कल्पयेदित्यादिना एवं
पूर्वादिषु पीठमनुं योगपीठात्मने नम इति मनुं तत्र प्रतिपदोक्तमन्त्रं वा पद्मासनादिषु दं

कला: अकारउकारमकारा: ॐ ष्टांत्स्थानान्मूलमंत्रमष्टवारं जपेत् तस्यांगं मूलमंत्रस्याष
डंगं तस्मिञ्जलेन्यसेत् यथान्यायं समाहितचित्तः न्यासक्रमेणाष्टवर्गंस्वदेहे धर्मादीनुक्त
पादस्थानेषु कलशे तेषु तस्मिन्नीवंशजपेदिति षडंगं संबन्धः तमेव षड्जापप्रकारं दर्शयति
पंचकृत्येत्यादिना गुरूपदिष्टविधिना शेषमिति न्यासध्यानादिकमित्यर्थः साधुरस्ययवि
नः मंडलकर्णिकामध्ये कलशं संजाय यथावदनुक्रमारभते शालिभिरित्यादिना तेषु तंडुलेषु
कूर्चं दर्भमयं ग्रंथिं धर्माय नमः इत्युक्तमन्त्रमयमित्यर्थः अधः कूर्मशिलेत्यारभ्य हेमादिर
चितमित्यन्तः प्राकृतो ग्रन्थः स्पष्टार्थः त्रिगुणात्मना सत्वादित्रिगुणात्मना तद्वन्मूलमन्त्र
प्रतिलोमेनेति द्वादशात्मनः सूर्यस्य मूलमंत्रं प्रतिलोमेन तत्र स्वाऽऽवाहयेदिति ततेन स(
वंध: तत्र तत्रेति प्रत्येकं चतुर्नवतिमंत्राणामित्यर्थः त्रिविधं मन्त्राष्टकं यथाक्रमं दर्शयति
चन्दनेत्यादिना चोरः कचोरः कपिरक्तचन्दनं ह्रीवीरं कर्पूरजलं सुगन्धिशिफा विशेषः
अप्रभाषायां कुरवेन हेमकंड भूतिं प्रालप्रतिष्ठामन्त्रमुद्गरति पाशेत्यादिना आं ह्रीं क्रों
इतिस्वतरं शेषं सुगमं इन्द्रवल्ली अन्यभाषायां पावति कान्यकुब्जभाषायां इडान अस्मि
न्नापरं कुंभेकलशाग्निने फलधियेति संबन्धः कलशान्मूर्धनि मूलमंत्रेणावेष्टयेदित्यर्थः अ(
कलशे मन्त्रदेवतामावाह्य पूजयेदित्युक्तं तमेव षड्जाप्रकारं यथावद्दर्शयितुमारभते मूल

शा॰टी
पृ॰ ८

४

मंत्रं समुच्चार्येत्यादिना आनीयेत्ययमर्थः स्वस्थानात् हृदयकमलात् वामनासिकारन्ध्रनिर्ग
तं तेजः आनीय निजकरे दक्षिणे मातृकापद्मं संचिन्त्य तत्पुष्पाञ्जलिं चयेन चैतत्संयुक्तं संचिन्त्य
कलशमध्ये देवतामूर्तिमनुसंस्मरन् तस्याः शिरसि ब्रह्मरंध्रस्थाने संयोज्य देवतामावाहयामीत्या
वाहयेत् सुधीः सुबुद्धिर्मन्त्रतन्त्रनिपुण इत्यर्थः सकलीकरणं न्यासादित्यर्थः परमीकरणमेक
कीकरणं ज्ञानरोगग्रथः स्पष्टः सुधामंत्रं वकारः ततश्च मन्ते एतत् उक्तं प्रत्युपकारं मातृकान्तरे
मुच्चार्य मूलमंत्रेण कुर्यात् इयं मातृकान्तरमुच्चार्य मूलमुच्चरेत् पुनर्मातृकान्तरमुच्चार्य्य स
परिवाराय देवाय गंधो नमः इत्यादिप्रकारेण मुनिपञ्चकमागत्य पत्रे आन्यान्यपीत्यारभ्य एवं
संस्रज्येत्यंतो ग्रन्थः स्पष्टार्थः वैश्वदेवहोमप्रकारं यथावदनुमारभते इतिलेस्थण्डिलमित्या
दिना विश्वश्चासौ देवश्चेति विश्वदेवः स एव वैश्वदेवः प्रधानदेवतासंबंधिवैश्वदेवहोमः।
प्रधानदेवतायां संयोज्यैकीकृत्य परितश्चतुर्दिक्षु गंधतोयान्वितेन बलिं विकिरेदिति स्पष्टार्थ
मपरं पूर्वं संचिते दर्भमुष्टिना वर्तुलीकृतासनत्वेन शंभोर्दिशि ऐशान्यां उत्फलतुले क
र्कटीं संस्थाप्य तस्यां पश्चिमाभिमुखीं मुक्तकेशं पिंगलीं आस्थदेवतां चलासने निवसद्वसनं कृत्य
रक्तेतिमंत्रेणावाहनमपुष्पाञ्जलिं मंडपस्थानात्ः प्रदक्षिणं परिवर्त्य नरसिंहस्थाने कर्कटीं निवे
शयेत् ततउपविश्य तामसद्देवतां पुनरपि गंधाद्यैरर्चयेत् पुनरपि स्थण्डिले अग्निमादा

८

य संस्कृते वह्नौ तीरेण चरुं पचेत् कथं तदाह अस्ले लेत्यादिना त्रिधा कल्पिते एकं भागं देवतायै नमः इविश
धामदेवतायै समर्प्य अग्नये स्वाहेत्यग्नौ हुत्वा शिष्यमात्मीयं स्वयं शिष्येण सह प्राशयेत अनस्राव
मना तन्त्रं शिष्यं सकलीकृत्याग्न्यादौ कृत्वा उक्तलक्षणं दन्तकाष्ठं शिष्याय दद्यात् सोपि तन्नत्ता स्व
विसृजेयेद्यथाविधि तमाचामं शिखावन्धनेन दिनमानीय अमुनाभावेन वेष्टं कुण्डस्य पश्चिमे
भागे दर्भतालीये तत्र तस्यां रात्रौ शयीत गुरुः शिष्येण सह अधिवासः सविशेषः इति श्रीहंसापंचदीपि
कायां चतुर्थः पटलः ४ ॥ अथ होमप्रकारं वक्तुं पंचमः पटलमारभते ततोग्निजननमित्यादिना ।
कुण्डसंस्कारान्तदर्शयति अथ होमेति कथं वह्निनमनमिति एकमेवाक्षरंत्यजेत् जिह्वाममन्त्रानुद्धरति व
ह्नीरेति वह्निः रकारः इला वायुबीजं यकारः अधीशः ऊकारः एतैः संयुक्ताः सादियान्ताः सविन्दवो वर्णाः
जिह्वामन्त्राः अथ मन्त्रोद्धारः स्र्यूं श्र्यूं ष्र्यूं ल्र्यूं व्र्यूं य्र्यूं एते प्रत्येकं क्रमेण जिह्वामन्त्राः सात्विकराजस
तामसभेदेन यथाक्रमं जिह्वा त्रैविध्यमाह जिह्वा इति क्रमेण तासां नामधि देवताः उदर्पयते अमात्येत्यादि
ना उक्तरोचन्त्यः स्पष्टार्थः तदग्र मध्यमूलानि तैः क्रमेण यथाक्रमं अग्रमध्यमूलैः शोध
येत् मात्रासंस्कारान्वक्तुमारभते क्रमेण निरुह्येत्यादिना निरुह्य उद्धृत्य वह्नेर्गर्भाधानादि षोडश
संस्काराः क्रमेण कथ्यन्ते गर्भाधानेत्यादिना तस्यापि तौ वह्नेः पितरौ पार्वतीपरमेश्वरौ विघ्नेश्वरस्यं
वेण दशधा विभक्तेन जुहुयात् कथं ॐ एकाहुतिः ॐ श्रीद्वितीया एवं ... मंत्रेण तञ्चाहुतीर्हु

शा॰ ति॰
दी॰ गृ॰
९

त्वा अवेतरं तत्प्रणयेत् वरवरदस्त्वं मन्त्रेण वशमानयस्वाहा इति विन्यस्य एवं देशेति अध्वविशोधनमित्यु
तः प्राकृतः स्पष्टार्थः अध्वशोधनमेव व्यनक्ति पदध्वेति एतत्स्थाने ष्वन्यस्य ततः शोके नमार्गेणैव
हुमान्तेन मंत्रेण जुहुयात् एतदध्वशोधनेनाम अध्वविलयनप्रकारमेवाह शिवेइति स्पष्टार्थं ममप
रं सकलीकृतिं न्याय्यं अभिषेकप्रकारमाह विधिवदिति तयोर्द्वितीयोशि अयोः पदेक्रियादीनास्तु
पूर्वका इदानीं वर्णदीक्षाप्रकारमाह अथेति ग्रंथः स्पष्टार्थः इदानीं कलादीक्षामाह ततइति
वेदध्येत्सं स्मरेत् अधुना वेदमयीं दीक्षां दर्शयति ततो वेदमयीमिति तेजस्तद्वत् होमसंख्यां ग्रिम
यं षडङ्गकं मूलाधारस्वाधिष्ठाननाभिहृदयकण्ठभ्रूमध्यं यथाक्रमं चतुःषड्दशद्वादशषो
डशद्विपत्राणि षडङ्गकानि ततः सप्ताधिष्ठानदेवतास्तु कमलासनविष्णुरुद्रेशसदाशिवपर्यन्तास्तु
सर्वेष्वेव सहितास्ते हन्त ततस्त्वं विदो तेकत्वायं तं तादे तमपि तादाते तं तुल्यमण्डं तोवि भुवक्रो
नरे नहुक्तं मर्कटकं एतानि विद्यादीनि शक्तिमध्यानीति ज्ञेयानि एतत्सर्वं परमेशिवे वेधयेत् ज्ञा
येदिति स्पष्टार्थः एवं दीक्षितस्य फलमाह सर्वीतयेति होमद्रव्यपरिमाणकथनपरो ग्रंथः स्पष्टार्थः
ततहोमकाले हुताशनस्य लक्षणमाह वैश्वानरमित्यादिना वैश्वानरस्य मुखं ज्ञात्वा तत्रैव
होमः कर्तव्यः अन्यत्र वह्नौ लौकिकादिषु दोषमाह कलौ होमइत्यादिना होमकाले धूमस्य धूमध्व
जस्य च शुभवर्णं ध्वनिगंधादिकारणं शुभाशुभमहितत्त्वं दर्शयति स्वर्णसिंदूरइत्यादिना ।

९

इति गूढार्थदीपिकायां पंचमः पटलः ५ ॥ अथ पुनर्दीक्षाविधानकथनानंतरमवसरप्राप्तैः मंत्रा
न्वाचख्यामः प्रथमं सर्वेष्टकृतिभूतां मातृकां प्रपंचयितुमारभते अथ वर्णान्नतुमित्यादिना अक्षी
वेति नपुंसकचतुष्टयव्यतिरिक्ते ह्रस्वदीर्घस्वरद्वयं तन्नेतैः ककारादिवद्गुणकैरिति अथ मध्ये:
ऐकैलैगौघैङ ञोः हृदयादयमः इत्यादि यकारोलेति नातिपूर्ककाति चतुर्थीविभक्तिपूर्ककाति
ध्यानमाह पंचाशल्लिपिभिरिति अनेनवर्णे अक्षमाला ककुदि अपराले मातृकाप्रजो वर्ण
यति व्योमेति अष्टदलेपद्मविरच्य तत्कर्णिकायां व्योमहकारः इन्दुः सकारः औसत्वरूपं स
नाविसर्गः ततस्थापयमर्घ्यः एतैः सपिंडितं बीजं कर्णिकायां हौः इति लिखेत स्वरयुग्मकैः
स्फुरत्केसरं अष्टपत्रेषु कादिलांतान् अष्टवर्गान् आशास्विति पश्चाद्दहिरभ्रे पुरे विलसान्भ्यंत
रेफर्वाहिरिति लांतो वकारः अस्मिंस्तु कोणेषु आग्नेयादिषु लांगलिः वकारः पवेह्कुले भूगेहेना
वृतं पद्मं तत्कर्णिकायां देवीं च पूजयेदिति समुदायार्थः आधारशक्तिमित्यारभ्य साधकसत्तम
इत्यन्तो ग्रंथः स्पष्टः अष्टाद्रिपर्वकं मातृकायाः दशविधन्यासान् क्रमेण वक्तुमारभते न्यसेत्स
गेन्दिनामित्यादिना गोशीन्याभिः पंचाशत्कलाभिः तार्तीयं त्रिपुरामंत्रचरमबीजं तद्बीज
पूर्वो ह्रस्वधातु प्राणेति ह्रस्वधातु प्राणशक्तिः आत्मपुराणं यादिक्षवर्णानुक्रमस्यानेपुन्यसे

शा.ति. टी.न्या. १०

दिति कथं ऐं ब्रह्मात्मने नमः ऐं अन्तरात्मने नमः इत्येवमन्यत्रापि प्राणात्मने शक्त्यात्मने ज्ञा
नात्मने इत्यादिप्रकारेण ह्रां हृदयाय नमः ह्रीं शिरसे स्वाहेति इत्यादिप्रकारेण स्वरभाभ्यां काम
बीजाभ्यां षडङ्गानीति उक्तार्थः आदिबीजेनेति अविरलकलस्य लिपिविग्रहभागेन प्रोक्तः पूर्वां हृल्ले
खायाः पूर्वां आद्यक्षरेण श्रीबीजेन स्वरबद्धां पुनरपि कामबीजाद्यां विद्यां प्रलपेत् इदानीं प्रपञ्च
यागाख्यन्यासमाह प्रपञ्चेति वेदादिः प्रणवः अधुना न्यासस्य कथं प्रपञ्चत्वमित्याशंक्याह तदा लोके
प्रपञ्चात्मकत्वात् तदात्मकत्वे पुनः किमित्याह पञ्चभूतेत्यादिना परतेजसि परमात्मनि तत्तत्स्था
नसहितानां वर्णानां न्युद्धरेत् उपसंहरेदित्यर्थः फलमाह एवमिति एवं न्यासं कृत्वा किं कुर्या
त् इत्यत आह ध्यायेदिति एवं वर्णैर्न्यासात्मके प्रपञ्चयागमभिधायाधुना बहिर्यागमुद्दिश्येष्टिहो
मप्रकारं तत्फलं चाह इष्ट्वेति नानेव [illegible] अग्निस्थेत्यादिना एभिर्द्रव्यैरेव प्रपञ्चम
यैः [illegible] होमस्य फलमाह सर्वानिति फलान्तराण्यप्याह एभिरित्यादिना एक
कलशाभिषेकप्रकारं तत्फलं चाभिधाय नवकलशाभिषेकं तत्फलं च वक्तुमारभते सर्वो
के मङ्गलमित्यादिना अन्तरे गन्धः स्पष्टार्थः मातृकामन्त्रसाधितमुद्राविधानमाह सोमं
सूर्येत्यादिना स्वरादतः [illegible] पञ्चविंशतिदशान्तरं तत्त्वयाहर्यर्थः साधितमुद्रि

कार्याः फलमाह इयं रक्षेत्यादिना अधुना नवरत्नमयमन्त्रविधानं तत्फलं तत्फलं च निरूप
यितुं नववर्णो वर्गे रत्नोद्धृतिपादयन्नाह विभजेन्मातृकामित्यादिना नवरत्नानां नामान्याह
माणिक्यमित्यादिना मातृकायन्त्रमाह तार्तीयीयं स्वलककर्णिकमिति अस्य व्याख्यानं प्रागेवकृ
तं योऽमेघ्निध्यत्र तेषु प्रसाधिकारान्तं पुनर्निरूपणे इति श्रीरुद्रयामलदीपिकायां षष्ठः पटलः ६ ॥
एवं शब्दलिमातृकामन्त्रविधानं नवरत्नविधानानि शब्दलेखकम्‌ तल्लिपिसंस्थमातृकामन्त्रविधानं
कथयति अथेति तस्मान्नववर्णात्मकत्वात्सूचयन्नव वर्गान्विभजेत् एवं हृस्वेत्यादिना अ
थमवर्गं निरूपः एवं हृस्वाः अइउऋऌ संधिवर्णाः एऐओऔ अं महकारः इति यकारः अग्निः रे
फः जलं वकारः धरा लकारः तन्नवस्थं प्रथमवर्गः इत्यादौ अन्त्यमात्रमितिप्रथमवर्गः कवर्गस्थाने
हकारः आद्यं ककारः द्वितीयं खकारः चतुर्थं घकारः मध्यमं गकारः ततः ङ-क-ख-घ-ग इति द्वि
तीयवर्गः एवमन्यत्रापि अन्त्यमात्रमितिन्यासं च छ झ ज ञ एवं तृतीयवर्गः ण ट ठ ढ ड चतुर्थवर्गः न
तथधदन पञ्चमवर्गः म पफभब षष्ठवर्गः श षसह सप्तमः एवं नववर्णो लिपिकाभृत् तल्लिपिः
नववर्णाद्यवर्णानि दर्शयति अत्र वर्णाः इति भवति वर्णाक्षरं पञ्चमात्रकाक्षर ङ ञ ण न माः
शालेसंयुक्ताः शालिः शकारः नवयुक्ताः वर्णादिवर्णे वेदितव्याः अकारपरवायवर्गिवानि

शा· ति·
टी· रू·
२२

पृथिवीमयत्वे वर्गवर्णानां प्रत्येकं क्रमेण दर्शयति योनिरित्यादिना नर्हि पवर्गमेवमन्तवर्गवर्णानां प्रत्ये
कवोड्ख्येनेत्याह द्वितीयवर्गे इति द्वितीयवर्गे पकारादिवर्गे तत्र भकारवाचकावर्णं नास्ति तस्मात्तेषव
तुष्टयात्मकत्वात् तवर्गे शकारादिवर्गे तस्य अतरात्मकत्वात् जलवाचकधरावाचकाद्वरेत
लः हादिषट्कं कैरिति तवर्गमध्ये हकारमलान्तमाद्वरादिवर्णैः क्रिमादिभिः व्याख्यानमपरं त्रै
कोणकेति कलङ्करहितस्यार्थः मधुमदात् आसवमदात् विधीपुस्तकं अकारादि औकारान्त
सादिवर्गेत्रयात्मकं तत्स्वराणां न्यासस्थानान्याह आधारेत्यादिना अधिष्ठानेलिंगेविन्दोल
नाहस्थाने नाहेमूर्ध्नि शक्तौ तस्मादुपरिस्थिते द्वादशान्ते तृतीयवर्णान्तां न्यासस्थानान्याह
कण्ठेमिति कण्ठादिपंचचक्रेष्वित्यर्थः गकारादिबकारान्तपंचवर्णान्तरं न्यासस्थानान्याह
गलमूलेत्यादिना गलपायुंपर्यन्तं लिंगत्रहः ङकारसंम्बन्धे ककारं वायुमूले खकारं उपमूले
ऊर्ध्वमध्यसंधावित्यर्थः घकारसंबन्धि मूलेषु गकारं मध्ये देशमलिंगवन्धे गेम्ल्लमूलदे
त्यर्थः पवर्गचतुष्टयं न्यस्य मकारं तदवरे दक्षिणपार्श्वे पकारं [illegible] तरे फकारं नाभौ भकारं
हृदे बकारं शावकन्वंया तत्कावर्णिष्ठवर्गन्यासस्थानान्याह यथाक्रमं [illegible]
ति ... न्यासस्थानये वर्णास्तिलत्र पुकान्यसेत ... विंदुसंयुतान् ।

२२

ऋषि तु वह्निवर्णं च यमं स्मृतं ततो वायुवर्णं ततो जलवर्णं तत आकाशवर्णं तु नमः इति वर्णा इत्येवंप्र
कारेण न्यसेत् कथं लं: वं: यं: रं: नं: एवमन्यत्रापि बोद्धव्यं हृदि न्यासमये प्रतिलो
मेन बिन्दुयुतं नं यं रं वं लं इति न्यासे न्यसेत् एवमन्यत्रापि नियमः सर्वथा तत्पदं ।
यंत्र क्रियाविशेषोऽपि तत्र कर्मणि साधयेत् इत्युक्ते तानेव वर्णान् न्यासीकृत्य मारभते
विद्यामपि त्यादिना मंत्रचार्येन्द्र हार्थः विद्या सनातनी सानुस्वारं हकारं शिव युक्तं एकार
न्यायुक्तं हेमिति भवति तानीवत् पर्यायुक्तः सदृशैव तन्यतः तमो नः नतश्च तानि नेनन
इति भवति साध्यव न्वतो णिवलिखेत् तानि कानि यदुक्तं यंत्रे लिखेत् तस्य नामा
एतरंसिद्धादिकोष्ठमध्ये यश्चिंकोष्ठे तिष्ठति तत्कोष्ठमतादनानि तस्य बंधुदानानि तैः
सह लिखेदित्यर्थः सर्वाग्रपत्रेषु प्रत्येकमाकाश वर्णं तु एकैकं हकारं शुद्धिं कृत्वा लि
खेत् कथं हं यं हं हं वं हं हं हं हं हं हं हं लं हं हं नं हं हं मं हं हं सं हं इत्यनेव प्रकारेणाद्धका
रस्यापि हकारशुद्धिं तथा एकमध्यस्थं अवशिष्टं तदग्रतन्य पत्रे हकारशुद्धिं कृत्वा लिखेत् त
स्याधोऽग्र पत्रे वर्णं द्वयं भवेत् ततः पुनराकाशमंडलेन वेष्टयेत् एतद्धि यंत्रे विधिना कृत
मुक्तफलप्रदं योऽसाविति ऋवत्दलं कमले कृत्वा कर्णिकायां यकारद्वयं मातृस्थापि ये इति

शा॰ ति॰
टी॰ रा॰
१२

हुं

लिखित्वा पुनस्तत्रैव कोणेषु नमः इति च तत्पश्चात् नमः इति भवति कोणेषु यन्त्र मः इत्यस्मिन्नेव यन्त्रे ।
दले षट्कस्तु वायुवर्णेन यकारेणावृतिमान् अष्टदलं तद्दलेषु लिखेत् पश्चाद् वायुमण्डलेन वेष्टयेत् यन्
त्रायुधं तस्मात् लिखित्वा तन्मुक्तिफलप्रदं वह्निबीजमिति रेफः हृद्यं अवलम्ब्य कारः सर्गः ओकारः अ
र्धेन्दुरनुस्वारः क्रमेण तस्य बाधते एतद्युक्तं भवति अष्टदलपद्मं विरच्य तन्मध्ये हंरौं लिखित्वा रे
रौं रौं इति स्वरूपं हुंकृदैन नमः इति तत्पश्चात् रौं रौं फट् नमः इति च लिखित्वा कोणेषु वह्निवर्णे
न वह्निपुटितान् सर्वे वस्तावधनाम आदरस्थाय कोणगतान् तारैर्लिखित्वा अन्यमन्त्रं मन्त्रस्य च दे
अग्निमण्डलेन पश्चाद्वेष्टयेत् इदमाग्नेयं यन्त्रं मुक्तिफलप्रदं भवति इत्यस्मिन्नेव साध्यनामकाद्
रसहितं मरीकोणगतान् तारसहितं क्लींकारान् मोहयेत् वितन्मात्रेण वेष्टयेत् लिखित्वा मुक्तिफल
प्रदं भवति नामार्धेन्दुना इति नाम आकारः अर्धेन्दुरनुस्वारः तद्युक्तं वकारः वमिति भवति त
स्मात् पूर्वं तत् अंशु मन्तु चेत् वर्णात् त्वौ कारयुतं अर्धेन्दुरनुस्वारः तत्सहितं वौमिति भव
ति ङेन्तं तत्स्वरूपं नमः विधुः स्वरूपं पुनः तदन्ते भवेत् स्वरूपं नमः इति स्वरूपं अथायं तात्पर्यः
अष्टदलकमलं कोणान् बाह्य कलिकायां हौं वौं विधवे विधुमण्डलाय नमः इति लिखित्वा तत्पत्रेषु वा
हणान्वर्णान् वकारपुटितान् वं वं धवलवर्णसहितान् विलिख्य आप्यपुरेण वेष्टयेत् सम्यक् साधयेत्

यथोक्तफलसिद्धिः गंडो विंदिति गंडो लकारः विंदु विभूषितः अनुस्वारसहितः वसुमतीमबीजं
ग्लौं तमाह शीविंदु मतीगंडयोर्मध्यस्थौ जगौ गंडयोर्लकारयोर्मध्ये जगारगकारौ लिखेत् लतुकेन
मूर्तिस्वरूपं पतन्त्रे त्रंमध्ये लिखेत् अग्राद्यं निस्रहः वसुकुंदं पंकजं विलिखेत् तं कर्णिकामध्ये
लं ग्लौं लजगल लुकेन मूर्तिं विलिखेद्दलेषु लालं पुटिता त्वसुमती वलोन्त्याध्यस्य सिद्धको
ष्ठवर्णैः सहितां लिखेत् अनन्तेले अनन्तपलाशे पत्रे भूगृहेण वेष्टयेत् एतत्पार्थिवयंत्रकं विधि
नार्चितं उक्तफलप्रदं अतिरोहितार्थमन्यत् अविरिति अविः ईकारः वृत्त लोवकारः तेन रुद्रः

वदवद

द्रुतिः वाग्वादिनि स्वरूपं वद्धय स्वाहा ततः वाग्वादिनि स्वाहा इति सिद्धं अनन्तरस्या नाम्याह ।
शिरसन्यादिना मंत्रेषु गुह्ये गुप्तकश्रीः गुप्तकमेव उत्तरो ग्रंथः स्पष्टार्थः मुद्राव्याख्यानमुद्रा
मंत्रान्तरमुद्धरति हृदयेत्यादिना हृदयान्ते नमः शब्दान्ते भगवति स्वरूपं वदद्वयं युगं स्वरूपं वाग्वादि
निस्वरूपं वह्निजायास्वाहाकारः वाग्भवाद्यं ऐंकाराद्यं वह्निः पदैरिति ऐं नमो भगवति वद वद वा
ग्वादिनि स्वाहा इति पदच्छेदः विद्या गुप्तकं अतिरोहितार्थमपरं मंत्रान्तरमाह तारमिति तारं प्रणवः
मायाहृल्लेखा अधरः ऐकारः विंदुरनुस्वारः शक्तिः हृल्लेखा पुनः प्रणवः सरस्वतीस्वरूपं हे नाव
तुर्थं नाकान्तिकः स्वरूपं ततश्च ॐ ह्रीं ऐं ह्रीं ॐ सरस्वत्यै नमः इत्येकादशाक्षरः सिद्धमिति वर्ण

न्यासस्थानान्याह ब्रह्मरंध्र इति मूर्द्धा अनन्तगुणमन्त्रमालां विद्याधरकं स्पष्टार्थमपरम्
मंत्रान्तरमाह वाचस्पतइति वाचस्पते अमृतेइतिस्वरूपं प्लवः प्लुरितिस्वरूपं वाग्बीजा
दिः ततः ऐंवाचस्पतेअमृते प्लवः प्लुः एवमेकादशाक्षरा पंचभिः पदैः ऐं वाचस्पते अ
मृते प्लवः प्लुरिति जपवटीजपमालां अतिरोहितार्थमपरम् मन्त्रान्तरमाह तोयस्थ
मिति तोयं वकारः तत्स्थ विलोमः अथ तनुमनन्तः तस्या आकारः चन्द्रसुखशब्देन बिन्दुमात्रं गृ
ह्यते ततश्च वामिति प्रथमं बीजं सिद्धं बिन्दुधीशाद्युतो वह्निः बिन्दुरनुस्वारः अधीश
ऊकारः तत्संयुक्तो वह्नी रेफः ततश्च हूं इति सिद्धं बिंदुरनुस्वारः सद्यडो आकारः अम्बुवकारः
मृत्युः सकारः ततश्च स्वोमिति तृतीयबीजं सिद्धं स्पष्टार्थमपरं व्याख्या व्याख्यानसुन्द्रा
दिनागमे प्रातः पिण्याकं तिलोच्छिष्टं अथ भाषायां तैलकीपिंडी हुतममन्यत् ॥
सप्तमः पटलः ॥ ७ ॥ अनन्तरं श्रीमन्त्रवक्तुमारभते अथेत्यादिना तत्र प्रथम
मेकाक्षरमंत्रमुद्धरति वान्तमिति वान्तं शकारः वह्नी रेफः वामनेत्रमीकारः इन्दुर्बि
न्दुः ततः श्रीमिति सिद्ध्यति श्राम् तत्संप्लव इत्यन्तः प्राक्तेनाग्रन्थः स्पष्टार्थः मन्त्रान्तर
माह वाग्भवमिति वाग्भवः ऐकारः विष्णोर्वनिता श्री मायाह्रीं मकरकेतनः क्लीं

२२

एवंवीजचतुष्टयात्मकमपरं लक्ष्मीमंत्रं विशदमन्यत्र मन्त्रान्तरमुद्धरति दीर्घेति ।
दीर्घो नकारः यादिर्लकारः स एव विसर्गान्तः तेन नम इति सिध्यति ग्रलोककारः भानु
मेकारः वसुधरालकारः वान्तेति स्येत्स्वरूपं प्रियावह्निः स्वाहा तेनों नमः कमलवा
सिन्यै स्वाहा एवं दशाक्षरमपरं लक्ष्मीमंत्रम् देव्यै नमः हृदयाय पद्मिन्यै नमः शिरः ।
विष्णुपत्न्यै नमः शिखा वरदायै नमः कवचं कमलरूपायै नमः अस्त्रं इत्येवं प्रकारे
ण षडंगवादिकाः अत्र मंत्राः अतिरोहितार्थ एवम् मन्त्रान्तरमाह वाग्भवमिति वा
ग्भवं ऐं भुवनेशी नाम भुवनेशी रमा श्रीबीजं मकरकेतनः कामबीजं तार्तीयं सौः जग
त्स्वरूपं वार्धिः पकारः रेफयुक्तः अर्घीशा हृकारयुतः भृगुः सकारः स्येरूपं न
मः स्वरूपं तत्स्वरूपं ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं सौः जगत्प्रसूत्यै नमः इति इतद्ध्यानवर्णनप्रसो
ग्रथः स्पष्टार्थः अत्र हिमांशु काश्मीरकुंकुमं मत्तालिमालामत्तभृङ्गमाला धम्मि
ल्लकेशपाशं करनन्दनगणनाथं व एमुखेवा जन्मस्य हस्ते गंगायमुने दिग्गजान
वदर्शयति ऐरावणइत्यादिना हृत्वा नवपदेत्यन्तः श्लोकः स्पष्टार्थः अभिधे कम
कारमाह हृत्वा नवपदेत्यादिना यंत्रभूषितं वक्ष्यमाणयंत्रभूषिते शक्रवल्ली इ
वल्ली कान्ता विष्णुक्रान्ता धात्री आमलकं सौगंधिकं कल्हारं उत्पलं पद्मं मयुरं

ग्रा॰ टी॰
गू॰ दी॰
२८

14

ष्ठिं होमैःपञ्चवस्त्रैः तान्कलशानु नैष्ठिकं स्त्रिषिच्य वाससीपरिधाय अभिषेकफल॥
माह नरपतिरिति यन्त्रमाह वेदादिस्थितेत्यादिना द्वादशारंपद्मं विरचय्य तत्कर्णि
कायांप्रणवंविलिख्य तन्मध्येसाध्यनाम श्रीशक्तिकामबीजसहितं तथैव किंजल्केषु प
कैकपत्रमूले किंजल्कद्वयं द्वादशपत्रमध्ये मन्त्राक्षराण्येकैकशो विलिख्य तद्बहिः षोड
शदलंकमलंकृत्वा तत्केसरस्थानेषुद्वौद्वौव्यंजनानि पत्रेषु षोडशस्वरांल्लिखित्वा बहिः
भूबिम्बद्वयं वषडन्तयानवितयासंवेष्ट्य भूपुरद्वयकोणेषु कृत्वा पुनः पुनः यन्त्रकल्पना॥
माह महालक्ष्मीति मन्त्रान्तरमाह ईशपत्नीति ईशपत्नी क्लीं श्रियायुक्ता श्रीबीजपु
टिता कमलस्वरूपे भगवति एकारयुक्ता मही भूबीजंलः बलाककारः आदिमोमकारः
धरालकारः दीर्घादीर्घयुता लामेणादिः लकारादिः भगवान्महत्व एकारयुक्तो यकारः
प्रसीदयुग्मंस्वरूप श्रीकजाभुवनेश्वरी पुनरपिबीजत्रयं महालक्ष्मीस्वरूपं नमोन्तः
स्वरूपे प्रणवादि ततश्चायमर्थः ॐ श्रीं क्लीं श्रीं कमले कमलालये प्रसीद प्रसीद
श्रीं क्लीं श्रीं महालक्ष्म्यैनमः इति त्रिबीजपुटितेति अयमर्थः श्रीं क्लीं श्रीं कमले श्रीं॥
क्लीं श्रीं हृदयायनमः श्रीं क्लीं श्रीं कमलालये श्रीं शिरसे स्वाहेत्यादिविधया न्यासः शे
षंनिगदव्याख्यातम् ॥ इतिगूढार्थदीपिकायामष्टमः पटलः ॥ ८ ॥ श्रीः

२८

श्रीमंत्रमुक्त्वानंतरं भुवनेश्वरीमंत्रं वक्तुमारभते अथेत्यादिना मंत्रमुद्धरति नकुलीश इति
नकुलीशो हकारः अग्नीरेफः वामनेत्रं ईकारः अर्धचंद्रश्चात् विंदुनादप्रतैः संपिंडितं भुवनेश्वरीबी
जं षडंगमंत्रानुद्धरति सद्यादीति सद्यः ओकारः तदादिक्रमेण पंचह्रस्वाः ओ अ इ उ ऋ लृ एभिः
पंचभिर्बीजैस्तत्तस्यानेत्रं हृल्लेखाद्यास्तल्लक्षाः एवमुक्तेषु एतजापहोमकेषु मंत्रांगं गुह्यस्या
नेनास्य श्रीकामदेवस्यर्षेः स्य च्छन्दोमपरं यंत्रस्वतत्रप्रकारमाह पाक्यं तद्दलादिना वह्निंदहेद्वित
लिख्येत् सत्मध्ये भुवनेश्वरीबीजं लिखित्वा तन्मध्ये साध्यनामसहितं कामे कथं देवदत्तं सदारयेति को
णत्रयमध्ये सानुस्वारमिकारं लिखेत् प्रत्येकं तद्बहिः कोणत्रये भुवनेश्वरीबीजत्रयं तल्लिखित्वा
तत्लिख्यमनेन वह्निचितत्वात् ग्रंथांतरप्रकारेण बध्नीयात् कथं एतां बीजानामेकैकस्यैकेन तत्
बीजं प्रदक्षिणीकृत्यान्यस्य मायाबीजं ईकारांतं बध्नीयात् पश्चात्कोणकपोलयोः हसिहरहसि इति
लिखेत् कपोलशब्देन बीजत्रयस्य पार्श्वत्रयं विवक्षितं अत्र केचिदेवं वर्णयंति हसिहरश
ब्देन स्वरूपग्रहणं न भवति किंतु हरिशब्देन हकाररेफईकाराः सूच्यंते हरशब्देन हकाररेफावि
ति एतावता किमुक्तं भवति ह्रीं ह्र इति लिखेदिति अयमेव पक्षः साधीयान् पश्चात् हरिहरहूं ह्री
इति लिखेत् अथवा ह्रीं ह्रीं इति वा तद्बहिः पंचाशद्दलैरष्टदलैर्वेष्टयेत् पुनर्मध्ये रहहणेच एतत्त्रिग

लितं येन मुक्तफलप्रदं भवति अत्रार्थस्तु वह्नेर्भवन इति संबंधः कोणगते पुनः ईषुनमिति छेदः
अनलैः पुनरीषुतैः तैर्हरिहरवर्णैरीषुतैः ईकारसहितैः अथवा सामान्येन सर्वेमान्नायकेनापराम
शिना प्रकृतपरामर्शिना प्रकृतसर्वं यत्नुणस्य पुक्तत्वात् प्रकृते हल्लेखा बीजमपि न ह्रीं नानैः
लिपरामर्शीपुक्तः अतस्य हल्लेखा सहितैः हरिहरवर्णैर्वेष्टयेदित्यर्थः इदानीं षडस्रितं यं
त्रं वक्तुमारभते बीजां न लिस्यादिना अयमर्थः पूर्वोक्तत्रिकोणद्वयं संपुटितं तस्मिंस्त्रिकोणमध्ये
ध्ये हल्लेखा बीजमालिख्य तदन्तः साध्यनामकर्मेवालिख्य पूर्ववत् यद्यपि वाग्भवान्मान्ते
न साध्यनाम प्रयुक्तं तथापि तेशांतरपरिपाटोल्लेखनं कार्यं कथं अन्तः स्थितबीजरेफ
भागे साध्यनामालिख्य उपरि ईकारस्थानभागे साधकनाम उभयोर्मध्ये कर्म ततश्च तद्वेष्टने
तिवामपार्श्वे यसंदन्तविन्यस्यधस्तात् रेफभागे वषड् कृतिमध्ये पतङ्गसंस्थे ततः पूर्ववर्णमाये
ति श्रांश्रः पञ्चवाणं भुवनेश्वरीबीजे रेफान्तर्गतं बीजं संवेष्ट्य पुनस्तद्बहिः षट्कोणे वश्यबीजेन सं
वेष्ट्य पुनस्तद्बहिः षट्कामबीजेन संवेष्ट्य वह्निपुरद्वयेन रसस्तुरे षट्कोणेषु तत्रालेख्य यद्यपि सा
मान्येनोक्तं तथापि वामभागकोणत्रये ईकारस्थाने तत्साधकनामयुक्तानि प्रकृतिश्रीकामबी
जानि सान्मकानि सानुस्वाराणि लिखित्वा तान्येव वह्नि पत्नीपदक्षिणकोणत्रयं तत्रालेख्य साध्यना

१५

मस्तहितानिनिरात्मकानि विसर्गसहितानि लिखेत् इति ईकारस्तु कं षट्कोणं षट्कोण
विवरमध्ये सानुस्वार श्रीकारं लिखेत् इत्यर्थः एवंविधे श्रीं हर्व्लौं लिखेदित्यर्थः षट्बीजै
रनुबंध संधि एवंवत् षट्कोणाद्बहिः षट्दले लोबीजानि लिखित्वा एवंवदन्योन्य बध्नीयात्
लिपिभिर्वीतं एवंवद्बहिः पंचाशल्लिपिभिर्वेष्टयेत् बहिर्भूपुरद्वयेनापि तत्कोणेषु द्वीबीदि
दिक्षु नृसिंह बीजं कोणेषु विन्यारं लिखेत् एतत् षट्कोणेति यंत्रमुक्त फलप्रदं षट्कोणेति यं
त्रं व्याख्याय पाशुनाद्वादशकोणे तेयंत्रं निरूपयितु मारभते बीज व्याहृतिभिर्व्याहृतिना स्व
स्यवाय मर्थः एवोक्त षट्कोण द्वयं यथावत् संपुटितं लिखित्वा तन्मध्ये शक्ति बीजं लिखित्वा
स्वनुक्तमपि एवं वत्साध्य साधक नामादि लिखित्वा तद्बीजं विलोम व्याहृतिभिर्वेष्टयित्वा
पद्मपत्र विलोमादि विशेषो न कथितः तथापि तत्रं तरसिद्ध मविरुद्ध सर्वं ग्राह्यं सर्वेषा
त्वोश्च पत्र मेकेक मेति न्यायात् वक्तो: कोणस्य मध्ये: कोणे गे दैर्गे बीजं रवि णाम्बं तरेडु
गीबीजं लिखेदित्यर्थः लिपि युगेनावद्धं गलं तं प्रति लोमे नैव मायया लिपि युगैरिति संव
धः रवि शक्ति बद्ध विवरं एवंवद्द्वादश कोणं तत्तान्योन्य वतिवड शक्ति बीजक मित्यर्थः

श्या. त्रि.
टी. ह्र.
६६

तद्बहिः जातवेदोमंत्रेणानुलोमप्रतिलोमरूपेणावेष्टयेत् तद्बाह्ये वह्निपुरं तद्बहिः पंचाशद्वर्णै
स्तैर्वावेष्टयित्वा तद्बहिर्भूपुराभ्यां वेष्टयेत् कोणेषु सूर्यवत् न लिंह् चिंतामणिवीजेन लिखेत्
एतद्यन्त्रं दशांशमणिना तं श्रोक्तफलदं स्यात् ... इति श्रीमी त्रिवीजं मंत्रं ... आरभते वाग्भवं
मित्यादिना मंत्रोद्धारः स्पष्टार्थः रविलक्षं द्वादशलक्षं शान्तीति नेपोमै भुवनेश्वरी पोत शेषं
निगदव्याख्यातं मंत्रान्तरमाह वाग्वीजेति दीर्घस्वराद्या मातरः ह्रस्वाः ह्रस्वस्वराद्या भैर
वाः ह्रस्वाः क्षतिरोहिताथे मन्यत् मंत्रान्तरमुद्धरति स्वरेणेति स्वनैतः आकारः विंदुभू
षितः मायाभुवनेश्वरी ब्रह्मा ककारः अग्नी रेफः तारो विंदुः एवं ऐं ह्रीं क्रौं इति वीज
त्रयात्मको भुवनेश्वरीमंत्रः वीजेन मध्यवीजेन लक्षमिते चतुर्विंशतिलक्षं तत्र हंस
तावत्सहस्रं इति श्रीपद्म... वक्तुं मारभते श्यामलिखेत्यादिना तदवयवानी कथि
ष्यामः प्रथमं यंत्ररचनाप्रकारोभिधीयते पूर्वमनुक्तितं चतुरस्रं हृदयं समंलिखित्वा।
चतुरस्रहृदयस्थशाखाग्निअभिमतमानेनाष्टदिक्षु वर्धयेत् तानि सूत्राग्राणि अर्गलाः
कारराणि कृत्वा अर्गलाग्रसंदष्टहरणे कृत्वा अष्टदलंपद्मं कृत्वा तद्बाह्ये हरंवर्तयि

६६

त्वा पुनर्वृत्तं तद्द्वयं भ्रामयेत् तदा होरा घटमालिख्य पुनरिव्रधोमुखं तन्मध्ये ऊर्ध्वमुखं पद्मद्वये
लिखित्वा चतुरस्रमुच्चालं बाह्यसंधिषु हूं तं कुर्यात् आभ्यंतरसंधिषु च हूं तं कृत्वा चतुरस्रे ऽ
ष्टकोणानि विदिक्षु विभक्तानि भवंति तत्राभ्यंतरकोष्ठकोणेषु स्वनामपदं लोकपालगणा
नि षट्कस्य ष्टकोणेषु विलिख्य तदुपरितनाष्टकोणेषु [illegible] पाशांकुश
क्ति स्मरमन्मथशक्तिं ह्रीं हिरं कृष्णामकमष्टादशां लिखेत् तदाद्यवर्तुलाभ्यंतराष्टको
णेषु कामिनि रंजिनि स्वाहेत्यष्टाक्षराणि लिखित्वा अर्गलाद्वास्यासे ष्ट उपरि अर्गलाष्ट
नाद्यधः पुनरपि वृत्तं कुर्यात् एवं कृते तत्र षोडशकोष्ठानि भ्रामयेत् तेषु षण्कं षं षोडशा
क्षरं ह्रीं गौरि रुद्रदयिते योगेश्वरि के वचा ह्वा स्त्रिजा या मकमेके लिखेत् तदाद्यपार्श्वयोः
सानुस्वारमष्टदलेषु आत्मीके केसरस्थाने उचतष्टयस्वरमध्ये तस्यार्द्धयोर्हंसमंत्रं त
त्पार्श्वयोः सानुस्वारमकारादिस्वरयुगलं यथाक्रमेण लिखेत् एवं प्रति केसरं समासतरा
णि भवेयुः तस्याश्च मध्ये पंक्त्याकारेण ककारादिकावसानाक्षराणि त्रीणि त्रीणि पंक्त्यां लि
खेत् तिर्यक् पंक्त्याकारेणेति केचित् एषस्तां पद्धतिकः चतुरस्राभ्यंतरे वर्तुलमालि

श्या·नि·
टी·गू·
१०

व्य तन्मध्ये पाशांकुशमंतरालकं मंत्रं लिखेत् पुनः पूर्वो पश्चिमे लाग्र पूर्वपार्श्वान्तरा
षट्कोणभिन्नं दकारं क्रमेण लपवरयुक्तं लिखेत् तद्यथा पूर्वार्गलायां चतुरस्र वह्निर्जमा
रभ्यांतरतः उपरितनपर्यंतं ह्रूं ह्रीं ह्रूं इति लिखेत् दक्षिणतोपि तथैव क्लां ह्रीं ह्रूं इति लिखेत्
पश्चिमार्गलायां दक्षिणतस्तु तदाद्य वासदेतमारभ्य तदुपरितनबाह्यवृत्तपर्यंतं ह्रैं ह्रौं ह्रः
इति पुनरुत्तरं तस्यैव ह्रैं ह्रौं ह्रः इत्यादिप्रकारेण द्वादशकं लिखेत् एवमाग्नेयनैरृता
र्गलयोः ह्रां ह्रिं ह्रुं इत्यादिप्रकारेण द्वादशकं लिखेत् पुनर्दक्षिणोत्तरयोः ह्रं ह्रिं ह्रु इ
त्यादिद्वादशकं तथैव पुनर्निरृतीशानार्गलयोः ह्रं ह्रिं ह्रुं इत्यादिद्वादशकं एवमाद्बहिः पा
शांकुशबीजाभ्यां वेष्टयेत् पुनः पंचाशद्वर्णैरेकस्मिन्वर्तुले अनुलोमेन अन्यस्मिन्प्र
तिलोमेन तदाद्यप्रकारेण वेष्टयेदिति रहस्ये तट्टीकायां श्रीशंकराचार्यैः पदेनचापी
ति वह्निः पद्मसंपुटिते तद्वहेन वेष्टयेत् तदुपरिस्थ पुटितेन भूविवेनापि इति केचित् ।
एतद्दशार्गलं नाम यंत्रं ॥ अस्मिन्नर्थे श्यामा लिख्येत्यादिनाग्रेयोयोजनीयः ग्रंथस्तु स्प
ष्टार्थः यन्त्रांतरमाह वक्ष्याकितहत्यादिना षट्कोणं विलिख्य तन्कोणेषु वक्ष्याकारा

३०

17

लिङ्गत्वा अपरि हंसं विन्यस्य तन्मध्ये तु नः पुनस्तामेव लिखेत् सूत्राकारेण कुंकुमेनैरे
वेनामध्यं लिखित्वा वध्नीयात् ऊं क्रौं फट् लिखित्वा क्रिः यं त्रान्तरमाह लिखेत्तद्रोजनइत्यादि
साध्यांश्चमिदं इति नित्यानन्दीपिकायां नवमः पटलः ९ ॥ भुवनेश्वरीमन्त्रकथनानेन
रंतवरिनाविधानेवक्तुमारभते ततोभिधास्येइत्यादिना मन्त्रमुद्धरति नादेनायेत्यादि
दिना नादः शून्यः माया भुवनेश्वरी वर्णं हुंकारः जट ह्रिः वकारः ईशानस्वर एकारः तदविं
तः ततवेद इति सिद्धं कूर्मः वकारः तदेतः क्रुंकारः भगवान् एकारयुक्तः ततः क्षे इति
सिद्धं तेः स्वरूपं सौः स्वरूपं दीर्घेन क्रूटे हूंकारः संवर्तः तकारः भगवान् एकारयुक्तः
ततः ते इति सिद्धं मायाह्रलेखोपकरूपं एवं द्वादशाक्षरो मन्त्रः मायाद्यवर्जिता
स्त्र वर्णान्दशाक्षरस्याने कुन्यसेदित्याह मायेति पूर्वं पूर्वं वर्जितैरित्यन्वयः चक्रे हृदय
याय क्रे वेः शिरसे वेः स्वाहा शिखायै स्वाहा कवचाय हुं वे नेत्रत्रयाय तेफ अस्त्राय इत्येते
न प्रकारेण न्यासं कुर्यादिति नाहं के कलीमः पलं श्रंतदेवाहुः मः पलं मेखलाकविमः प
लं मेजीरं चरणमः पलं एवं हपतीज्ञापितानष्टनामात्र ज्ञास्त्र तमन्त्रमुद्धरति संवर्ते

शा॰ति॰
टी॰स॰
१८

कद्यादिना सेवर्तकः लकारः सबिंदुयुतः लो इति सिद्धं कवर्णे ऊंकारः वियत् हकारः स
कले कलाशब्दे न बिंदुः तेनो हूं इति भवति वक्ष्ये देहमध्ये हंहं स्वरूपमेव हि मूलं दंपं स्वरूपमे
व गजे भुजंगस्वरूपं वियत् हकारः सेंदुः अनुस्वारसहिते वर्णे ऊंकारः संवर्तः लकारः दीर्घः
बिंदुयुतः लो इति सिद्धं पंचाननापरस्वरूपे हं पं नमः इति बीजमंत्र उद्धृतः किं कर्ममंत्र
उद्धृत इति किंकरे इत्यादिना स्पष्टार्थः यंत्रमुद्धरति मध्ये हरे जमिति स्पष्टार्थः यंत्रांतर
मुद्धरति नाभे हं इति अष्टदलपद्मकर्णिकायां त्रिकोणं विलिख्य तन्मध्ये हुं बीजं साध्य
नामान्वितं विलिख्य बहिः षट्मंत्रवर्णान् षट्सु दलेषु आलिख्य तद्बाह्ये शक्त्या शक्तिवी
जेन चिबारं वेष्टयित्वा कमलं भूरिते न भूरेणापि वेष्टयित्वा धारयेत् उक्तफलप्राप्तिः
यंत्रांतरमाह कोष्ठानामिति स्पष्टार्थः प्राक्प्रत्यगग्रा द्वादशरेखा विलिख्य द
क्षिणोत्तराग्रा अपि तथैव रेखा याम्याणि भूलाकाराणि कृत्वा मध्यकोष्ठे प्रणवमालिख्य
तन्मध्ये कर्मसहितं साध्याख्यां सर्वकोष्ठादिके प्रादक्षिण्येन त्वरितामंत्रं द्वादशाह
त्रिलिखेत् एतद्यंत्रं भोक्तफलदं यंत्रांतरमुद्धरति एकाशीतिपदे इति प्राक्प्र॰

18

मध्ये शक्त्यालिङ्गपीठं शक्त्यालिङ्गपीठं निर्धार्य आलिख्य तन्मध्ये त्रिकोणं तन्मध्ये दकारं तन्मध्ये तकारं त
न्मध्ये तकारं तच्च साध्याभ्यां मालिखेत् इत्युपदेशः केवलं वकारमात्रं लिखेदित्याचार्यैः पुनस्तु तदि
तु चतुष्कोणं चतुष्पत्रं प्रत्येकं जुंसः वषडिति मन्त्रं चतुष्कं लिखेत् इत्युपदेशः आचार्यास्तु
मन्दस्येवं न मन्यन्ते इति केवलमेवं वर्णयन्ति आचार्याः पित्र्यमेव पठन्तः स्मरन्तः इति तु
वयं मन्यामहे कथमेवं तन्नित्यन्त्रशोभां तन्मीपूज्ञानां तन्मिति केवलं मन्त्रशौचं शुद्धेन शिवो
मन्त्रोऽभिधीयते तेनात्र वषट् तन्मे बोधकं भवति इति साधीयान् पठन्तः पुनः शिष्य चतुःष
ष्टिपदेषु द्वादशकोष्ठमारभ्य पङ्क्तिशो लिखेत् तन्मोरात्मसादि पङ्क्तिशो लिखेत् पुनस्तु
न्नुरस्य बाह्ये पद्माग्रेषु वसुदलानि विवरस्य कोलेषु चतुर्दलानि लिखेत् एवं कृते दिक्षु प्रत्येकं
द्वादशदलानि भवन्ति तत्रावरितामवर्णो विद्यानि लिखेदित्युपदेशः अस्ताशाया वषट् तत्रैवमुक्तं अथ
यमर्थः अस्त्रपदस्थाने फट्कारस्थाने वषट्कारं तत्रेति यथा बोधकं तच्चोत्तरे
त्वरिता वषट् तत्त्वा फट्कारवर्जितेति तदुपरि सूतकं बालो तेषकारैवेष्टयेत् कमला
स्मेतेन कमलं लिख्य तेन मुखे स्थितकमलेन चव्हरेन वेष्टयेत् एतद्यन्त्रमुक्तफलप्रदं ।
येत्रोत्तरमाह लिखित्वा तुः षष्ठीति अयमर्थः आकाशं तगणानवरेखाः दलिषो तरेषित

श्या·ति·
टी·रू·
१९

19

पैवल्लिखित्वा ईशानादिद्वात्रिंशत्कोष्ठेषु लक्ष्मीमंत्रमक्षरशो लिखित्वा पुनर्मिन्दुत्रिमात्रभा
तारशो लिखित्वा पश्चाद्बहिश्चित्रितया स्वतुर्दिक्षु पृथेन लोनैर्वकारैस्त्रवहिः पत्रं कुरु कु
लपद्मं मंत्रोत्तरमुद्धरति कवचमिति कवचं हुङ्कारः खं डः खकारः भगवान् पकारस्तुक्तः विन्दुरि
निद्रं मेहः तकारः सर्गः विसर्गः तेनपुक्तः तैः एकंबीजत्रयात्मकः त्रिकं क्लीं मंत्रः कं पुंः शि
वेः रथ्यो मंत्रवक्ष्ये त्रिपुरलक्ष्मी श्रीमद्भेत्त कनिष्ठिकोवक्त्रा ग्रंगुली त्रयं प्रसारयेत मंत्रान्तर
माह तारो मायेति तारः प्रणवः माया भुवनेश्वरी वाग्भवं ऐंकारः नित्यक्लिन्ने मदद्रवे स्व
रूपं वाह्निजायास्वाहान्ते वह्निजायास्वाहाकारः न्यासमाह द्वाभ्यामिति वाचं विना वाग्भवबी
जं विनेति ग्याधंतेति ग्यादिपुरमखिरूपंत्रज्या त्रेत्यपुग्मे मंत्रः क्लीबवर्जिताः नपुंसक
वर्ज्ञ्यवर्जिताः स्ववशिष्टाः स्वराविद्धताः केते इ ई उ ऊ ऐ ऐ ओ औ एते प्रत्येकमेता सां मं
त्राः मन्मथबीजमिति मन्मथं क्लीं बीजं मदहकारः सर्गो विसर्गस्तेनाढ्यः ग्रमीषांबीजं
क्लीं बीजमिति क्लीं वा नपुंसकचतुष्टयं ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ एतद्वर्जितस्वरसमन्वितवराननः कका
तविन्दुमान् कं कां किं कीं कुं कूं कों कौं एतानि कामेगान्ताना बीजानीत्यर्थः मंत्रान्तरमुद्धरति
वाग्भवमिति वाग्भवं ऐं ह सौः क्लीं मन्मथबीजं च नित्यक्लिन्ने मदद्रवे स्वरूपं वह्निजायाविः

१९

पिर्मैत्रः स्वाहा त्रिंकूपः इतरस्य वं मंत्रान्तरमाह वाग्भायेति मंत्रोद्धारः स्पष्टः आरभ्य धस्वत
दंडलैः एकाकलपरोद्येषो निवद्यात्यो तेः मंत्रान्तरमाह पाशांकुशेति कथिताः पूर्वबीज
द्वयक्तद्रा भुवनेबीजं क्रिलक्ष्मीशः हकारः गगनं हकारः सद्रक रकारयुक्तः परमेश्वरीस्वरूपं ह्रिं
तोनः स्वाहान्तः श्वलवादिकः न्यासमाह हाभ्यामिति ओं हृदयाय नमः ह्रीं शिरसे स्वाहा क्रों
शिखायै वषट् कवचाय पश्नेत्राभ्यां नेत्रं स्वाहा स्वाहायेति ध्यानमाह रक्ताभिति बालनलनं
पंचलक्षे तेनैव लवणहोमेनैव पंचमाह मालिक्येति विकारको हं बोडशको हं मंत्रान्त
रमाह मायेति ह्रुं नमः भगवति स्वरूपं माहेश्वरीविच मन्त्रमूलं स्वरूपं वद्दये स्वाहाका
रः सप्तदशा तरोमनुहदूतः वत्सयुग्मं बोडशानहस्त्र मंत्रान्तरमाह मायेति मायाह ह्रं
स्वा पद्मावति स्वरूपं पावक वल्लभा स्वाहाकारः पंचमाह षडक्षरेति षट्को लं लिखित्वा
तन्मध्ये मायां विलिखित्वा कोणे पुटितं वर्णेन मध्ये मातृकावर्णेर्वीतं पद्मावती यंत्रं
त्रयशक्तिं मूलेन्यासमाह तारमिति प्रणवः सौ मंत्रः हृत्सत्त्वरूद्धं पंचदिशवा मनं त्रयोः स्थं
मन्त्रिं क्रमेण ध्यायेन्न्यसेत् हां तं वकारं तरं मूलमध्ये न्यसेत् चंद्रमंडलं ध्यात्वा ।

था॰ति॰
टी॰रु॰
२०

रमो विविंतपश्री वीजं वक्ष्ये न्यसेत् हस्तिहृये विविंतपस्वाहा हस्यपदा हृये गलडवो न्यसेत् एवं न्यासे
कृते उक्तफलसिद्धिः इति रुद्रयामले दीपिकायां दशमः पटलः १० ॥ अथ षडर्णमन्त्रं वक्तुमारभ
ते तत्रादौ मन्त्रमिति मायाहृल्लेखा अत्रिर्दकारः कलोउकारः विन्दुरनुस्वारः ह्रुं इति सिद्धं भ
यशोसर्गवान् पृथ्व्यपि दुरिति भवति षंषांतको गकारः प्रतिष्ठावान् दीर्घयुक्तः गा इति भ
वति माहर्तौ भौतिकासनः माहतः यकारः भौतिकपेकारः तद्युक्तो इति भवति तारादिः
प्रणवादिः हृदयान्तो नमस्कारान्तः अष्टवर्णः अष्टात्मे समेतः अभिः स्वरैः अइउ पभिर्
पुंसकैः सहितैः आ ई ऊ ए ऐ ओ औ अं अः इति प्रत्येकं शक्तिबीजानि अभिषेकप्रकारं वक्तु
मारभते प्रतिष्ठाप्येत्यादिना अभिषेकफलमाह राजेत्यादिना यंत्ररचनाप्रकारमाह अ
ष्टौ तारमिति अष्टदलपद्ममध्ये प्रणवं तन्मध्ये शक्तिबीजं तन्मध्ये साध्याख्यं पत्रेषु
त्रवर्णान्विलिखेत् मायानवेष्टये मंत्रेण वेष्टयेत् पश्चान्मातृकावर्णैस्तु भूपुरं हृद्वेष्टितं
विदध्यात् उक्तफलप्रदं मंत्रान्तरमाह भान्तमिति भान्तो मकारः वियत् हकारः सनय
न हकारयुक्तः ह्रिं इति सिद्धं श्वेतः षकारः मर्दिनि स्वरूपं वह्निपं स्वाहा एवमष्टादशाक्षरो मन्त्रः

२०

ध्यानमाह नाम इति दीर्घस्त्वैः ग्रं ईकू पंचौ मः यादिभिः यं वक्राय नमः रं [illegible] खाय नमः इत्या
दि प्रकारेण षोढांगतिगद्व्याख्यातं मंत्रांतरमुद्धरति तारोदुर्गेति तारः प्रसिद्धः दुर्गेयुग्मल
रूपं रक्षणे रेफः स्वेत्यः तकारो हां तो णकारः सत्त्वो वनह्रकारयुक्तः णिहति विंदु द्विठांतः
स्वाहांतः दुर्गामंत्रः षडंगमेवमाह तारादीति ध्यानमाह कालाभेति त्रिशिखे शूलं बा
णलत्ते पंचलते हस्तस्य च मंत्रांतरमाह ज्वल ज्वल इति स्वरूपं शूलिनि विंदु [illegible] हुं फट् हृदया
य नमः शूलिनि वरदे हुं फट् शिरसे स्वाहा शूलिनि विंध्यवासिनि हुं फट् शिखे इत्यादि प्र
कारेण पंचांगं कुर्यात् ध्यानमाह सध्यानस्तानिति अरिचक्रे जलजे शंखे मंत्रांतरमुद्धर
ति उग्रेत्यादिना एषा पीयूषेन पितामहः ककारः सनेत्रेन्दुः इकारानुस्वारयुक्तः कि
मिति भवति प्रत्येकमेकैकेन न्यासस्थानान्याह पादांगुष्ठेत्यादिना आधारः लिंगगुदा
न्तराले मंत्रवर्णोत्र विभज्य षड्भिः पदैः षडंगन्यासः कर्त्तव्य इत्याह षड्भिरित्यादिना ध्यानमाह
सौवर्णेति प्रयोगध्यानमाह कालेति करोटिका नरकपालं अहिभगा [illegible] सं
युतैः स्नायैः शतानि लोहितवालानि संपातयेत् होमशेषाज्येन सिंचेत् कुडवं [illegible] स्थ [illegible]

शा॰ ति॰
टी॰ प॰
२९

प्रक्षिप्तः कारस्करो विघ्नहृत्तः उक्ततत्सन्निधौ कारस्करसन्निधानं स्यादित्यसन्निधानमिति निषारे स्वर्क
सन्निधौ दुर्गायंत्रमाह पद्ममित्यादिना पद्मिनीमहिषमर्द्दिन्यन्तराणि केसरेषु षुपष्टशः द्वौ द्वौ
लिखेत् क्रमाद्धार त्रयमिति अर्थः पत्रेषु मन्त्रमंत्राक्षराणि न्दुलेशोभिर्लिखेत् नलशः त्रीणि
त्रीणि द्वादशस्तु लिखेत् अत्र मंत्रपत्रे पश्चाद्बहिर्मात्रकावर्णेन नद्बहिः सोलीश्वरद्वये
एतद्दुर्गायन्त्रमुक्तफलप्रदम् ॥ इति पदार्थदीपिकायामेकादशः पटलः ॥ ११ ॥
दुर्गामंत्रान्यथावदभिधायाधुना त्रैपुरं मंत्रमभिधातुमारभते अस्तानेत्यादिना वियत्
हकारः भृगुः सकारः इन्द्राशोरेफः भौतिक एकारः विंदुरनुस्वारः एतैः संपिंडितं प्रथमं ।
वियत् हकारः नदादिकः सद्दंडः लंबमुखीरः वामाक्षि ईं एतैः संपिंडितं द्वितीयं आकाशः
हकारः सरमनुस्वारः औसर्गो विसर्गः इंडवेदः विंदुः एतैः संपिंडितं तृतीयं वीजमेतन्नामा
ह वाग्भवमित्यादिना न्यासस्यान्याह नाभेरित्यादिना शंखयोः कर्णपार्श्वयोः । २१
नतिनासायां पिवरे उदरे कूर्परयोः वाहुमध्यपृष्ठभागयोः ध्वजन्मूर्ध्नि मेहन मूर्ध्नि अनेन
रेत्यादिस्यान्याह मूलेति बालात्रिपुरावीजन्यासमाह वालेति एषु एवं षट्स्वेषु एषेवा

मूर्ते शी त्यादिन्यासमाह तन्त्रे वद्दशनादि मूर्तिस्थो न्यासस्थानानि निर्दिष्टान्ते मूर्ध्नी त्यादिना
कण्ठे हृदि शतानाय मनोन्मनसहिताय नमः ते तत्पुरुषाय मकरध्वजसहिताय नमः इत्यादिप्रकारे
ण ऊर्ध्वादिमुखेषु पिनाकेन तेषां यथाक्रमं न्यसेदित्याह ऊर्ध्वेति मूर्ध्नः सकारः सौ मूर्धका
रः अन्नीरफः सृष्टिोकारः तदादिपकारः पुनर्लोमनर्पवहून्त्वस्वयं मन्विते एषां मूर्तीनां वीजान
तेषु ह्रौं हैं ह्रूं ह्रिं एवं प्रयोगः तथा मन्त्रवीजत्रयमध्ये आदिवीजेन दीर्घभाजा मन्त्रशक्तियेत्या
ह षडिति संयोजनेति विसर्गयुक्तसकारसहितामिति स्वभगादि शक्तीनां न्यासस्थानान्याह
भालहृति लेखिकायेति काम्याधिष्ठाने त्रिगाधः पंचताराएवविन्दुयुक्तेन वागिति वाग्वीजं ऐं क्लीं
ह्रें ओं ओं औं स्त्रीवंचताराः मूर्धन्यासे कोटश न्यासस्थानान्याह न्यसेदित्यादिना ककारादि
हकारपर्यन्तं सप्तविंशन्यसेन्न्यासस्थानान्याह चिवुके त्यादि चिवुकं कूर्पस्थाने तत्रलेनः
पुच्छे पञ्चकः पाणिपृष्ठे कां व्यापुत्रस्थाने [illegible] यथाक्रमं वल्लश [illegible] न्यसेदि
त्याह कांस्यामित्यादिना कांची कटिः कटोभसलं ग्रैवेयं कंठभूषणं कटकं वाहुभूषणं ।
मौलिः शिरोभूषणं ध्यानमाह उद्यदिति जपवटी जपमाला विद्योतक्रं अर्केन्दु दा

शा. नि.
टी. रू.
२२

दशाक्षरं बीजमंत्रमुद्धरति वाग्भवमित्यादिना वाग्भवं ऐंकारः लोहितः एकारः रायैस्वरूपं स्त्री
कंठः [illegible]काराः लोहितः एकारः अनेन लोहितेन सप्तवर्णीश्वंकारत् राहति भवति यै स्वरूपं परापरायै
ह्सौः सदाशिवमहाप्रेतस्वरूपं ङेन्तं चतुर्थ्यन्तं पद्मासनं नमःस्वरूपं ततश्च ऐं परायै अपरापरायै
परापरायै ह्सौः सदाशिवमहाप्रेतपद्मासनाय नमः इति त्रिकोणं पंचदशाक्षरेणानेन दर्शयति तार्श्चन्या
दिना देव्या वामभागकोणे रतिं दक्षिणकोणे प्रीतिं अग्रे मनोभवां उत्कीलनं तत्रैव एवं त्रिको
णे सम्पूज्य यथाक्रमं पूर्वं ह्सां ऐं पटलोक्तप्रकारेण मातृकां सम्पूज्य तिसृभिर्मंत्रैः द्रावीं क्लीं ब्लूं सः
बाणान्धनुषोल्लसत्तानर्चयेत् अतो वंधः स्पर्शाय हयादिभिः करवीरैः अम्लानाद्वैः मुकुलीवर्त
दैः पंचमाह मध्यादूर्ध्वमिति अथमर्थः प्रथमं पूर्वं निरूपितं यथा पद्मकोणं बहिर्मंडलं कृत्वा नगर
कोणमध्ये दक्षिणकोणं तदन्ते कृत्वा मध्यकोणं रेखं निधाय यथा बहिर्मंडले भवति तथा
कृत्वा पुनरपि दशकोणमध्ये तथैव रेखां कृत्वा यथा षट्कोणमध्ये कोणं भवति तथा क्रमेण
तु एवं कृते रम्यं नवयोनिचक्रं भवति तत्र षट्कोणमध्ये योनिमध्ये मासभ्य उपरितन ईशान
कोणमारभ्य षट्योनिषु मंत्रबीजानि नीत्वा नीत्वा यथाक्रमं पुनः पुनर्लिखेत् उपरितनदले

२२

पद्मं कृत्वा तत्पत्रेषु प्रत्येकं विशाक्षि शोणायज्ञीवर्णान् तदुपरि वृत्तं कृत्वा मध्ये मातृकावर्णा
न् तदुपरि भूपुरद्वयं तत्कोणेषु तत्तत्पवीजं लिखेत् एतद्यंत्रं प्रोक्तं फलप्रदं अस्मिन्यं
त्रे मध्यायामिति निर्घोषो योजनीयः त्रैलोह्यमुद्रिकाविधाने वक्तुमारभते अस्मिन्नित्यादि
ना लोहत्रयं सुवर्णरजतताम्राणि यंत्रांतरमाह कामेत्यादिना अस्यायमर्थः षट्को
णमारभते अस्मिन्नित्यादि च यः मध्ये कामबीजं लिखित्वा तदेव कोणेष्वपि पश्चा
त्षोडशाक्षरं दलं तत्रापि तदेव वह्निनाकाशबीजेन हकारेण वेष्टयित्वा तद्बहिः त्रोणीविं
वेन वेष्टितं उक्तविधिनोक्तफलप्रदं अथवा मध्ये कामबीजं कोणेषु प्रणवबीजं पत्रेषु
वरमबीजं एवमन्यप्रदायिकः यंत्रांतरमाह वह्नेर्गेहेत्यादिना षट्कोणं लिखित्वा तन्मध्ये
कामबीजं तन्मध्ये ह्रीमिति लिखित्वा तत्कोणेषु वाग्भवं बीजं लिखेत् तत्संधिषु हं
कारं पश्चात् स्त्रीबीजेन वेष्टयेद्बहिः एतदुक्तफलप्रदं मंत्रांतरमाह अधरेति अधरः ऐका
रः सविंदुयुक्तः बलाककारः इंदुस्थः लकारयुक्तः शशीविंदुः ह्स्वरूपं एतैर्युक्तं द्वितीयं
बीजं मरुतः सकारः सर्गो वा विसर्गयुक्तः मनुः औकारः नातीयं स्वतीयं मतस्त्रवान्नाति॰

शा॰ ति॰
टी॰ रा॰
२२

धुरो हुता स्वरूमपरं मेवोत्तरमाह वाग्भवेत्यादिना वाक् वाग्भवं बीजं मायाहृल्लेखा कमल
लाक्ष्मीबीजं तारः प्रणवः नमोऽन्तः भगवतिस्वरूपं श्रीमातंगेश्वरीतिच सर्वजनमनोहृदीत्य
पि स्वरूपमिति स्वरूपमेव प्रेमाक ककारः नेवं हकारः मन्वीरेफः ततः करिद्विसिद्धं शिवयुक
एकारः युक्तरविः सकारः सेहृतिभवति मन्त्रस्वरूपं एषा मातंगी विद्या अक्षरन्यासमाह
शिरो ललाटेत्यादिना मुनाहृते उदरमध्ये जाठरे ततो धस्ताद्भागे नाभिभागे मूलाधारे लिं
गमूदमध्ये पदेषु वर्णविभागमाह गजैकेति गजैः रविभिः वसुभिः रसैः भिः पर्वताः सप्त
पंक्तिः दश वेदाः चत्वारि अग्नयः त्रीणि वेदः एकः अत्ति लीढ्वौ वाक्शक्ति लक्ष्मीबीजा
द्या मातंग्यन्ताः ॐ ऐं रत्यै मातंग्यै नमः इत्यादिप्रकारेणोक्तस्थानेषु न्यसेदित्यर्थः पुनरु
क्तस्थानेषु हृंहृं हृल्लेखायै मातंग्यै नमः [illegible] मातंग्यै नमः इत्यादिप्रकारेणोक्तस्था
नेषु पंचबाणान्न्यसेत् ततउक्तस्थानेषु मन्मथादीनष्टौ न्यसेत् कथं ॐ ऐं ह्रीं श्रीं मन्म
थाय मातंग्यै नमः इत्यादिप्रकारेणाष्टौ न्यसेत् वक्ष्यमाणस्थानेषु ॐ लक्ष्म्यै मातंग्यै
नमः ॐ सरस्वत्यै मातंग्यै नमः इत्यादिप्रकाराष्टौ न्यसेत्व्याः ततउक्तस्थानेषु ब्राह्म्या

२२

धामातङ्गीन्यस्तव्याः मातङ्गी पदपश्चिमाः सुनेत्रं नेषु वस्या नेत्र मातङ्ग्यै मातङ्ग्यै रवा न्यसे
त् ततो वश्यमातङ्ग्या नेत्रषु वामादिशक्तीर्न्यसेत् विद्ये लीलादाग्ने कलापदे मङ्गपरिमूर्ध
स्यामेनोलिरोधिकात स्माकुपपेषु परिद्वादशान्त पर्यन्ते षु कमेण न्यस्तव्याः ततो वश्यमात
ङ्ग्यामे षु महामातङ्ग्याद्यान्यस्तव्याः कथं ॐ ह्रीं श्रीं महामातङ्ग्यै नमः महालक्ष्म्यै महा
मातङ्ग्यै नमः सिद्धलक्ष्म्यै महामातङ्ग्यै नमः इत्यादि एवं क्रमेण एवं कीबीजत्रयादि
कान्यसेत् ततो लनुनेत्र माधारमण्डलेन्यस्य तेनैव व्यापकं न्यसेत् ततो वश्यमातङ्गीं
माध्यायेत् वह्नीकीबीलं चन्द्रिकां शिखां शङ्ख पद्मं शङ्खमयकर्णी भरणं मधुमदविवशां
मास्तवमदपरवशां चित्रकोद्भासिभालां चित्रकेण कुमसम्पुटक पीनादि वर्लरेखाभिः शोभित
ललाटां एवंविधां देवीं ध्यायेत् पूजाप्रकारमाह त्रिकोणेत्यादिना पीठमन्त्रमुद्धरति सर्वे
ति एवं कीबीजत्रयादिको पीठमन्त्रः स्पष्टः आराध्य मातङ्गी नित्यादि पमे स्पष्टी लोकेन निगदव्या
ख्याते इति मन्त्रार्थदीपिकायां द्वादशः पटलः १२ ॥ त्रिपुरादिमन्त्रकथनानन्तरं गणेशमन्त्रा
न्वक्तुमारभते यापेत्यादिना मन्त्रमुद्धरति पञ्चान्तकमिति पञ्चान्तक गकारः शशिधरो बिन्दुयुतः

शा·ति·
टी·ग·
२४

गं इति बिंदुं दानवपरं वेददलं चतुर्दलं हृदयावधिः नमस्कारावधिः मन्त्रलतिति तत्र कराब्ज लड्डुक
युक्तं भेदात् यथापूर्वं हृदयादि पञ्चाङ्गप्रकारेण अनुलोमविलोमं बीजे क्रमोत्क्रमतो लिखित
बीजे कथं गं देवदत्तं गं महागणपतिमंत्रमुद्धरति श्रीं ह्रीं क्लीं इति अयमर्थः प्रथमं श्रीबीजं श्रीश
क्तिस्मरणं गणपतिबीजान्युच्चार्य चतुर्थी तं गणपतिमुच्चार्य पश्चात् वरवरद सर्वजनं मे वश
मानय स्वाहा स्वाहाकारः पञ्चाशद्विंशत्यक्षरः महागणपतिमंत्रः षड्बीजस्य बीजेनेति ओं श्रीं
ह्रीं क्लीं ग्लौं गां हृदयाय नमः इत्यादिप्रकारेण न्यासं कुर्यात् अथवा ओं गां हृदयाय नमः
श्रीं गीं शिरसे स्वाहा ह्रीं गूं शिखायै क्लीं गैं कवचाय ग्लौं गौं नेत्रत्रयाय गं गः अस्त्रायेति ग
णपतिर्गणेशस्य लं गलद्दानपरः स्ववक्त्रप्रवाहः भूबीजमुद्धरति स्वस्तिस्य मिति स्वस्तिः
गकारः मांसं लकारः औकारः बिंदुयुक्तं अनुस्वारयुक्तं ततो ग्लौं इति बिंदुं पंचमुद्धर
ति बीजं षट्कोणमध्य इति अयमर्थः त्रिकोणं लिखित्वा तन्मध्ये ओंकारस्थं गं लिखेत् को
णसंधिषु गूं मंत्रान् तदुपरि अष्टपत्राणि पद्मं कृत्वा तद्दलेषु मूलशब्दपदत्रयः प्रत्येकं अ
वशिष्टवर्णानन्यद्दले लिखेत् पश्चाद्बहिः अनुलोमविलोमगैः पंचाशद्दलैर्वेष्टयेत् ।

२४

24

मङ्कपरिपार्श्वयोः कुशबीजाभ्यां मङ्कपरिवद्धधाविंवाभ्यां वेष्टितं पतचत्र मुक्तफलवर्द मं
त्रांतरमुद्धरति मायेति माया ह्रीं लेखा विविधद्दंद्धं स्वरूपं भुवनेश्वरीशा वकारः पावकोरेफः
वर्द्दस्वरूपं इतरत्स्पष्टं एवं विरिगणपति मंत्रः षड्विंशत्यक्षरः सृजतः करणं चत्वारि वेदा
श्चत्वारि इषुधंचभूतानि पंच विलोचने द्वयं मायाहृदयेशानुच्यते इभाननं गजाननं ध्व
जोलिंगं स एष प्रार्थनपरं मंत्रांतरमुद्धरति शक्तीत्यादिना अयमर्थः शक्तिरुद्धं निजं बीजं
भुवनेश्वरी संपुटितं गणपति बीजं महागणपतीति स्वरूपं हेत्रे च मध्ये अग्निवधूः स्वा
हा एष द्वादशाक्षरो मंत्रः सर्वतोभद्रितार्थमप्यत्र मंत्रांतरमुद्धरति शक्त्या रुद्धमिति ए
वं वक्ष्यति पुटितं गणपति बीजं वशमानयस्वरूपं हृदयं स्वाहा योगयोनिः ध्वजायेत्
लिंगाग्रे मंत्रांतरमाह संवर्तक इति संवर्तकः लकारः नेत्रयुतः इकारयुक्तः पाशः
पकारः वह्न्यासनः रेफयुतः ततः प्रइनि भवति प्रसादनायस्वरूपं हृत् नमः गणपतिबीजा
धः ल्लोपवर्गस्य मन्वितं कपाल्लडपरितन्मध्ये दन्तसहितं दिनादिषु प्रातरेव मंत्रांतरमाह पंचां
तक इति पंचांतकः गकारः विंदुयुक्तः वामकर्णः ऊकारः ततः हंसाद्यादिः प्रणवादिः हृदयां

तेन मोंतः वत्वरत्वरः धुस्टलं क्रौंक्रौं मे नागास्येगं जमुखैः रूधोन तिनरेनतान्वयः हरि
वाहनं सिंहवाहने तानेवरं दंक्रौंकुशः शिरेभिर्थ पिनामालां शिशिवे त्रिशूलं आसन
मेत्रमुद्धाति ग्लवइति ग्लवः ओंकारः कवचहें हुं फट्कारहुंदें महासनायस्वरूपं हेंवस
रूपं आसनायस्वरूपं हदन्वितः नमोन्वितः षषप्रासनमेत्रः पंचमुद्रति अंभो नमिति
त्यादिना गृह्यार्थः अथ मंबसुदलं पद्मं कृत्वा तत्कर्णिकायां गणपतिवीजमध्ये नाम
विलिख्य केसरस्थानेषु हृदयं शिरः शिखा कवचानि पूर्वदक्षिणोत्तरेषु अग्रे पश्चिमके
सरस्थाने नेत्रमित्येवं प्रकारेणं गमं त्रान्विलिख्य दलाष्टमध्ये यथाक्रमं माला
मंत्रं वत्पमाणं मुनिशः सप्तशो विभज्य लिखेत् शिष्टं वर्णषट्कमपि मंत्रस्य पत्रे लिखेत् प
श्चाद्वहिः शक्त्या भुवनेवीजेन गकारेणावेष्टयेत् स्ववर्णरंजितं तन्त्रेवेष्टयेत् एतद्यंत्रमुक्त
फलप्रदं मालामंत्रमुद्धरति शक्त्यंकुशगावित्यादिना शक्ति भुवनेश्वरी अंकुशः क्रौं ग्लवी
तेगणपतिवीजं हृदयं नमः सर्वविघ्नाधिपाय सर्वार्थसिद्धिदायक सर्वदुःखप्रशमनाय प
होहि भगवन्सर्वेवोदयस्तंभय २ भुवनेश्वरी स्ववीजे गंगो नमः स्वाहा अनरंकुशमाया

बीजे पवपंचपंचाशदक्षरः मंत्रोनरमाह मारमिति मारः शलवः खेद्रः स्वरः वकारः कूर्मः
वकारः सनिसर्गः केवलमेजनमाशः लोनसलकारः मुखेनतिः स्वरूपं ननपत्नसिद्धं येन
भुवेनमः सप्ताणेंमनुयोषं निगद्याख्यातम् इति महार्थदीपिकायां त्रयोदशः पटलः
१३ ॥ गलपतिमंत्रकथनानंतरं वेदमंत्रं वक्तुमारभते अथेति मंत्रमुद्धरति खेदुकेति ।
खेदुः शः वकारः भृगुः सकारः विंदुरनुस्वारः मनुस्वरः औकारः ततः सौं इति सिद्धं अस्य तत्प-
योद्धं इति सौः इति अयमेवसौत्रदायिकः सोमायस्वरूपं हृदयांतो नमोन्तः पंचः षड्वर्णः
सोममंत्रः रसलनदं षट्लनदं पौलीनास्याभिरंततः यकिनोमाभ्यः सा शाठः अर्थदानप्रका
रमेवाह आवृत्यमिति चषकं मद्येण त्रं विद्यामंत्रमेवोद्धरति विरुइति विद्येविद्यामालि
निचंद्रिलिनं इम्नुखि स्वाहा इति विद्यामंत्रः अथ पाशालमस्तरूपंमंत्रमुद्धरति तारइति तारः
प्रलवः ॐ लिस्वरूपं भृगुः सकारः वामकर्णः ऊकारः तेनयुक्तः वज्रास्त्रोमहार्थरेफसहि
तोयकारः ततयंइति सिद्धं पोषः अनेतः आकारः तनेचहकारसहितः अविर्दकारः ततो दिह
तिमवति न्यपस्थितः स्वकारांतेरावसानकः षडंगमंत्रमुद्धरति सत्यायेत्यादिना ममस्य

शा॰ति॰
टी॰-गू॰
२६

सत्यायतेजोज्वालामालिनि हुं फट् स्वाहा हृदयाय नमः ब्रह्मणे तेजोज्वालामालिनि हुं फट् स्वा
हा शिरसे स्वाहेत्यादिप्रकारेण षडंगन्यासः अंगमंत्राणीति माइत्यपहलनेनसंबंधः हृल्लेखाद्या
दिपंचभिः ओं ५३ इत्यभिहितमर्थः पीठस्त्रजावसरे धर्मादिरूपात्मा ततः प्रागेवउक्तस्थाने शुभ्र
नादीनि सजपञ्चस्थाङ्गमादि रूपेदिति तेयं पीठपाकृपः शुद्धरूपे ते दीनित्यादिना अस्की
वेति मंत्रस्कंधवर्णरूपं अइउ एतद्व्यतिरिक्तस्वरान् ओं ऐं ऊं ऐं औं ओं अः इत्येतान्स्वरान् ।
अस्तां शाकीनां वीजत्वेन विद्धः जानेनिदेशिकाः पीठमेव मुद्रयति वदेदित्यादिना वर्णान्ते
ब्रह्म विष्णुशिवात्मकाय सौराय योगपीठाय नमः स्वरूपं अर्धेदानं प्रकारमाह आकाश
मित्यादिना आकाशो हकारः अग्नी रेफः दीर्घ आकारः इंदुर्विन्दुः एतैः संपिंडितं प्रथमाक्षरं
ह्रां इति भवति भुवनेश्वरीवीजं द्वितीयं सर्गान्विताः मनुः सः इति तृतीयाक्षरं एवं अत
रात्मकोमन्त्रः सप्तार्थमपरं मंत्रांतरमाह आकाशमग्नीति आकाशो हकारः अग्निः रेफः
पवनो यकारः सत्यान्तमाकारः अर्घी षाऊकारः विंदुरनुस्वारः एतैः संपिंडितो मार्तंडभै
रवनामाप्रकाशरो मन्त्रः ततश्च ह्रौं इति सिद्धं एतदेव वीजं शिववीजमुदितं सर्वकामार्थं

२६

विद्धि इत्यादिनाह हरितमिति विंवबीजमन्तरिति दान्तमिति दान्तं धकारः दहनो रेफः ने
वरः कामः ईः इन्दुर्बिन्दुः एतैः संविंदितं बीजं ध्रीं इति भवति पंचहस्तेति अष्टदलपद्मे प्रत्येकं संपु
टितेन मूलबीजेन वदनमालस्थाने पुनस्तेषु मन्त्रीदर्शयति स्रग्वेत्यादिना मंत्रमस्या
स्तमाह दीर्घयुक्तेनेति बीजेन मूलबीजेन ह्रां ह्रीं इत्यादि प्रकारेण बीजं ध्रां ध्रीं इति वान्या
सः ध्यानमाह हेमांभोजेति स्वेष्टांगं ऋष्यादिभागास्याप्रविस्तिद्धस्वेष्टांगमेवेत्यपरे स्थलिः।
संकुशः वेदवक्त्रो चतुर्वक्त्रो मन्मतस्यं दिवाकरमन्त्रोत्तरमाह वियदिति वियत् ह
कारः अर्धेन्दुरनुस्वारः ततो हं इति सिद्धं नरादिः सकारः विसर्गसहितः ततो हंसः इति
सिद्धं हकारयुक्ते सकारेण नारशोनवर्ड गामिकुर्यादित्यर्थः अष्टदले पद्मे लिखित्वादि
दलेषु क्रमेण अन्नवे नमः वसवे नमः नतायनमः वरायनमः इति क्रमयोगेन मेधादा
मातृकाद्येः स्वर्णैकेमातृकाद्यमं विलिख्य नलकोणे काद्यं हुं तमंत्रं लिखेत् तं कुंभ
विंदुन्यासि नियोग प्रकारं तत्फलं निरूपयति हंसइत्यत्र विंडन्यासं विगलन्तस्रवत्सुधावा
रिपरिवृतं परिस्तुतं मे चांद्रं बीजं सहस्रदलं संचिंत्य ततस्तान् सकारान् तलाद् प्राथ

तत्परमात्मतत्त्वाईशादिना प्रसृतात्मतत्त्वपरित्यक्तविंदुनादसंहितिक्रमाद्ग्रहकारादारं एवं विलोमेन सं
स्मरन् जपतः फलमाह मंत्रीति इदानीमग्निमंत्रमुद्धरति व्याहृतीति उद्धारः स्पष्टः तारायः
पंचविंशत्यक्षरोऽग्निमंत्रः ध्यानमाह त्रेतासक्तेति भानुसहस्राणि द्वादशसहस्राणि स्मरहितं
प्रतिपदं अतोऽयं स्पष्टः स्वमंडलांतमग्निमंडलांत स्वबीजेनाग्निबीजेन रेफेण निगद
व्याख्यानमपरं मंत्रांतरमाह उत्तिष्ठेत्यादिना निगदव्याख्यानेन ग्रंथेन मंत्रैः पंचभिः कर
लौक्ष्वतुर्भिः स्पष्टार्थमपरं ॥ इति गूढार्थदीपिकायां चतुर्दशः पटलः १४ ॥ ॥
वैद्यान्मंत्रानभिधायेदानीं वैस्ववान्वक्तुमारभते अथेत्यादिना मंत्रमुद्धरति तारमिति
तारः प्रणवः नमः स्वरूपं नरोदीर्घतमन्वितोस्वरूपं एवं नीयकारः णायस्वरूपं अष्टाक्षरो
मंत्रः अष्टाक्षरन्यासस्थानान्याह आधारहृत्यादिना आधारलिंगनाभिहृद्वक्त्रबाहुमूल
हृदयनाभिषु एकन्यासः कंठनाभिहृदयकुक्षिहृदयपार्श्वपृष्ठेष्वेकः मूर्धादिघ्राणादिष्वेकः
बाहुद्वये पादद्वये च एकः पंचांगुलिष्वेकः नगादिसप्तधातुप्राणेष्वेकः हृदये एवं क
मेण : मूर्धीईशानतत्पुरुषहृत्कुक्षिद्विशोहज्जानुकपादपादद्वये च एकः गल्कुयोरंघ्योः ऊर्वोः पादद्व

योस्त्रकस्थाने शं त्वस्थाने गदास्थाने मं भोजस्थाने श्विपार्श्वे: द्वादशस्थानेषु द्वादशान्तरं मं
त्रैलोक्यति मूर्च्छालैः त्यादिना मथमध्ये: द्वादशान्तरमंत्रवर्णान्यासस्तत्र मध्ये श्रीमदष्टाक्षरमंत्र
मष्टधाकृत्य न्यास्थाने संविन्य एतस्मात्सौत्तमान्तो वा सदेव सकर्णतत्र प्रद्युम्नानिरुद्धं न्यासानां
न्यासानेरात्मपरमात्मानौ नान्यमेवानुतिष्ठेत योगात्म द्वादशान्तरमंत्रसौत्वनितिदितिविधिं न्यसेद्दा
दशावर्णौ द्वादशस्वरं द्वादशादित्यसहिता: केशवादिर्द्वादश मूर्तीर्दद्दे व्यमानस्थानेषु वं
न्यमानक्रमेण विन्यसेदिति तत्प्रकारं स्थानानि वक्ष्ये यानि ललाटे न्यादिना अत्राय
निरूढ: ॐ अं धातृसहिताय केशवाय नम: ललाटे नं ॐ आं अर्यमासहिताय नारायणाय
कुक्षौ मों इं मित्रसहिताय माधवाय हृदि भं ईं वरुणसहिताय गोविन्दाय कण्ठे गं उं अंशुसहि
ताय विष्णवे दक्षिणपार्श्वे वं ऊं भगसहिताय मधुसूदनाय दक्षिणांसे नमऋं लिसवे वाप
हृषीकेश ककुदि अंतरगले ततः समस्तद्वादशान्तरं मूर्ध्नि विन्यसेत् किरीटमंत्रमुद्रां इति
श्रुयादिनिस्पष्ट: विकासनान्ते षोडशान्ते पीठमंत्रोड्डारो विस्तरेण न: वासुदेवादीनां प्र
कीर्तयेदिति शांतिमित्यादिना विस्तार: सामुत्पमानानुयादिनं तो ग्रंथ: स्वच्छाय: वैस्नव

द्वादशवर्णो मंत्रमनुद्धरति प्रणवो हृदित्यादिना ॐकारः स्पष्टः द्वादशाक्षरन्यासस्थानान्याह ।
मूर्द्धनीति दशैकादशाष्टकमक्षरं बाह्वोरेकैकं नाभिहृदये एकैकं पादद्वये इति ध्यानमाह विष्णुमिति स्पष्टार्थं
मपरं ध्यानमाह विष्णुरिति कमलजा लक्ष्मीः वैकुण्ठः वासुदेवः विश्वात्मकं वासुदेवत्व
दृश्येकतां प्राप्तं वपुरपि तां श्रियं वोदिश्यादित्यन्वयः स्पष्टार्थमपरं दधिवामनाख्यं वै
ष्णवमंत्रमनुद्धरति तारो हृदित्यादिना स्पष्टार्थेन गुणेन अंगमंत्रविभागमाह हृदित्या
दिना मन्त्रन्यासमाह मूर्द्धनीति ओष्ठयोर्द्वे नाभ्यो द्वे [illegible] लक्षजितं तं तदेवं गजा
नष्टावैरावतादीन् यंत्रमाह सद्माद्येति अष्टपत्रं पद्मं लिखित्वा तत्कर्णिकायां प्रणवं तन्
मध्ये साध्याख्यां लिखित्वा नामसमेतं द्वे [illegible] प्रणवं मध्ये प्रधानमंत्राक्षरद्वं
द्वं [illegible] पत्रे लिखेत् पश्चाद् हृदि [illegible] नवेष्टयित्वा तद्बहिर्मातृका
क्षरैर्वेष्टयित्वा विदध्यात् [illegible] दधिवामनयंत्रं हयग्रीवमंत्रमनुद्धरति उद्गीथे
त्यादिना ॐ उद्गीथ उद्गीथ सर्ववागीश्वरेश्वर सर्ववेदमयाचिन्त्य सर्वं बोधय बोधयेति स्वरूपं
प्रणवादिमंत्रैः पंचांगानि कल्पयेत् कथं ॐ उद्गीथ हृदयं उद्गीथ शिरः सर्ववागीश्वरे

स्वरेति शिखो सर्वचेदमयाविंत्येति कवचं सर्वे बोधय २ स्वस्त्रं अनान्त्यगमं एकान्तरहयग्री
वमनुद्धृतिं विषयदिति विषनरहकारः मकारः सकारः अर्घीश ऊकारः विंदुमत् अनुस्वारयु
क्तैः एतैः संपिंडितं हयग्रीवबीजं तनस्त्र ह्स्रौं इति भवति अष्टदलपद्म सर्वदलिलपस्त्रिमो
नरकेसरेषु वृतसो वर्णोन्यजेत वह्निनैर्ऋतिवायव्येशान केसरेषु क्रमाद्देवतागतिं स्वनी
न्यांधस्त्र सवेशान्त्वा लिपुराणालिव पूजयेत् एवम षोपूजापटलोक्त विधाने नागदेवताः
पूजयेत् उत्तरोग्रंथः स्पष्टार्थः श्रीरामनेत्रमुद्धृति अनेनेत्यादिना अनेन तस्याकारः।
अन्त्यासनः रेफस्थितः सेंदुर्बिंदुयुक्तः ततो रां इति भवति रामायस्वरूपं हृत् नमः षट्स्वरो
मनुरुद्धृतः अत्र न्यासस्त्यानोक्ताह ब्रह्मरंध्रेत्यादिना ध्यानमाह कालांभोधरेति वीरा
सनं दक्षिणो रूपरि वामपादन्यस्य तज्जानूपरितनु इस्तं न्यसेत् मुद्राज्ञानमयी दक्षिणबाहुन
नेयं ज्ञुष्ठौ संयोज्य प्रसारितेतराङ्गुलीः कृत्वा हृदयस्थाने दर्शयेत् एवासीनमनुद्राप्यपरं
वामहस्तं तज्जानुनि संलीनां पाश्र्वगतां रामपंकजंनोसेमतिभजे इतियोजना किं युक्तं भवति
सीतासहितं ध्यायेदिति अपवाकामपार्श्वगतां सीतां एवं तेरामंभजे इति वायोजना ।

प्रा०
टी० म०
२९

29

उक्तो ग्रंथः स्पष्टः ये त्र रत्नेनाम्बुकारमाह नाभिमध्य इति तद्बहिरष्टदलद्वयं लिखित्वा मध्ये
वृत्तं षट्कोणेषु मंत्रवर्णान्‌ तदुपरि तेनैव मंत्रान्‌ कोणाग्रेषु योः प्रत्येकं हृल्लेखाबीजं काम
बीजं च लिखेत्‌ तदुपरि अष्टपत्रं पद्मं लिखित्वा तत्केसरेषु प्रत्येकं युग्मस्वरान्‌ पत्रमध्येषु मा
लामंत्रवर्णान्‌ षट्‌षट्‌क्रमेण प्रत्येकं लिखेत्‌ अष्टमे दले पंच वर्णान्‌ तदुपरि दशाक्षरमंत्रेण
वेष्टयित्वा तदुपरि ककारादिवर्णैः पश्चाद्भूपुरेण तत्कोणे ष्वग्निदक्षिणाह बीजं विदिक्षु नार
सिंहं एतद्यंत्रं धारयतः प्रोक्तफलसिद्धिः मालामंत्रमुद्धरति नमो भगवते इति उद्धारः
स्पष्टः दशाक्षरमंत्रमुद्धरति जानकीवल्लभेति सोपि स्पष्टार्थः इदानीं वराहमंत्रमुद्ध
रति नमो नम इति सोपि स्पष्ट एव अंगमंत्रानाह एकदंष्ट्रायेति अस्यार्थः कुह्वाया क
स्थाने श्रावणादिषु भौमवारेषु येन मुद्धरति मध्ये बीजमित्यादिना आदौ षट्‌कोणं लिखि
त्वा तन्मध्ये वृत्तं तन्मध्ये वराहबीजं लिखित्वा षट्‌कोणेषु चक्रमंत्रवर्णान्‌ तत्संधिषु
इत्यादि बहिस्तु ततः पत्रं पद्मं केसरेषु नारायणाष्टवर्णान्‌ द्वंद्वशः प्रतिलिख्य पत्रेषु प्रत्येकं मंत्र
वर्णान्‌ अष्टाष्टवर्णानालिख्य वर्णिषं चतुर्थे लिखेत्‌ तदुपरि षष्ठदलकमलकेसर

२९

स्थाने षुद्धौ द्वौ स्वरान् पत्रेषु शस्येकं वर्गं स्व तदीयमंत्रवर्णान् अंतःस्थमंत्रदले बाह्ये षोडशदले का
दिस्तान्तद्वाविंशद्दले लिखित्वैकैकं पत्रस्थमेत्रवर्णैः पूगले चरमे तदीयं लिखेत् तदुपरि भूतलवम्
वराहबीजं वेष्टयेत् कथं भूतैः साध्यनामान्वितैः पश्चान्नेत्राग्नि विदर्भितसाध्यनामान्वितैः
वह्निवेष्टितदद्दिक्षु विदिक्षु नसाध्यनामयुतत्रसा वीजकोणे नवेष्टितं तदुपरि भूपुरं स्यात्तेषु भवी
जसहितं वाराहबीजं लिखेत् वराहबीजमुद्धरति साग्नीशऊकारः विंदुसहितेनगनलं हकारः
नतो हं इति सिद्धं एतद्बीजमुक्तकमकारेण साधित मुक्तिफलप्रापकं स्पष्टार्थमपरं मंत्रो
तमाह हृदयमित्यादिना उत्तरो ग्रंथः स्पष्टार्थः भूवह्निजलमारुतानां वर्णान् लका
रेफ वकार यकारान् नभकलाः भूतादिकलाः निवृत्ताद्याः स्पष्टार्थमपरं हृत्तिम्रहार्थे
दीपिकायां पंचदशः पटलः १५ ॥ वराहमंत्रकल्पनान्तरं नृसिंहमंत्रं वक्तुमारभते अथे
त्यादिना मंत्रोद्धारः स्पष्टः अक्षरन्यासमाह शिरोललाटेत्यादिना अपरं तेजः ककुदि
प अंगन्ने व्यापकमितरान् समस्तान् स्तैः पदैः पंचरचनाप्रकारमाह बीजमित्यादिना अष्टप
त्रं पद्मे विरचय्य तन्मध्ये नृसिंहबीजं तन्मध्ये साध्यनाम पत्रेषु स्वमंत्रवर्णान् विभज्य संन्ये

श्रा. ति.
टी. नृ.
२.

कं चत्वारि २ लिखेत् वहिः पंचाशत् तत्त्रैर्वेष्टयेत् तद्बाह्ये नृसिंह बीजविलसत्कोणकं भूपुर
द्वयं एतद्यंत्रमुक्तफलप्रदं अस्मिन्नर्थे बीजलिप्यादिग्रंथो योजनीयः कृत्वा नवपदं लिप्यादि
ग्रंथो योजनीयः यंत्रांतरमाह बीजांक मिति अयमर्थः प्राक्प्रत्यगायतरेखा लिखित्वा दक्षि
णोत्तरतः पंच विलिखेत् एवं कृते द्वात्रिंशत्पदानि जायंते तत्र रेखाग्रालिषु कंचफला का
रालिकारयेत् तस्य शीर्षस्य तदंतरगत द्वात्रिंशत्पदेषु ई शाद्यादि यथाक्रमं पद्माकारेण
लिखेत् पंचफलेषु नृसिंहबीजं तद्बहिः पश्चिमरेखाग्रालिषु कारेण दीर्घं कृत्वा
तत्र ताप्यनाम लिखेत् एतद्यंत्रमाकृतिशोधान्येन सिंके शोक्तफलप्रदं अस्मिन्नर्थे बीजांक
लिप्यादिग्रंथो योजनीयः नृसिंहबीजमुद्धरति मनुस्वरः औकारः अनुस्वाररेफ सहितः
क्ष्रौं इति सिद्धं मंत्रांतरमाह पाण्णः एकेति पाण्णः शक्तिर्नरसिंहबीजानि स्वाहांतः फट्।
मनुःषडक्षरः ध्यानमाह कोपादिति धारणं विधारणं तद्युग्मं सद्ये नरपालोरं तुल्लिचेतुषयं
किंचिन्नमितायकृत्वा अंगुष्ठ हृदयमध्ये कृत्वा निजनाभेरधोदेशाद्दर्शयेत् पृष्ठाधारतामुद्रा
नृसिंहेति त्रिशूलं लिखित्वा तस्मै पल्लवेन वेष्टयेत् मूलकोष्ठद्वयादेकस्मिन् नरसिंह

२.

बीजं अपरस्मिन् शक्तिबीजं लिखेत् गृहशूलं तद्गोपविशय जपतः उक्तफलसिद्धिः घेत्रमा
ह लिखेदिति स्पष्टार्थः अष्टदलं पद्मं लिखित्वा तत्कर्णिकायां षट्कोणं विलिख्य तन्मध्ये श
क्तिबीजं सस्ताध्यं षट्कोणेषु मन्त्रबीजान्यालिख्य किंजल्केषु स्वरान् दलेषु मन्त्रवर्णान् हु
त्रिंशद्वर्णान् चतुरस्रान्तरः क्रमाल्लिखेत् बाह्ये भूमिनैर्वेष्टयेत् पश्चाच्छिवनामरूपेण सिद्धको
णलक्षितेन अवलाङ्गरेखवेष्टयेत् एतद्यन्त्रं भुक्तफलप्रदं इदानीं सुदर्शनमन्त्रमुद्धरति तार
इति तारः प्रणवः सदृशः सकारः विषयन् हकारः तदाद्ये सकारः सप्तवद्वह्निदीर्घयुक्त तन्त्र
स्यादिति भवति पावकोरेफः कवचं हुंकारः अस्त्रं फट्कारः तदेतत्सप्ताक्षरः षडङ्गमन्त्रानुद्धर
ति आचक्रायेत्यादिना अयमर्थः आचक्राय स्वाहा हृदयाय नमः इत्यादि प्रकारेण न्यासः
कर्तव्यः इति द्विविधमन्त्रमाह वह्नीमिति वह्नयं स्वाहाकारः अन्तेरन्यासमन्त्राः सितरक्तोति
पुरतिनिमिताः मध्यगरक्तनिर्मिताः गाध्येतेत्यादस्य सर्वतोमुखी त्वं तु स्पष्टार्थः दक्षिणे तु रण
नियस्यापमर्थः वक्ष्यमाणक्रमेण दक्षिणोत्तरे तत्त्रकद्वयमालिखेत् कथं षट्कोणे लि
खित्वा तन्मध्ये पीतवर्णेन पूरयेत् कोणषट्कं रक्तवर्णेन कोणान्तरालं श्यामवर्णेन पूरयेत्

शा. ति. टी. रा. ३१

31

उपरिस्थेन वर्तिनं नेमिं कुर्यात् बहिर्ज्वालामालिरूपशोभितं भूमन्यं हंवाहं कुर्यात् एवं दक्षिणोत्त
रतश्च कृद्धयं कृत्वा रक्तैर्लोयेन संपूर्णं कुंभं सौम्यचक्रे उत्तरस्थचक्रे तस्मिन्मंत्रदेवतामावाहयेत् ।
यथावत्संपूज्य च दक्षिणचक्रे वस्त्रमालाद्यैर्वस्त्रमालाक्रमेण जुहुयात् हुताद्गुणिशेषं कुंभे
संपातयेत् पश्चात् घृतेन तंडुलैश्च हविष्याद्य तदर्धेन एकं पिंडं कृत्वा कुंभे निक्षिपेत् अथ
शिष्टं वस्त्रमालाद्यमवशेषयेत् ततः स्नातं शिष्यं शुभ्रवस्त्रं तं साध्यमानीय दक्षिणे च
क्रे संस्थाप्य मंत्री कुंभाग्निमध्यं तं नीराजयेत् तावद्ग्निकुंभौ यस्माद्बहिः शशिमंडले कृत्वा
ताम्रपात्रस्थमंत्राभिः स्थाने कुंभे तद्दक्षिणभागे वह्निं सपरिस्तरणं स्थापयेत् ततोऽग्नौ यथा
पूर्वं पूर्वोक्तैर्द्रव्यैः पूर्वोक्तसंख्यया जुहुयात् ततः पूर्वावशिष्टेनान्नेन दशदिक्षु वस्त्रमाल
मंत्रेण बलिं हरेत् बलिमंत्रमुद्धरति सहदित्यादिना हृत्तमः इतरस्य षष्ठे एषबलिमंत्रैः
ततो ब्राह्मणान् संतर्पयेत् गुरवे दक्षिणां च दद्यात् ततः प्रोक्तफलं भवति एष होमविधिः ।
विधाय पंजरं निति स्वयम अग्निस्थ हः पुष्टकं स्थंबलीकैः कमलमष्टपत्रं लिखित्वा तद्
परितश्च धरूतमयैः फलकैः पंजरं मनुराकारेण कृत्वा संस्थाप्य तन्मंत्रं गव्येन संस्पृशेत् ।

३१

तस्मिन्साध्यं रोगिणं स्नाप्य वस्त्रादियुक्तं संस्थाप्य तं स्पृष्ट्वा अष्टोत्तरसहस्रं तदनुतारराशनं वाकार्षी
नगरालतया सकं मन्त्रं जपेत् तस्य पूर्वादिदिक्षु वह्निं संस्थाप्य द्विगोत्रमैः पूर्वोक्तद्रव्यैर्होमं
कारयेत् विधानवित्तो विप्रेभ्यो यथाशक्ति दक्षिणां दद्यात् गुरुं च धनधान्यादिभिः पूज
येत् ततइष्टफलसिद्धिः अस्मिन्नुक्तविधाय पंजरमिति प्रयोगोऽयं अभिषेकविधिमा
ह पंचगव्यैरित्यादिना अस्य षष्ठेन ग्रन्थेन उक्तस्थानगतेष्वमस्थानगते त्रिलोहीमुद्रि
का सुवर्णरजतताम्रमयी तदुपरि लेख्या यां प्रत्यक्षं वा ग्रहस्त लेख्या मंत्रस्त लेख्या
३४ लोहसूत्र लेख्या यावत् तावत् पंचविंशति षोडश दश कल्पयेत् प्रयोगांतरमाह पंचगव्यमिति
पंचः सुरसस्थः प्रयोगांतरमाह पत्रा इति मलयमेचंदनं कुंकुमगुलं यामिनी हरिद्रा देवी
सहदेवी एतान्सर्वपंचगव्यस्थलीकृते मेलितिपेत् पश्चात्तस्य तेन तं निवेश्य क्वाथयेत् प्र
योक्त्रे मेलयित्वा तं शाल्मलित्वचं वा तक्रफलदं पंचगव्यं तयाक प्रकारमा
ह मूलेन्यादिना निशाहरिद्रा वह्निः चित्रमूलं घषिः रोहिणी वटः फलत्रयं दशीनक्यादि।
प्रत्यपरिमितं तत् ततन्यथाविततेनं संसाधितमुक्तफलं प्रदं प्रयोगांतरमाह तारमिति षट्

कोणं लिखित्वा तन्मध्ये शरणबाणमेवकारं कोणेषु लिखेत् वर्णान् तत्ते त्रिषंगमेवान् बहि
रष्टपत्रेषु स्वरकेसरमष्टार्णान्तरपत्रे तदुपरि षोडशार्णान् मेत्रान्तर षोडशपत्रे केसरलेकादिवर्णा
न्लिखेत् तत्कोणं हेत्राभ्यां बहिः परिवीतं वह्निमण्डपरिभाणवेनावीतं बहिः पाशांकुशाभ्यां
वेष्टितमुक्तफलदं यंत्रेणतस्मात् रेखाविलिख्येति अस्यार्थः प्राक्प्रत्यगाप्रास्यषोडेरेखा
विलिख्य तासामग्रात्रिदूतिनक्याकारेण त्रीन् त्रीन् विधयित्वा उपरितनकोष्ठचतुष्टये
स्थाने हृषीकेशमंत्रपदान् अष्टान्तरमेवउपरितान् लिखेत् मध्यकोष्ठे तु दर्शनमंत्र
विदर्भितावशिष्टकोष्ठद्वयेन चक्रमंत्रं षोडशार्णान्तं लिखेत् एतद्यंत्रं प्रोक्तफलप्रदं स्था
नेहृषीकेशमंत्रमनुद्धरति स्थानइति स्पष्टार्थमपरम् इति शारदातिलकटीकायां षोडशः
पटलः १६ ॥ अधुनाकृष्णमंत्रं वक्तुं नारभते अथवेत्यादिना मंत्रमुद्धरति
तारमारेत्यादिना अस्यार्थः तारः प्रणवः मारः कामबीजं रमा श्रीबीजं नतिर्नमः पुरुषोत्त
मअप्रतिरूपलक्ष्मीनिवाससकलजगत्क्षोभणसर्वस्त्रीहृदय विदारणत्रिभुवनमदोन्मादक
रसुरमनुजसुंदरीजनमनांसितापय २ दीपय २ शोषय २ मारय २ स्तंभय २ मो

ह्रप २ द्रावय २ आकर्षय २ सकलपरमसुखसर्वसौभाग्यकर सर्वकामप्रद अमुकं हन २
चक्रेण गदया खड्गेन सर्ववाणैर्भिन्धि २ पाशेन कट्ट २ अंकुशेन ताडय २ तुरु २ किं तिष्ठसि
तावद्यावत्समीहितं मे सिद्धं भवति वमे हुं फट् नमः स्वरूपं द्विशतात्तरो मंत्रः षडंगमंत्रान्या
ह त्रैलोक्यमोहनेत्यादिना पतदुक्तं भवति त्रैलोक्यमोहन त्रिभुवनमदोन्मादकराय हुं हृदयं सकल
जगत्क्षोभण लक्ष्मीदयितहं शिरः नमस्योतमोगनेकामदायिनि हुं शिखा परमसुभ
गसर्वसौभाग्यकर हुं कवचं सुरासुरमनुजसुंदरीहृदयविदारण सर्वग्रहहरणधरसर्वकामि
क हन २ हृदवंधनानि आकर्षय २ महाबल हुं अस्त्रं त्रिभुवनेश्वरसर्वजनमनांसि हन २
दारय २ मे वश मानय हुं नेत्रं नाराचाः हुं फट् नमोन्ताः षडंगमंत्राः संदिष्टाः स्वयमत्र विशे
षः अस्य च ध्यायेन्वैश्मृतानांनेत्रलोपः इहतु नेत्रमस्ति नदस्य नास्तीति त्रैलोक्यमोहनं हृषीकेश
अप्रतिरूपमन्मथ सर्वस्त्रीहृदयाकर्षण आगच्छ आगच्छ नारायनमो नमः आवाहनमंत्रः ।
ह्रीं अंभोनिधीत्यादस्य उद्यानवर्णनपरो ग्रंथः स्पष्टः ध्याने मनिसिस्पष्टं आसनमंत्रमाह पवि
त्राजायेति व्यापके सर्वांके व्यापकमंत्रेण तर्पयेः भ ऋ ऊः सकारः लां लो वकारः विंदुरनुस्वारः

शा॰ ति॰
टी॰ स॰
२२

33

एतैर्युक्तं स्वमिति देवीबीजं ह्रस्वत्रयं षण्ढः क्लीवे नपुंसकचतुष्टयं षं गो विसर्गः एतद्व्यतिरिक्तस्वर
युक्तं मा हं ता लक्ष्म्यादीनां बीजं यथा स्वां स्वीं स्वूं स्वें स्वैं स्वों स्वौं स्वं इत्यादिप्रकारेण श्रायुध
मंत्रोद्धारः स्पष्टः शा ति श्रस्त्रैः कुमुदैः तानेव स्त्रियमेव निगद्य व्याख्यातमपरं मंत्रांतरमाह
उज्जिष्ट वर्ण इत्यादिना स्त्रीस्वरूपं क्रोधीशः ककारः हुताशनो रेफः वह्निजाया स्वाहा षडंगमं
त्रानाह हृदयमिति स्पष्टार्थमपरं मंत्रांतरमाह कुल्माषेत्यादिना स्पष्टार्थेन ग्रंथेन यंत्रमु
द्धरति पिण्डमिति षट्कोणं लिखित्वा तन्मध्ये पिंडबीजं लिखित्वा तन्मूलमंत्रेण वेष्टयेत
तद्बहिः पद्मं दशपत्रं षट्कोणे भुवक्ष्यमाणगोपालमंत्रं षडक्षरं लिखेत् पत्रेषु वक्ष्यमाणदश
शाक्षरं लिखेत् तत्पद्मं कामबीजेन वेष्टयेत् तद्बहिः षोडशपत्रं केसरेषु स्वरान् पत्रेषु वक्ष्य
माणषोडशवर्णमंत्रं तद्बहिः द्वात्रिंशद्दले पंकजे केसरे वक्ष्यमाणानुष्टुप् मंत्रं पत्रेषु बहिः
पाशांकुशाभ्यां मावीनं तद्बहिः भूपुरं हुतवहकोणेषु गोपालाष्टादशमंत्रवर्णान् लिखेत् एत
द्यंत्रमुक्तफलप्रदं पिण्डबीजमुद्धरति पंचांतकः इति पंचांतकः णकारः धरा लकारः इरा यकारः
मनुरौकारः विंदुरनुस्वारः एतैः रचितं बीजं ग्ल्यौं गोपालषडक्षरमाह स्मारेति दशा

२२

तरमाह गोपीजनेति षोडशाक्षरमाह वल्लवीति अनुष्टुभं मंत्रमाह पिण्डेश्वरेति पतेरित्यादि
ना अष्टाक्षरमंत्रमुद्धरति अनंगेत्यादिना पंचांतरमाह प्राणेति शाक्त्यं सकरेण वाचत
स्थं नाथैवतिर्यग्विलिखित्वा कोणेषु तत्स्थलेषु वनं षट्कं मध्यकोणे वल्लवयुगयुग्मं वह्नि
लहृयं विलिखित्वा तत्र वसुमालाश्लोकाक्षराणि वसुमालाप्रकारेणोल्लिखेत् तदुपरि ।
प्रथमवलये पूर्वार्धं प्रतिलोमतो विलिख्य द्वितीयवलये द्वितीयार्धं तथैव लिखेदिति ।
एवं विशिष्टं कोष्ठेषु एवं क्रिगोपालाष्टवर्णं एवं दिव्यथाक्रमेण लिखित्वा तद्बाह्ये एकादश
वर्णमंत्रेण वेष्टयेत् पतद्यंत्रमुक्तकफलप्रापकं पतदेव यंत्रं पत्राष्टकस्थफलकेत्यादिना
गोस्थानेन लिखितेन उक्तफलसिद्धिः श्लोकमुद्धरति क्लीं गोपइत्यादिना स्पष्टार्थेन का
मं मंत्रमाह ब्रह्मेति अथ मंत्रनिरुक्तिः ब्रह्मा ककारः भूम्या सतः लकारः शांतिः ईकारः
बिंदुरनुस्वारः पतेषां संदोहः कामबीजं वाणपंचात्मकमाह द्रामाद्यमित्यादिना स
गोत्रभण्डणा विसर्गो नसकारेण प्रणमं वाणहस्ताः दक्षिणहस्तेन शिरसि प्रणामः
अन्ये वाणध्वनहस्तपद्माद्येः धारयंत्य षः षोडशशाक्तीरेवदर्शयति युवतीति परिवारः

शा. ति.
टी. म.
२४

34

कान्दर्शयति शोकमोहइति अपरेणनिर्वाणाः दृष्टैर्नतनुलीरकाः इति श्रियानेवदर्शय
ति परम्भदित्यादिना वहिस्थ्रुतरस्त्रं तत्कोणेष्व साधवी श्रम्भति परिचारिकाः येत्रमाह
कामोलासीति षट्कोणं विलिख्य तन्मध्ये साध्यनाम वहिरष्टपत्रं पद्मं इतिदलविलि
तनायत्रोगरुलवर्णी वलेखितं येविनयनष्टसु पत्रेषु मालामेत्रषट्कोणस्थहितानष्टपत्रोतरे
कोणेत्युक्तकामबीजविलेखनं हुंहृं लवेष्टितमुक्तं फलदं कामनगायत्री मुद्रहति काम
देवायेति मालामेशन्तुइति नमोन्तइति शिरः स्वाहाकारः येत्रनिरमाह साध्यत्वे
ति अष्टपत्रं पद्मं तां वृत्तपत्रोदरे लिखित्वा तत्कर्णिकायां कामबीजं तत्साध्य नामावरु
दितैः कामबीजैर्वेष्टयेत् पश्चादष्टपत्रेषु अग्निकेशवलमालाबीजानि लिखेत् तारः ॐकारः
ग्निकारः ऽऽऽ पञ्चतो द्वितीयः स्वरः कपरः लिकारः नामाक्रमाच्चाग्निं डकारः ।
फ्रिंशी श पकारः घस्वरूपं अष्टदलाग्रेषु लान्त्यान्लिखेत् एतद्यंत्रमुक्तफलदम् ॥
इति श्रीलघुदीपिकायां नवमः पटलः ९ ॥ वैत्न्यचमेत्रयाना नेतरं शैव मंत्रान् वक्तुमा
रभते अथ वदामीत्यादिना अथमंत्रेवाचारमाहइति हृदयमित्यादिना हृदयं नमः वषट्

२४

सकारः षांतिरकारस्तद्धिमः तन्नः शिवइति बिंदुर्लांतो वकारः अनेन तत्पुरुषाकारः तेनपुरुषः वाइति
भवति मरुतः पकारः तालावेः पंचान्तेरउद्भुतः अंगुलीन्यासमाह मंत्रस्येति अयमर्थः ॐ तत्
पुरुषाय नमः इति तर्जन्यां ॐ अंअघोराय नमः मध्यमायां ॐ शिंसद्योजाताय नमः कनिष्ठि
कायां ॐ वांवामदेवाय नमः अनामिकायां ॐ यं ईशानाय नमः अंगुष्ठे पुनस्तान् एव निजवक्त्रहृ
दयादिन्यासेन शाभ्यामाह वक्त्रे पुंवतद्देवन्यस्य षडंगानि न्यसेत् ततो वदनमालत्यासेन पुरुष
पूर्वतत्पकैकन्यासक्रमेणादशन्यासाः कर्तव्याः कथं हृदि वक्त्रे अंसयोः ऊर्वोः एकोन्यासः
कण्ठेनाभिपार्श्वे हृदयपृष्ठहृदयेषु चैकः पवनस्तत्रापि बोधकं विद्येशानत्रगालिति तानेव दर्शय
ति अनंतमित्यादिना तेषां वर्णनामाह अक्षरैरित्यादिना उक्तरोग्रेथः अयमर्थः मंत्रांतरमाह षट्स्वर
इति मनुत्वतदेवतदीशान्तदे पंचभूतनवप्रभात्पृथिव्यादिसमानवर्णाः पलोमृगः दक्षस्कंधे स्वः
स्वार्थमपरं शास्त्रान्तरे व्यद्धरति सोत इत्यादिना सोतो हकारः तद्योनऊकारः बिंदुरनुस्वारः एतैर्मि
लिते शास्त्रान्तरे ईशानादिरिपान्तमसौ इंउक्तादिकनिष्ठान्तास्वंगुलीषु क्रमान्न्यसेत् तापवत्म
गौदर्शयति ईशानाद्यमित्यादिना आसांबीजान्याह ऊकारादीत्यादिना अयमर्थः हौं ई

रुद्रा·ति·
दी·मू·
२५

35

शानाय नमः हूं तेनाङ्गुष्ठेन शिरसि न्यसेत् हैं तत्पुरुषाय नमः इति तर्जन्या वदने हुं अघोराय इति मध्यम
या हृदये हिं वामदेवाय नमः अनामिकया गुह्ये हं सद्योजाताय कनिष्ठया पादयोः एवं मूर्धा
दिदिक्षो दौ च पश्चिमेष्वनु विन्यसेत् ततः ईशानाद्याः पंचवक्त्रो अंगुष्ठादि न्यसेत् मूर्धादि
स्थानेष्वपि अनंतरं षडंगन्यासं कुर्यात् तद्यथा तत्र क्रमेण तानि कथ्यं प्रणवपंचकमुच्चार्य सर्वज्ञाय
हृदयाय नमः अमृते तेजोमालिनि नित्यतृप्ताय ब्रह्मशिरसे शिरसि ज्वलिनि शिखिशिखायानादिबो
धाय शिखायै वज्रिणे वज्रहस्ताय स्वतंत्राय कवचाय सौं वौं हौं अलुप्तशक्तये नेत्रत्रयाय
श्रीपशुं हुं फट् अनन्तशक्तये अस्त्राय फट् इति षडङ्गन्यासः पंचवक्त्रे षट्त्रिंशत्कलान्यासमा
ह ईशानइति ईशानः सर्वविद्यानां शाशिन्यै नमः इत्यूर्ध्ववक्त्रे ईश्वरः सर्वभूतानामंगदायै नमः
पूर्ववक्त्रे ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मेष्टदायै नमः दक्षिणवक्त्रे शिवो मेऽस्तु मरीच्यै नमः उत्त
रवक्त्रे सदाशिवोम् ज्वालिन्यै नमः पश्चिमवक्त्रे प्रणवादिः सर्वत्र एवं विन्यस्य तेष्वेव वक्त्रेषु पूर्व
वं पश्चिमं याम्योदग्वक्त्रेषु यथाक्रमं चतुर्षु तत्पुरुषकलान्यसेत् यथा कथ्यं तत्पुरुषाय विद्महे
शान्त्यै नमः महादेवाय धीमहि विद्यायै नमः तन्नो रुद्रः प्रतिष्ठायै नमः प्रचोदयात् निवृत्त्यै नमः

२५

प्रणवःसर्वत्र हृदाष्टकर्णिकस्थाने अघोरकलान्यस्तव्याः कथं अघोरेभ्यः कीर्त्यै नमः अथ
घोरेभ्यः महोजायै नमः घोरतयायै नमः घोरतरेभ्यो निद्रायै नमः सर्वेभ्यः सर्वव्याध्यै न
मः सर्वेभ्यो मृत्यवे नमः नमस्तेस्तु क्षुधायै नमः घोरतयायै नमः घोरतरेभ्यो निद्रायै नमः
सर्वेभ्यः सर्वव्याध्यै नमः सर्वेभ्यो मृत्यवे नमः नमस्तेस्तु क्षुधायै नमः रुद्ररूपेभ्यस्तृष्णायै
नमः सर्वत्र प्रणवादिः गुह्याष्टकर्णिकस्थाने वामकलान्यस्तव्याः कथं वामदेवाय नमो र
जायै नमः ज्येष्ठाय नमो रक्षायै नमः रुद्राय नमो रत्यै नमः कालाय नमः पालि
न्यै नमः कल कामायै नमः विकरणाय नमः संयमिन्यै नमः बल क्रियायै नमः विकरण
य नमो बुद्ध्यै नमः बलस्थिरायै नमः बलप्रमथनाय नमो रात्र्यै· सर्वभूत दमनाय नमो भ्रा
मिण्यै· नमो मोहन्यै उन्मनाय नमो जरायै· सर्वत्र नमस्कारः संबध्यते स्वादौ प्रणवश्च ।
पादाष्टकर्णिकस्थाने सद्योजातकलान्यस्तव्याः कथं सद्योजातं ~~[illegible]~~ प्रपद्यामि
सिद्ध्यै नमः सद्योजाताय वै नमो ऋद्ध्यै भवे द्युत्यै· भवे लक्ष्म्यै· नातिभवोद्भव मेधायै· ।
भजस्व मां कान्त्यै· भवद्भवायै· उद्भवाय नमः स्वधायै· नमः इति सर्वत्र प्रणवश्च एवमष्टः

शा॰ नि॰
टी॰ रू॰
३६

36

त्रिंशान्केलान्यासः समण्डूः निरूपितः हंकः पस्तुः कपालः खिड्गः दहनः शान्तमुखि वह्निः सप्ता
र्थमपरं अभिषेकप्रकारमाह येनाब्दइति अष्टपत्रं पद्मं लिखित्वा तन्मध्ये वक्ष्यमाणयं
त्रं लिखित्वा तदुपरि मल तलेकुंभोदकसलं नवरत्नोपेतं कुलाभ्यां वेष्टितं कलशो स्तव
लेपुलततामष्टमत्स्यादीनामन्यतमं यथाविभवं विन्यस्य तस्मिन्देवं संचिंत्य षोडशोपचा
रैः संपूज्य मूहस्तेनोदकेनाभिषिंचेत् क्षिप्रं साध्यं दत्तदक्षिणं तिजेत्रिंवांगुलवं तं न
दनेतरं गृष्णोक्तफलसिद्धिः प्रेत्रमाह मध्येसाध्यान्तरमिति अष्टपत्रं पद्मं लिखित्वा
तन्मध्ये प्रणवं साध्यान्तरसंहितं दिग्दलेषु मेत्रमध्यान्तरं कोणदलेषु तत्समतरं वह्निभू
मंडलं तद्विलवं कोणेषु जातेहं एतद्येत्रमुक्तफलदम् इतिरत्नार्थदीपिकायां अष्टा
दशः पटलः १८ ॥ अधुनाद्दितिलाम्यतिंमेत्रमुद्धरति अथेत्यादिनोद्धारः स्पष्टः तु
रशाक्रीति ॐ ह्रीं इतितिलाम्यतेयेक्रां हृदयाय नमः ॐ ह्रीं तिभ्यंक्रीं शिरसे स्वाहा ॐ ह्रीं
वटम्यलेत्यादिप्रकारेण षडंगमेत्राऊह्याः अतोन्यासस्थानान्याह अथ स्तादि
ना स्पष्टार्थमपरं ध्यानमाह कैलासाद्रीति मुद्राकप्यितैव टंकं कुवारं कुरंगोः

र६

प्रणवो हृदयमिति ॐ नं चतुर्थ्यन्तं हृदये स्वाहाकारः नान्त इति ॐ स्रां ॐ हृदयाय नमः ॐ ईं ॐ शिरसे स्वा-
ॐ ऊं ॐ शिखायै ॐ वैं ॐ कवचाय ॐ ॐ ॐ नेत्रत्रयाय वौषट् ॐ अः ॐ अस्त्राय इति षडंगमंत्राः एवमपरं मंत्रांतरमाह ।
स्रगः मृणालदंतो विलदंतं मंत्रांतरमाह लोहित इति लोहितः षकारः अग्न्यासनः रेफयु-
क्तः सद्य ओकारः विंदुरनुस्वारः एतैः संपिंडितं प्रथमं बीजं ततः ष्रों इति भवति दीर्घानका-
रः अग्निबीजस्यो रेफयुतः प्राप्तिः ईकारः इंदुरनुस्वारः एतैर्निष्पिंतं द्वितीयं बीजं ।
त्रीं इति भवति लांगलीवकारः विसर्गयुक्तः ततः वः इति तृतीयं बीजं भवति षडंग
मंत्रानाह हरहृदयमिति अस्यार्थः हाहरस्वाहा हृदयाय कपर्दिने स्वाहा शिरसे नीलकं-
ठाय स्वाहा शिखायै कालकूटविषभक्षणाय हुं फट् कवचाय कपर्दिने स्वाहा अ-
स्त्र इति षडंगमंत्राः अवतरन्यासमाह मृत्युंजीति स्य ष्ठार्थ्य मपरं चिंतामणिमंत्रमुद्धरति
अग्निसंवर्तकेति अग्निः रेफः संवर्तकः लः आदित्यः मः रस्वरूपं अनिलो यः ऊस्वरूपं
षष्ठस्वर ऊकारः बिंदुः अनुस्वारः एतैर्विशिष्टं मूलमंत्रे चिंतामणिबीजं रेफादीति
रं हृदयाय कं शिरसि यं शिखायै स्वाहा कवचाय मैं शिखायै रं नेत्रत्रयाय यूं अस्त्राय ।
इति षडंगः प्रयोगानाह स्वतःपूतमित्यादिना प्रयोगांतरमाह ऊर्ध्वरेफे अग्नियुक्तको-
णरेफयुक्तकोणेन तुलिस्थाने पाकस्थाने मधुरत्रयेण घृतमधुशर्करारूपेण अ-

पा॰ नि॰
ही॰ स॰
२८

तेनैव मकारगतेनेत्यर्थः अनलस्येति रेफगतव्याधिः तेद्रमंडलगतं टांतं वक्ष्यः प्रयोगान्तरमाह
लिखितेति त्रिकोणं लिखित्वा तेषु जीवरसेन तन्मध्ये चिंतामणिबीजं तेनैव लिखित्वा ठ कं कर्म
कुर्वतः ठकफलसिद्धिः प्रयोगान्तरमाह ऊर्ध्ववह्नीति वह्निगेहद्वयान्तरे ऊर्ध्वरेफरहितं मन्त्रं चिं
तामणिबीजे लिखित्वा अग्निमस्त्रिषु षट्कोणेषु रेफं लिखेत् एतद्यन्त्रमुक्तफलप्रदं
षट्कोणेति त्रिकोणद्वहिः षट्कोणं लिखित्वा तन्मध्ये साध्यं चिंतामणिबीजं कोणेषु
गमेश्वान् वहिरष्टदलं पद्मं पत्रेषु मंत्रवर्णान् स्वैर्विभज्य लिखित्वा वहिः स्वरैर्गवेष्ट्य तद्ब
हिः कादिभिः तद्बहिः भूपुरेण त्रिबीजयुक्तेनावेष्टितं यंत्रमुक्तफलदं लांतमध्ये
वकारमध्ये हुताशनेरेफं स्वगमनन्यात मंत्रांतरमुद्धरति वकारहृति लकारः स्वरूपं
मनुनीरेफः पवनो यकारः वामकर्ण ऊकारः अर्धचन्द्रो नुस्वारः एतैः संपिंडितः ठकारः
तद्बीजं द्धूं इति भवति लकाररहितमिति क्रमाज्जलमहाविंतं ग्लूं स्लूं एतानि
देवीबीजानि स्थूलिः संकुशः गुलशाद्वेन षल्लोमध्यस्वर जम्हजोदिकण्ठ ते शांत्या ईका
रेण नकारेण उकारेण मधीशऊकारः संधपतैः पकारादैः षवरः शादिकान्त एषत

श्री श्री
२८

हान् मन्त्रबीजमिति अस्यार्थः अष्टदलं पद्मं कृत्वा केसरेषु स्वरान् दिक्पत्रेषु देवीः विदि
क्पत्रेषु हूतीः वहिः कादीन् वर्णैर्वेष्टयेत् भगगृहेण च एतद्धि यन्त्रं भुक्तिफलप्रापकं मन्त्रोद्धारमाह
प्रणवो हृदयमिति ॐकारः स्पष्टः सद्योऽकारः तदादिश्रितिलो मनुस्वसहितः को नः खकारः
सएव बीजं यास्यासौ नाःकाम बीजादिकार ईशाद्याः पंच मन्त्रेषुः उक्तस्थानेषु न्यस्तव्याः ।
कामेन खकारेण दीर्घस्वरयुक्तेनांगक्रिया मन्ता खां खीं इत्यादि प्रकारेण ध्यानमाह ध्ये
येत्यादिना स्तुतिः संक्षेपः कोनमिति खकारः मनुरैकारः विंदुरनुस्वारः एतैर्युक्तो मन्त्र
त्रिबीजं खैं इति विशदमन्यत् ॥ इति गूढार्थदीपिकायामेकोनविंशः पटलः १९ ॥
सेवत्यघोरमंत्रं वक्तुमारभते अध्याभिधास्य इत्यादिना मायेति मंत्रोद्धारः स्पष्टः रुद्र भिन्ना
द्रैः एकादशभेदिनादरैः स्वधर्मे त्रासकं वेषु एको न्यासः हन्त्रा भिन्नहोक षेकः यंत्रमा
ह मध्ये शक्तिमिति वसुपत्राशं पद्मं कृत्वा कर्णिकायां षट्कोणं तत्कोणेषु वर्मादि
तन्मध्ये साध्यं हं हलं खां षोडशस्वरवेष्टितो विलिख्य केसरेषु कादिपंचवर्गान् यादि
वर्गत्रयं च अष्टमे च मध्ये मंत्राणीन् त्रिंशति शो विलिख्य अन्येषु च मध्यात्तिखित वहिर्भू

शा॰ ति॰
टी॰ सः
७८

भूरं अस्मिन्मंत्रे उक्तं कर्म कुर्वतः फलसिद्धिः मंत्रांतरमाह षट्कोणमिति षट्कोणं लिखित्वा ।
वह्निपुरद्वयं परस्परं तन्मध्ये भुवनेश्वरीबीजे मंत्रस्य स्फुरन्नात्तरैर्वेष्टितं तत्कोणेषु स्वरषट्कं लि
खित्वा तत्पश्चात् [illegible] बहिः पद्ममष्टदलं कृत्वा तत्कोणेषु [illegible] व
ह्निवृत्तिमण्डले पत्रे [illegible] मंत्रांतरमाह तारहृदादिना तारः प्रणवः वांतः एकारः
धात[illegible] वामनेत्रं ईकारः [illegible] बिन्दुविभूषितो [illegible] द्वितीयवर्णः
पार्श्वः पकारः एष तृतीयः बकः शकारः कर्णयुतः उकारयुतः एष चतुर्थः वर्मास्त्रे हुं फट्
एष षडक्षरः पाशुपतमंत्रः शिखिशिखा वह्निज्वाला [illegible] सुगममन्यत् मंत्रांत
रमाह बलीन्द्रमिति बलीन्द्रं लकारः औस्वरूपं बिन्दुयुक्तं [illegible] भैरवबीजं क्षेत्रपालाय
स्वरूप हृत् नमः एषोष्टाक्षरो भैरवमंत्रः षड्दीर्घभाजा बीजेन [illegible] इत्यादि प्रकारेणांगक्लृ
प्तिः विशदमन्यत् आपदुद्धारणवटुकमंत्रमुद्धरति उद्धरेदित्यादिना [illegible] सप्ताक्षरीति
[illegible] ह्रां वं ईशानाय नमः ह्रें विं तत्पुरुषाय नमः ह्रुं वुं अघोराय नमः ह्रिं विं सद्योजाताय
नमः ह्रूं वौं वामदेवाय [illegible] अनेन प्रकारेण [illegible] इति ह्रां वां हृदयाय नमः ह्रीं वीं शिर

७८

सेत्याहेत्यादिश्लोकार्धेन षडंगविधिः सद्योजातं प्रपद्यामीति मंत्रेण वाहनं मूलमुच्चार्य ।
वामदेवायेति स्थापनं अघोरेभ्य इति मंत्रेण सन्निरोधीकरणं तत्पुरुषायेति मंत्रेण स्वधा
करणं व्योमपद्मदलेषु मातृकापद्मदलेषु चैषोक्षराणुवर्गान्तं च तत्र ततो लोकेशव
टुकान् ततो ब्रह्माण्याद्रिपुत्रकान् उक्तस्थानेतदनेतरं देहकादिक्षेत्रवटुकान्यजेत् हिंगे
तराले श्रीकंठादीन् यत्तिस्य च मन्यत् यंत्रत्वेनामाह श्रीमायेत्यादिना अष्टपत्रं पद्मं वि
लिख्य तन्मध्ये श्रीमायां त्वाने कूटमंत्रं लिखित्वा श्रीं ह्रीं क्लीं अष्टपत्रेषु वटुकायेति द्विवा
रं लिखेत् बहिः षोडशदलेषु षोडश वर्णान् तद्बहिः पुनः षोडशदले तत्र षोडशस्वरान् त
द्बहिर्द्वात्रिंशद्दलं तत्र कादिसान्तान् वर्णान् बहिः भूपुरेण वेष्टयेत् एतद्यंत्रं प्रोक्तफलप्र
दम् मंत्रोन्तरमुद्धरति अर्घीशइति अर्घीशऊकारः भूधरमार्गणः आग्निशिखरः रेफयुतः ।
लोतो वकारः ह्रांतो धकारः एतैः संपिंडितं द्वितीयादलं तलर्ध्व इति सिद्धं फडन्तं नीयान्तरम् ए
वं अक्षरः चेडुमंत्रः प्रयोगमाह साध्यवृद्धेति पिष्टमन्वितं नरोडुलविष्टसमन्वितम् समीर
णाग्नेः एकैकहुतैः इष्टफलसिद्धिः स्यात् ॥ इति श्री...दीपिकायां विंशः पटलः २०

गा॰ नि॰
टी॰ गृ॰
३९

अधुनाशेषमेत्रकथनानंतरं गायत्रीमंत्रं वक्तुमारभते अथोवदामीत्यादिना मंत्रमुद्धरति
प्रणवाद्येत्यादिना तत्सवित्यादि चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री किंविशिष्टा शिरसान्विता त
त्र प्रथमं प्रणवस्य ऋष्यादीन्दर्शयति ब्रह्मेत्यादिना सप्तव्याहृतीनामृष्यादयः स्वदर्शयंते
जामदग्नीत्यादिना यूनते इदानीं गायत्र्या अपि ऋष्यादीनाह गायत्र्या इति इदानीं शिर
सोपि तानाह हंसस्तु वेति गायत्र्यक्षरन्यासस्थानान्याह तत्सवित्विति पदन्यासस्थाना
न्याह शिरोन्यसमथेति ओं आपोज्योतिरित्ति शिरः शिरसि न्यसेत् षडंगमंत्रानाह ब्र
ह्मणे इत्यादिना ध्यानमाह मुक्ताविद्रुमेति तत्वान्यवर्णान् चतुर्विंशतिवर्णान् मूलं
मूलं प्राणायाममन्त्रेणमाह सप्तव्याहृतीति गायत्रीमंत्रजपप्रकारमाह व्याहृतित्र
येति तत्वलक्षचतुर्विंशतिलक्षं एतजापप्रकारमाह विधायमेइलक्षमित्यादिना तत्वसंख्या
सहस्राणि चतुर्विंशतिसहस्राणि स्पष्टार्थमपरं आग्नेयमंत्रं वक्तुमारभते आग्नेयम
भिधास्येत्यादिना मंत्रमुद्धरति वैश्वानरः जातवेदसे सुनवाम इत्यादि तस्य ऋष्यादीन्निरू
पयति मरीचिरित्यादिना अथांगन्यासमाह अंगुष्ठेत्यादिना अंगुलिंगे उपवाहुषु

३९

वाहुमूलकूर्परमध्यभागेषु वाहुमध्यसंधिमणिबंधमध्यदेशेषु मणिबन्ध्योर्मूलप्रदेशः
मस्तके ललाटोपरिकेशप्रदेशः मस्तकं तदुपरितनभागः मूर्धा तदुपरितनब्रह्मरन्ध्रोपरि शिरो
मध्यप्रदेशः पदन्याससंख्यानान्याह पिंडोलललाटेत्यादिना ध्यानमाह विद्युद्दामेत्यादिना
मृगपतिः सिंहः करवालः खड्गः दरः शंखः विशिखो बाणः गुणं त्रिशूलं एतज्जपप्रकारमाह।
मण्डलमिति उक्तेन पूर्वोक्तसिंहमंत्रेण मूर्तयः प्रदर्शिते जातवेद इत्यादिना उक्तप्रकारेण।
पृथिव्यादिपंचभूतानि दिक्षु प्रजपित्वा विदिक्षु तत्कलानि तन्मात्राः प्रजपित्वा पुनः पू
र्वादिदिक्षु यथाक्रमं जातवेदादिशक्तयः कृत्य एकादशैकादश प्रतिदिशमिति आग्नेया
दीति तद्देवजातवेदोमंत्रः प्रतिलोमेन पठितं आग्नेयमित्युच्यते ध्यानभेदात् पूर्वादेशा
त् तत्प्रयोगास्तम्भनप्रवस्त्रोक्रियन्त इति पूर्ववज्जपहोमादिः अनुलोमरूपं विलोमास्येति
सर्वत्र देशिकः कृत्या प्राणप्रत्याद्विद्वत्समिति यत्र जपहोमप्रयोगादौ जातवेदोमंत्र जपादि
गुलोगापदीजपः कार्य इति इदानीं पादभेदेनान्तरमिदमं तत्स्वरूपं पंचदशीयन्त्राह प्र-
णवस्येत्यादिना अवतरोपनतदेवतास्वरूपमाह ततः पदान्तरेत्यादिना अस्तुं मनवस्थानत्वरइति

शा॰ नि॰
टी॰ रू॰
५

60

आग्नेयास्त्रे मनुष्यनक्षत्रे आरभेत आसुरे ऽप्युक्तनीमदेवनक्षत्रे ऽप्युपसंहरेत् देवमनुष्यनक्षत्रभे
देन नक्षत्राणां भेदं दर्शयति पूर्वोत्तरेत्यादिना अस्त्रन्यासप्रयोगं विहाराणां तिथिवारराशि
पत्ते नियममाह उपक्रमेतेत्यादिना कृष्णपक्षे ऽनलेनाग्निं ध्यायन् शशिना सोमं ध्या
यन् एवं नियममुक्त्वास्त्रनियममाह भानुनेति इदानीं प्रयोगमाह नक्षत्रवृन्देत्या
दिना विषवृक्षः कारस्करः अवलवृन्तो विभीतकः सिद्धार्थः सर्षपः विरिक्काले मध्य
काले आग्नेयास्त्रेण प्रतिलोमजातवेदोमन्त्रेण शत्रुनामसंवेष्टकं कुण्डमध्ये विनिखा
नेत् निधाय तालपत्रे तदुपरि होमं कृत्वा भूमन्तायन्त्रमस्त्रहृत्य शीतलतोयेन क्षिपेत् उ
क्तफलसिद्धिः लवणतोये ऽलवणो भवति कृत्वा वृत्तः शत्रुनामनक्षत्रवृत्तः तललवण
तोयं कम्पितकारस्करकृन्तदर्व्या ताम्रनलीहृदयादौ आग्नेयमेव मन्त्रं न्त्रिकं विलिखेद्वि
लिपेत् उक्तफलसिद्धिः नामैव प्रतिकृतिं तस्मिन्नेव लवणजलेनिदि[illegible]य मन्त्रं जप
न् उक्तफलं भवति तीक्ष्णतैलेन सर्षपतैलेन सामुद्रसलिले समुद्रलवणमिश्र
सलिले विषवृक्षजैः कारस्करवृक्षजैः व्रणकृतैलभल्लातकतैलं अगिङ्गोस्वरूपं

५

स्वयमेवाग्रेवक्ष्यति समधुरैः सघृतशर्करामधुभिः फलिनीकुसुमैः प्रियंगुपुष्पैः त्रि
शिखिकुण्डले इदानीमतिदुर्गादीनां स्वरूपं विभज्य दर्शयति अतिदुर्गेयमित्यादिना ।
अयंभावः मंत्रमध्ये उभयार्धे अतिदृढत्रयात्तैरेतास्वतिदुर्गास्तु नामदुर्गाः एव दुर्गा इ
ति विष्वादीनिति विष्णुदुर्गास्तु सिंधुवह इति सिंधुदुर्गास्तु अग्निस्य इति अग्निदुर्गास्तु
स्पष्टार्थमपरम् ॥ इति मन्त्रार्थदीपिकायामेकविंशः पटलः २१ ॥ आग्नेयं मंत्रंप
यावत् सिंहध्यानाद्युनात्यनेत्र विषस्य विधेय तिक्रामतः शत्रुनिग्रहमिति कृतः तन्निग्र
हार्थं पूर्वोग्रेयमंत्रस्य तत्र मंत्रत्रयस्य योगात्स्य थावधर्के पचलात्मनमारभेते अथ यादि
नेत्यादिना हिनास्वित्यस्वरूपमाह अतिदुर्गेति तस्य षडंगानकमाह हिनास्वसेति ध्यान
प्रकारान्तरंरूपदिष्टानि निजहृदंमे वेदितं तदेव स्फारयति भानुविवेति मूलात् मूला
धारात् कालपावके मूलाधारस्थितानाम्नोस्वाधिष्ठाने मूलाधारादुपरितनभागः ।
पेववायुः प्राणापानादिः वह्निना मूलाधारस्य वह्निना मणिपूरगते स्वाधिष्ठानादुप
रितनभागगते अग्निनापृथ्वीकेनगमनाहतोनाभेरूर्ध्वभागः वायुस्थाने विष्णुडि

स्थाने तदुपरिस्थाने आस्तायामिति तस्मात् ऊपरितनभागः आरवारं भौमवारं स्पष्टार्थ
मपरं गृहपृष्ठं शृङ्गस्थलं विवरेण वस्त्ररहितेन कारस्करो विषद्रुमः स्पष्टार्थमपरं ऊर्ध्वतरुह
त्वगिति हृल्लिं शत्रुनाम नक्षत्रं हस्ते इति केतिं अश्विनि तसमीरस्वां यति प्रिजयालां स्पष्टार्थ
मपरं आधारादुत्थिता त्वत्ता धारादुत्थिता मर्कटी अंध्रभाषायां कल्लकोपिल्ला भा
षांतरे कवाबु षट्बिंदुषट् पुतल्यां तिरवे ने दिति षट्बिंदुः कीटविशेषः कपालशकु
लान् शालिशिरःखंडान् अहिंसर्पं छादयेत् आच्छादयेत् विडालं मार्जारं बलनैले
न भल्लातकतैलेन अंजसा यथाविधि कूर्चेन दर्भकूर्चेन इतरत्स्पष्टं मंत्रोत्तरमाह अपो
लवणमिति ऊर्ध्वं पंचकमुदाहरति ऊर्ध्वगायत्रीहति ऊर्ध्वं पंचकस्य ऊर्ध्वयादीनाह अंति
ताइत्यादिना विरिमंत्रमुद्धरति नामस्थलीति उद्गारः स्पष्टः ध्यानश्लोकमुत्स्पष्टः प्रयोज
नमाह जानुप्रमाण इति योनस्तंभतं -- विशिवं कुर्वे पस्य प्राणमंत्रकृतेयंत्रं प्राणप्रति
ष्ठाश्लोकेन मंत्रं संहत्यवि विमंत्राणीत्युक्तमगतान् तस्मात्तनौ पुत्तलीदेहे पुक्क
मेण न्यासस्थानान्याह अंगुष्ठेत्यादिना देवतोपस्थानपराः श्लोकाः स्पष्टाः होमका

ले उत्तलीकेदनप्रकारमाह प्रथमोदहति लः पादइति स्पष्टार्थमपरं प्रयोगांतरमाह ।
मारणइति स्पष्टं लंकृषरूहह धूम्रोषारामवंहिंगुः त्रुत्लकरत भल्लातकः स्पष्टार्थमपरं
इति मूहार्थदीपिकायां द्वाविंशः पटलः २२ ॥ त्र्यंबकविधानमाह अथेति अस्यमनुत्वाद
यः शदर्शने वसिष्ठइत्यादिना वर्णन्यासमाह पूर्वपश्चिमेति पदन्यासमाह पदान्येकाद
शेति ध्यानमाह हस्ताभ्यामिति द्वाभ्यां हस्ताभ्यां मौकलशौ अपरमी दर्शयति अर्के
हीति शक्तीर्दर्शयति रामाराकेति प्रयोगमाह अथुनमित्यादिना स्पष्टार्थे नवंचेन
ध्यानमाह सत्यमित्यादिना इतरत् स्पष्टं मंत्रांतरमाह ऋचोविधानंवाहत्याइति ।
ध्रुवः स्वधेत्यादिः ऋग्वेदप्रसिद्धोमंत्रः ध्यानमाह चंद्रप्रभेमित्यादिना प्रयोगानाह सि
तेत्वित्यादिना शेषंविषदं मंत्रांतरमाह त्रालप्रतिष्ठेत्यादिना मंत्रस्तोति येनेति मंत्र
मुद्धरति पाशांकुशेति स्पष्टार्थउद्धारः प्रयोगसमयेत्वविशेषः यत्रयत्रामुष्यपदं मंत्रमध्ये
तत्रतत्रप्रथमतः पाशांकुशादिबीजमुच्चार्य पश्चादमुष्यपदं भूयादितिकथयति प्रत्य
मृष्येति अस्य ऋष्यादीन्कथयति वसिष्ठेत्यादिना अंगन्यासप्रकारमाह कवर्गेत्यादिना

शा॰ति॰
टी॰रु॰
५२

यकारादिदशवर्णन्यासप्रकारमाह हृदयेत्यादिना एतेन दशकेन प्रजाप्रकारमाह षट्को
णो होत्यादिना आकर्षणादिप्रकारमाह पाशेनेत्यादिना अस्याः शक्त्याः हृदये प्राणप्र
तिष्ठामंत्रेण कीटस्य साध्यस्येति पान्थः तस्य हृदये बीजे साध्यस्य हृत्पद्मदले षड्ग्रन्थ्योक्त दि
ग्दलेषु तत्कर्णिकांतरे च यादीन् डकेरूपान् स्मरेत् मंत्री गारकारान् आत्मीयहृदयेषे
वमेव संस्मृत्य मंत्री रूपं साध्यस्य मध्येण एकैकं साध्यहृत्यग्रगतं एकैकमानीयतैरेव।
यद्वा उन्नत्यादीनां स्थापयेद्विवर्त्तनः वह्निबीजेन सर्वतः तेन छेदकबीज हृत्स्थितां
तु वश्यान्यादीन् मंत्री रूपान् अस्याप्य साध्यहृदिस्थितान् प्राणान् आकृष्य स्वहृदये तु
उन्नत्यादेः स्थापयेदित्युक्ते स्थापनानंतरं वह्निबीजेन रेफेण मंत्रो छेदयेदिति रहस्यार्थः
एवमेकादशवारं प्रतियोगे साध्यहृद्गत प्राणान् आकृष्य स्वहृदये उन्नत्यादौ स्थापयेत्
स्थापनानंतरं ग्लौं बीजेन स्तंभयेदिति रहस्यं सर्वे उच्चाटनाकर्षणादिकमेतद्यादिवर्णा
त्मकं वेणग्रन्थ्योक्ते प्रकारेण ध्यायेत् येत्रमाह वाग्भवमिति अयमर्थः त्रिकोणं षट्को
णं वा विलिख्य बहिः प्राणप्रतिष्ठामंत्रवर्णैर्वेष्टितं पश्चान्मातृकावर्णैः स्वपृष्ठाद्दशद्वारेण

५२

52

वेष्टिते पतत्प्राणप्रतिष्ठापनक्रम मेवं साधनफलमाह इत्थं प्रयोगकुशल इति अथमा॰
मुद्राः प्रदर्शयेत् आवाहनादीत्यादिना स्पष्टार्थं ग्रन्थेन मुद्राणां फलमाह याभिरिति ।
अथ तन्मालाग्रहणार्थमाह आदितोऽन्ते अक्षमालां जपमालां कुर्यादित्यादिना ग्रन्थः स्पष्टा
र्थः षट्कर्मलक्षणमाह अथाभिधास्य इति तान्येव विभजते शान्तीत्यादिना पञ्चाङ्गस्ते
कर्मसाधारणस्वरूपमाह रोगकृत्याग्रहेत्यादिना तत्तत्कर्मदेवताः प्रदर्शयन्ते कर्मकाले
ध्यानार्थं पूजार्थं च रतिर्वाणीति एतद्देवतादिवसे उदयमारभ्य तस्यां दिशि किं चित्काले
तिष्ठन् कर्म चेत्तत्सर्वं तत्सर्वं दर्शयति ईशानेंद्र इत्यादिना वसन्तादिऋतुकल्पनाप्र॰
कारमाह प्रयोगोपयोगितया ऋतवः स्युर्वसन्त इत्यादिना ऋतूनां प्रयोगेषु विभाग
माह हेमन्त इत्यादिना इदानीमासनानि प्रदर्शयते जपादिप्रयोगितया पद्म इत्यादिना
तत्तत्कर्मकाले साधारणमुद्राः प्रदर्शयन्ते पाशाङ्कुश इत्यादिना तत्तद्भेदये तत्तत्कोट
लेच तान्येव ध्यानपूर्वकं तत्तत्कर्मकर्तव्यं अन्यथा निष्फलं भवेदिति मन्त्रवान् तत्सर्वमा
ह प्रीतोऽमृतसलिलेत्यादिना तत्तत्प्रयोगकाले मन्त्राणां विन्यासप्रकारमाह ग्रेप्तम॰

श्या॰ लि॰
टी॰ रः
५२

53

त्थित्यादिना इदानीं तान्विभज्य दर्शयति मंत्रावर्णान्तरितानिति तन्मह देवानां तत्त्वक्रमेण समयेधा
नप्रकारमाह षिन्नकेत्यादिना अष्ट विषस्वरूपमाह श्येनाग्नीति श्येनाश्येनृषिष्ठाग्नेहर
गोधिकाच अग्निः चित्रकाष्ठ लोलविंडानि लवलमद्य इत्येतत्सम्यक् गृहधूमादि एतत्सर्वं
समन्वतामिवदैविकः अक्ष्णधीतकर्मादिन वान्ये पेत्याह देवताकालमुद्दालीनित्यादिना
इति नन्दहलाण्डदीपिकायां त्रयोविंशः पटलः २३ ॥ इदानीं यंत्राणि निरूपयितुमारभते
अथ यंत्राणीत्यादिना तालीढ्विति अष्टदलं पद्मं लिखित्वा कर्णिकायां सकारं तन्म
ध्ये साध्यनाम सम्पुटं लिखेत् केसरेषु स्वरान् पत्रेषु कादिसप्तवर्गान् लिखेत् बहिः स
दीर्घः गगनैः ईकारवेष्टयेत् उक्तफलप्रदं पुटीकृतमिति पुटीकृतं भूमंडलद्वयं विलिखेत्
तन्मध्ये साध्यसहितां मायां पुनर्वकारपुटं कोणेन भूमंडल वेष्टितं उक्तफलप्रदम् ।
मध्ये सालीति अष्टदलपद्मे स्वरान् केसरेषु कर्णिकायां तकारं तन्मध्ये सालीविदर्भितं सा
ध्यनाम सम्पुटं जपन्त्यक्षरपुटितं लिखित्वा पत्रेषु अष्टपु अक्षरपुटितं नाम लिखेत् पद्माग्रेष
ष्टवर्गान् अधऊर्ध्वपरिपद्मद्वयेन पुटितं उक्तफलप्रदं साध्याख्येति त्रिकोणं विलिखेत् ।

५२

तन्मध्ये साध्यचिंतामनलिं वाह्येऽग्निगेहेन वेष्टनं तद्बाह्ये तं स्ववर्णं त्रेणावेष्टितं तत्स्वरसंग्रे नारेति
षट्कोणं लिखित्वा तन्मध्ये नारं कोणेषु फ्रूं फ्रूं फ्रें स्वाहेति लिखेत् इति संपंक्तिविवरणं
ॐकारेति बहिर्भूपुरं लिखित्वा तन्मध्ये ॐकारं कोणेषु ह्रीं नेत्रे लेखो हा इति लिखेत् न
देवफले भूलोकि त इति षट्कोणं लिखित्वा तन्मध्ये प्रे कोणेषु धूमावती मंत्रं लिखेत् बहिश्चर
णः बहिर्भूपुरगेहेन वेष्टयेत् रेफेणावनद्धहिपकारेण वेष्टितं श्वेतवस्त्रे विषतैलधत्तूरर
सैश्च काकपक्षेण वलिलिखित्वा राजश्मशाने निखनेत् शत्रोरुच्चाटनं भवति स्वस्ति
न्नैवेष्ठिमग्रेष्ठो योजनीयः धूमावतीमंत्रमनुइति दीनाविनि ध्मौ धकारो श्रीशङ्का
रः ह्रिं ठः स्वाहा नमो धूं धूं धूमावति स्वाहेति लिखेत् हुताशनेति षट्कोणं लिखित्वा वैवस्वता
य स्वाहेति मंत्रं मध्ये कोणेषु स्वरान् लिखित्वा चंद्रमण्डलेन संवेष्ट्य ककफलं नामेति
स्वरं दरे ऽष्ट विलिख्य कलिकायां मकारं तत्कोणेषु येसाध्यनाम मकारकोणपत्र ष्टये ८.
नमे मवर्णान् त्रेषु धूमावति स्वाहेति लिखेत् बहिर्भूपुरकादिनावेष्टयेत् तद्परि मण्डल
त्रयेण वेष्टयेत् प्रेतस्त्रीवस्त्रे धत्तूररसेन काकपक्षेण लिखितं श्मशाने ग्रामे निहितं

श्या·ति·
टी·र·
४४

५५

शत्रूणां विद्वेषकरं धूम्रेति कमेव मुद्रयति पूर्ववत्तित्यादिना स्पष्टं प्रावृत्त्यमिति न च कोणेषु त्रि
लिखित्वा कोणे च तत्पृष्ठे दले वलयद्वयं गर्भे तु तं मध्ये पूर्ववदिति मध्यादारभ्य यन्त्र[illegible]
कं वलयद्वयं यथा भवति तथा लिखेत् दलस्थाने भुवनमाला द्वादशान्तरेण वेष्टयेत्
धूमं धकारमेव माह उक्तं इत्यादि द्वादशान्तरमाह पूर्ववत्तित्यादिना विषद्रव्यैः का
स्करः स्पष्टविषैः हिंगुलवलनहद धूमेत्यादि[illegible]यो कैः एतदेव मुक्तं फलपदं एकाशी
नीति एतत्त्वरितया पत्रे स्पष्टीकृते चतुःषष्टीति एतदपि पूर्ववदेव व्याने मन्त्राख्यान्तु तु
मध्येति अष्टदले पद्मं लिखित्वा तन्मध्ये [illegible]वीजे [illegible] लिखेत् तन्मध्ये कामबी
जं तन्मध्ये साध्यनाम लिखित्वा जंभादिकां विद्यां वक्ष्यमाणां दिक्पत्रेषु देवीं [illegible]
[illegible] वलयं संपुटं कृत्वा कोणेषु वहिः पाशांकुशाभ्यां वृतं उक्तं फलपदं जंभादि
कां दर्शयति जंभे जंभिनीत्यादिना अयमर्थः जंभे जंभिनि स्वाहा मोहे मोहिनि स्वाहा
अंधे अंधिनि स्वाहा रुंधे रुंधिनि स्वाहेति सर्वेषु पत्रा जंभादि विद्या ह्रीं त्वा कामबीजमिति
पूर्ववत्पद्मं लिखित्वा तदन्तःस्थितं तं रुवीजमध्यगतं कामबीजे विहाय तत्स्थाने [illegible]

४४

सिमीकारं लिखेत् त्वकपात्रे संध्यास्नानापयेत् उक्तफलसिद्धिः पूर्ववत् यंत्रं लिखि-
त्वा वर्णस्याने फट्कारं लिखेत् वह्निना भुवुते नाम रेफयकारौ लिखित्वा नम्नधेला
धनाम विभीन नरफलके विषसहि नहधिरेण काकपक्षेण लिखित्वा चन्दरेरीसे
नेत् विद्वेषो नकरं पूर्ववल्लिखित्वा भकारस्याने लकारं लिखेत् भूर्जेण हनेत्केक
मक्रुर्वतः उक्तफलसिद्धिः पूर्ववल्लिखित्वा लकारस्याने वकारं लिखेत् उक्तफलसि-
द्धिः यथा पूर्ववल्लिखित्वा वकारस्याने फट्कारं लिखेत् उक्तफलसिद्धिः पूर्ववल्लिखि-
त्वा फट्कारस्याने ल्रंकारं स्नाणे संपुते लोहत्रयसमायुक्तं उक्तफलदं पूर्ववल्लिखित्वा
—कारं विहाय —कारं लिखेत् तकारेण हते वाह्येन शंकुशावीजे टपरेण वकारेण
हते श्रुनर्भैमणेड्डेन लकारेण हते नदहि विसर्ग युक्तं माम कालेरै हते नत्सर्वं हनेनवे
ष्टितं कौशेयनिर्मितं दृष्टकामध्यस्य येत्रं उक्तफलदं मध्ये श्रीनरसिंहेति वस्तपत्रंप
त्रं लिखित्वा नम्नधेन्नसिंहवीजं स्वरकेसरं चतुर्दिक्षु वस्यमालं गनहमेत्रे वायुव
ह्निनत्तसेस्वरपत्रेष्ठयरलवौ लिखेत् वहिः कादिक्षिवर्गैरावेष्टयेत् नदहिर पूर्मिः

शा.ति.
टी.ग्र.
४५

45

संवर्तकानलैः परिवृतं येन मुक्तफलप्रदं तदाह इममेव माह संवर्तको नेत्रेति संवर्तकः क्षका-
रः नेत्र ईकारः ततः लिङ्गत्रितयमन्त्रैः पार्श्वः पकारः द्वितीयः नादः श्रवणः तृतीयः ।
अग्निस्वं दशीस्वाहा एवं पंचाक्षरो मन्त्रः मध्ये बालामिति अष्टदले पद्मं तत्कर्णिकायां स-
कारं तन्मध्ये साध्यनामसहितं वकारमालिख्य केसरेषु स्वरान् पत्रेषु कर्णिकागतं बी-
जं बहिः षोडशदलपद्मे कादि कर्णिकेसरं तत्पत्रेषु पिण्डमध्ये बीजं बहिराप्यमण्डलं मेनत-
येन मुक्तफलदं मध्ये पिण्डमिति वसुदलकमले विलिख्य मध्ये पिण्डबीजं पश्चि-
मोत्तरं दक्षिणपूर्वे पत्रेषु मध्ये वयथाक्रमं वायुवह्नि रात्रवरुणकोणेषु यादीन् ब-
हिः कादिभिर्वेष्टयेत् वामलोचनेन ईकारेण युक्तं पिण्डयेन मुक्तफलदं पिण्डबीजमन्त्र-
इत्यति मन्त्रस्यार्थमिति मनुस्वरः औकारः इन्दुरनुस्वारः अजेशः फकारः अग्निरेफः वत-
ण ननः जकारः एतैः संपिण्डितं बीजं ज्रौं इति भवति मध्ये तोयेति अष्टदले पद्मं तन्म-
ध्ये आप्यमण्डलं तत्र लकारं तन्मध्ये सकारयुक्तं साध्यनाम पत्रेषु हंससमन्त्रं अ-
मितो हंसालेसवेष्टितं ह्रमन्त्रेणैव वेष्टितं येनेन्द्रो मुक्तफलप्रदं हेकारेति अष्टपत्रपद्म-

४५

मध्ये ईकारं सत्साध्यं पत्रेषु पितदेव उपरि वेष्टने पि तदेव धरान्तर्हे लोपि वेष्टितं यंत्रं व
श्यदं मध्ये इति मन्त्रः मध्ये हालं लकारं तन्मध्ये साध्ये वहिः षट्पत्रेषु लालं वकारः
लालं वकारः पुनर्भूर्विविधेन वेष्टयेत् एतद्यन्त्रं श्रीकं फलदं वश्यं हत मिति वसुपत्रम
ध्ये वकारं वश्लीं हतं साध्ययुते पत्रेषु हंस तोयन्त्र हेलं वेष्टयेत् बाह्ये वकारेण च यंत्रं ज्वर
घ्नं शान्तमिति शाकिनि पत्रकमलमध्ये नामगर्भितं वकारं जकारविवरे लिखेत् मृत्युंजय
अत्तरीकद्वे स्वषपत्रेषु साध्यनाम पूर्ववत् स्वरकेसरे षोडशपत्रे पूर्ववन्नाम लिखेत् त
द्बाह्ये द्वात्रिंशद्दले पि तथैव तत्केसरेषु काद्विवर्णान् ईकारेण समावीतं यंत्रं मुक्तफलदं
स्त्रीं कद्वेमिति मन्त्रं मध्ये त्रलवद्वयं नृत्याष्टयोः स्त्रीं द्वयं साध्यनामसहितं वहिः षट्पत्रे त्रल
वयुक्तं पुनर्मन्त्ररेण कोणेषु लं दिक्षु लं वहिः पाशांकुश अत्तेरीवीतं तद्वहिः जंभाद्यष्ट
मंत्रवीजं यंत्रं लभते क्रमात् जंभादिकं मेव दर्शयति जूंभे वह्नीन्यादिना उकारं पूर्ववत् दालं
नामेति मन्त्रं लिखित्वा तन्मध्ये साध्यनामसहितं लकारं तद्बाह्ये अष्टदिक्षु तथैव
लिखित्वा सर्वत्र यमन्योन्यसंवद्धं लिखेत् वहिर्लक्ष्मु वेयोः साध्यनामात्तरालि ।

विभीतफलके लिखितं यन्त्रे शिवलिमील्पेतलिहितं हि षोवाचः स्तंभनं विनश्यते साध्यः
ऽत्तमिति सप्तपत्रे पद्मं तन्मध्ये शुक्लकारं तदुपरि साध्यमं हलं तद्बहिः वर्णविंबे एतद्यन्त्रं निश
विनाशकं मध्येति र निशाविनाशको हरिद्रा विनाशक इत्यर्थः शगवद्धयेते स्थाप्य र
हस्य स्थाने निहितं प्रतिदिनं पूजयेत् पीनत्वप्यावैः रिपुणां वाक्स्तंभनं कुरुते भ
गं नते देहः स्वतिरोहितमार्धे मपरम् ॥ इति गूढार्थदीपिकायां चतुर्विंशः पटलः २४
इह मोहेन तु हृदय पंचकामिनो न तु प्रायश्चित्ता स्मृण होम प्रयोगादिकानभिधायाधुना
मुमुक्षूणां तदुपायभूतं योगं तद्भेदाश्च समविस्तरं निरूपयितुमारभते अथ योगमि
त्यादिना योगोपि मतभेदादनेकधा तत्र प्रथमं प्रधानभूतं वेदान्तसिद्धान्तसिद्धं स्वम
तमाह एकं जीवात्मनोरिति शैवमतमाह शिवात्मनोरिति आगमिकानां मत
माह शिवशक्तीति वैष्णवमतमाह पुराणेति एतेषां स्वरूपं पंचपञ्चमकृष्णगये श्लोकद्वये
वेलस्वरूपमेव दर्शयति इदानीं तत्साधनानि प्रत्यक्षं निरूपयति जित्वादावित्यादि
ना अरिषट्कं दर्शयति कामक्रोधाविति कथमेतेषां शत्रुत्वमतआह दुःखदानि

ति श्रुत्युक्तयोगोपायमाह योगाष्टाङ्गैरिति तानेव विभज्य दर्शयति यमेत्यादिना य
माः प्रदर्श्यन्ते अहिंसेत्यादिना नियमाः प्रदर्श्यन्ते तपःसन्तोषइति आसनान्याह प
द्मासनमिति एषां प्रत्येकमसाधारणस्वरूपं निरूपयति ऊर्वोरिति सेवनीमेढ्राधः
प्राणायाममाह इडयेति प्राणायामो द्विविधः सगर्भोऽगर्भश्चेति तत्र प्रथमं सगर्भल
क्षणमाह जपध्यानेति अगर्भं दर्शयति तद्वेतमिति जपध्यानादिरहितं प्राणाया
मस्याधममध्यमोत्तमरूपेण त्रैविध्यलक्षणमुक्त्वा न यथाक्रमं दर्शयति देहे स्वेदोद्गम
इत्यादिना प्रत्याहारं दर्शयति इन्द्रियाणामिति इदानीं धारणास्वरूपमाह [illegible]
त्यादिना ऊरूऊरुस्थाने सेवनीलिङ्गाधः लंबिका घण्टिका केवमध्य इति यावत् नासिका
तिकाग्रे ध्येयमस्तके ललाटोपरि केशप्रान्ते भ्रूमध्ये नडु पतिद्वादशान्ते तदेव ब्रह्मरन्ध्रं अ
धुना ध्यानसलक्षणमाह समाहितेनेति समाधिलक्षणमाह समत्वभावनेति योगस्ति
द्ध्यर्थं शरीरमध्ये नाडीधारमाश्रय नाडीस्थितिप्रकारं तत्लक्षणं निव तनस्यानानि
व तत्रचक्रेण प्रकारं तद्वेति तमनन्यत्र वक्ष्ये शरीरलक्षणमाह [illegible] इत्यादिना

शा. ति.
टी. स्.
५८

57

इमेन्द्रहासनइत्यन्तः ग्रन्थेन स्पष्टार्थं ग्रन्थेन इदानीं योगकरणप्रकारमाह इमेन्द्रहास
नइत्यादिना योगफलमाह नादइत्यादिना इदानीं प्रणवयोगं विस्तारमाह त्र्यक्षुनेत्र्यादिक
घनायहेसपरमात्मनं प्रोत्यन्ति प्रकारं तावदाह पुंप्रकृत्यात्मकावि — दिना परमात्मनं
प्राईत्यन्तेत्वात्प्रणवस्येदानीं ध्यानप्रकारं तत्फलं चाह एतानेदमयमित्यादिना एवंमु
क्त्वयोगं प्रशिष्याधुनामनानन्तरयोगात्मसप्तुणनिर्गुणन्यूवेणलोवक्तिवेणप्रपंचयति हिर
ण्मयमित्यादिना एवंयागभेदमभिधायाधुनाशोक्तप्रकारेणयोगंकुर्वतः फलमाह ।
दिक्कालेत्यादिना इदानीं स्ववंशश्लोकैर्नमस्कारफलेन महादेवनायेत्यादिना स्तुवेदास्ता
त्स्तुभगाशंकरार्धशरीरिणी यन्यप्रष्ठोपहारेण प्रीतानः पार्वतीसदा १ वाक्प्रप्ये
पितामातानानाम्ना गूढार्थदीपिका मयाविविक्रमस्तेनभवान्याराधनायहि २ ॥
इतिश्रीमत्परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीरामभारतिश्रीचरणसरोजपादशिष्यस्य भगवन्नविवि ५०
क्रमस्तभट्टारकस्य कृतौ शारदातिलकटीकायां गूढार्थदीपिकायां पंचविंशः पटलः २५
शुभमस्तु ॥ भद्रंकल्याणमस्तु ॥ ॥ शारदातिलकः समाप्तः ॥ ॥

चातुर्मास्यपद्धतेः सू
पत्र १९ पंक्तिः चीपत्रम्

पत्र	पृ	पंक्तिः	विषय
२४	२	२	साकमेधाख्यमन्तीयपर्वस्यतदवान्तरगतानीकवतीसान्तपनीयागृहमेधीयाक्रीडिनीमहाहविरितिनिरूपणानन्तरपितृपिण्डदाननिरूपणाच्च
४२	२	७	शुनासीरीयचतुर्थपर्वस्यतद्विधानस्यचनिरूपणम्
४७	२	२	ऐष्टिकप्रतिपर्वचातुर्मास्यलक्षणकथनं
४८	१	५	ऐष्टिकसपशुकचातुर्मास्यकथनान्तरगतैष्टिकाद्विकृतात्मकहस्कादिलक्षणनिरूपणम्
	सा		
५९	२	७	सपशुकचातुर्मास्याहिकचातुर्मास्यावान्तरगतसपशुवैश्वदेवपर्वसपशुवरुणप्रघासपर्वसाकमेधाख्यपर्वसपशुशुनासीरीयपर्वनिरू

पृ० ९८

पत्र ... पृ ... मिं

चातुर्मास्यपद्धतेः सूची पत्रम्

पत्र	पृष्ठ	पंक्तिः	
१	१	१	गणेशादिनमनपूर्वकचातुर्मास्यपद्धतेस्तन्नित्यत्वस्य च निरूपणम्
२	१	२	फाल्गुन्यां वा पौर्णमास्यां चैत्र्यां वा मलमासादिनिर्दुष्टायां प्रतिवत्सरं प्रयोगारंभनिरूपणम्
	२	८	वैश्वानरपार्जन्येष्टिकथनं
५	१	६	वैश्वदेवाख्यपर्वनिरूपणं
१२	२	६	पर्वचतुष्टयात्मकचातुर्मास्येषु वरुणप्रघासाख्यद्वितीयपर्वनिरूपणपूर्वकमृतकादिनांदीश्राद्ध [illegible] निरूपणं पूर्वस्यां पौर्णमास्यां मुद्धरणकथनञ्च
२०	१	५	वाजियागनत्यागान्तराग्निप्रणयनपूर्वकं ब्रह्मणोपवेशनसंस्कारादौ विशेषनिरूपणम्

चातुर्मास्यपद्धतेः सूचीपत्रम्

पत्र	पृष्ठ	पंक्तिः	
२४	२	२	साकमेधाख्यतृतीयपर्वस्यतदवान्तरगतानीकवतीसान्तपनीयागृहमेधीयाक्रीडिनीमहाहविरिष्टिनिरूपणानन्तरपितृपिण्डदाननिरूपणञ्च
४३	२	७	शुनासीरीयचतुर्थपर्वस्यतद्विवरणस्य च निरूपणम्
४७	२	२	ऐष्टिकप्रतिपर्वचातुर्मास्यलक्षणकथनं
४८	१ २	५	ऐष्टिकसपाशुकचातुर्मास्यकथनानन्तरगतैष्टिकादिकृतानामंहस्कादिलक्षणनिरूपणम्
~~५१~~	~~१~~	~~७~~	~~पाशुकवपाञ्चाहिक~~ चातुर्मास्यावान्तरगतसपशुवैश्वदेवपर्वसपशुवरुणप्रघासपर्वसाकमेधाख्यपर्वसशुनासीरीयपर्वनिरू

पत्र [illegible] पणम् [illegible]

चातुर्मास्यपद्धतेः सू-
चीपत्रम्

पत्र	श्र	पंक्तिः	चीपत्रम्
७९	१	५	पाशुकपाञ्चाहिक चातुर्मास्यनिरूप णावान्तरगतरूप शुवैश्वदेववरुणप्र घासशाकमेधास्व शुनासीर्यपर्वनिरू पणम् समाप्तमिदम् पत्रसंख्या ९१